

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sonderjydske Aarbøger

1895.

Tredie og fjerde Hæfte.

Udgivne

af

**H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen
og P. Skau.**

Flensborg.

I Kommission hos **Johannes Moldts Boghandel**, Sønderborg,
for Nordslesvig.

Indhold.

H. F. Fellberg: Erindringer fra et dansk Præsteliv i Mellem- slesvig	Side 1.
A. D. Jørgensen: Kristian VIII. og Nordslesvig	45.
J. Fausbøl: Polakkerne i Nordslesvig	177.
Axel Olrik: Iver Ottosøn og Hr. Buske	190.
N. J. Ravn: Jens Lauritzen Skau	197.
C. R.: N. J. Ravn	205.
Nis Hanssen: Allerunderdanigst Fremstilling af nogle Iagt- tagelser paa en Rejse gennem det østlige Slesvig	207.
M. H. Nielsen: Godske Rantzov og Selvejerne i Løg Herred	225.
L. Petersen: Ungdomsminder fra vort Modersmaals sydligste Grænseegne	251.
Indbydelse	375.
Thygesen: To Dokumenter vedkommende Tyreholdet i Sten- drup Bý i det 16de Aarhundrede	278.
En preussisk Dom fra Anno 1895	282.

Polakkerne i Nordslesvig.

Af J. Fansbøl.

Da Kong Christian IV. døde 1648 var Landet i høj Grad medtaget af den foregaaende Krig. Alligevel erklærede hans Efterfølger, Frederik III., den svenske Konge, Karl Gustav, Krig, og denne svarede paa Krigserklæringen ved fra Tyskland at kaste sin Hær ind i Sønder- og Nørrejylland. I Begyndelsen af Aaret 1658 gik Karl Gustav med sin Hær over Isen paa Lillebælt til Fyn, drog herfra til Laaland og naaede endelig Sjælland, hvor Feltoget endte med den ulykkelige Fred i Roskilde. Denne fortrød Karl Gustav imidlertid straks efter, og han overfaldt derfor Danmark for helt at tilintetgjøre det. Denne Gang fik Frederik III. imidlertid fremmed Hjælp, idet en Hær paa 29,000 Mand, bestaaende af Brandenborgere og Polakker, i Slutningen af September rykkede ind paa Halvøen. Det er af disse Hjælpetroppers Ophold her, at der i det følgende vil blive givet en lille Skildring, som hovedsagelig grunder sig paa Fortællinger fra Nørre-Rangstrup Herred. Man faar af disse Fortællinger, som af andre Beretninger fra den Tid, Indtryk af, med hvilken Grusomhed den Tids Krige førtes. Men Polakkernes Grusomhed, Raahed og Umenneskelighed trodser al Beskrivelse. En ældre dansk Forfatter (Rhode) ønsker: „Gid Kolding Slots Kæmpetaarn havde været ti Fod højere, saa skulde de derfra alle med hinanden have været udkastede.“ —

I „Schleswig. Nachrichten“ var der for en Tid siden optaget nogle fundne Dagbogsblade, der handler om Polakkernes Ankomst. I disse hedder det blandt andet: „Den 3. Oktbr. ankom den polske General Czarniezki med en Armé paa 5000 Mand til Neumünster. Den 5. Oktbr. blev Hæren indkvarteret i Slesvig og Omegn. Hæren bestod væsentlig af polske Husarer, men desuden af nogle Kompagnier Tartarer blandet med Tyrker. I de tre Uger, Hæren laa her, ødelagde den de fiskerige Damme, uden at agte paa Fiskemesterens Indvendinger, røvede Heste og Kvæg, kort sagt, plyndrede og ødelagde alting. De fremmede Soldater skjændede Kvinderne, gamle som unge. Kom der en Pige forbi deres Kvarter, slæbte de hende ind, voldtog hende, og beholdt hende hos sig i flere Dage. — Ved Polakkernes Ankomst til Slesvig og Omegn drev Bønderne deres Heste og Kvæg ind under Gottorps Kanoner. Men det brød Polakkerne sig ikke om, de fulgte efter, og man vil sige, at Fæstningen ingen Modstand gjorde. Derfor kunde Polakkerne med dragne Sabler jage Bønderne ud i Slotsgraven og derefter tage deres Heste og Kvæg. Den 23. Oktbr. brød Polakkerne paa Skrømt op fra deres Kvarterer, og alle de af Egnens Kvinder, der under den fremmede Hærs Ophold havde søgt Skjul paa Fæstningen, søgte nu tilbage til deres Hjem. Men næppe var de ankomne hertil, før Polakkerne, der havde forstukket sig, kom frem af deres Skjulesteder, voldtog Kvinderne og røvede deres Klæder. De kunde prise sig lykkelige, som ikke havde mistet deres Ære!“

De mundtlige og skriftlige Beretninger om og fra den Tid søger at overgaa hverandre i Skildringer af den Grusomhed og religiøse Fanatisme, hvormed disse vilde

katolske Horder foer frem mod de herværende Protestanter og det er udenfor al Tvivl, at Trosforskjellen mellem Befolkningen og den fremmede Hær for en stor Del var Aarsagen til al den umenneskelige Raahed, der af Soldaterne udøvedes imod Befolkningen. — Af de temmelig troværdige Sagn, som endnu fortælles om Polakkerne, vil der i det følgende blive fremdraget nogle:

En Polak skød Branderup Præstegaard i Brand, men han angrede imidlertid denne raa Handling saa dybt, at han af Fortvivelse gik ud paa en Nordvest for Byen liggende Eng, der var omsluttet af Skov, og skød sig. Han ligger begravet under en stor Sten, som endnu vises i en Eng, der kaldes Holm og tilhører Niels Fisker i Branderup.

Gestrup By var overfyldt af Polakker, medens største Delen af Beboerne var flygtede ind i den nærliggende Mandbjerg Skov, hvor de opholdt sig paa en godt skjult Skoveng, som kaldes Dynd. Nogle af Beboerne blev dog tilbage, og blandt dem var ogsaa Smeden, der boede Vest for Byen paa et Sted, som kaldes Susvind. Smeden, der var en meget dygtig Mand, hed Haulrig og af hans Efterkommere lever der endnu nogle i Agerskov Sogn. Smedens Bolig laa lige ved Vejen, medens Smedjen laa et Stykke tilbage nede i Kaalgaarden. En Dag kom der en Løjtnant, der laa i Kvarter i den Del af Byen, som kaldes Overby, hen til Smeden for at faa sin Hest beslaaet. Medens Smeden og Løjtnanten var i Færd med dette Arbejde henne ved Smedjen, hørte de Skrig inde fra Huset, hvor Smedens Kone var ene hjemme. Smeden, der anede, hvad der var paa Færde, spurgte Løjtnanten, om han maatte komme sin Kone til Hjælp. Han fik Tilladelsen, tog en gloende Jærnstang og løb med den ind i Huset, hvor han saa sin

Kone kæmpe med en menig Polak. Da Polakken saa Smeden med den gloende Stang, slap han straks Konen — som skjulte sig — og løb ad Byen til truende med, at han nok skulde hente Forstærkning, og ved dens Hjælp gjøre Kaal paa Smeden. Nu var gode Raad dyre. Men Smeden var ikke tabt bag af en Vogn, han griber rask sin Skohammer og løber efter den flygtende Polak. Da Vejen, denne maa følge for at naa Byen, gjør en Bøjning, snedløber Smeden Polakken og slaar ham med Hammeren midt i Planeten, saa han styrter til Jorden. Derefter begrov Smeden Synderen bag Toftediget, hvor han ligger endnu.

I Fred. Fischers: Slesvigske Folkesagn, er der blot antydnet, at der haves flere Fortællinger om „De Fagsbøl Drengene“, Sønner af en Familje, der boede paa Gaarden Fausbøl i Uge Sogn. Disse Fausbøl Drengene vandt i deres Kamp imod Polakkerne megen Berømmelse, og Forfatteren af denne Artikel har efter Degnen Gammelgaard i Varnæs følgende Fortællinger om dem:

De fire Brødre, man havde givet Navnet „De Fagsbøl Drengene“, var tapre Karle og Polakkernes svorne Modstandere. En af dem mødte en Dag en Polak i Skoven ved Aabenraa. Polakken var næsten reden ham forbi, da han opdagede, at Fausbøl havde et Par nye Sko hængende paa Armen; dem fik Krigsmanden Lyst til. Han opfordrede derfor Fausbøl til at aflevere dem og denne efterkom tøvende Opfordringen. Men da Polakken højede sig ned over Hesten for at faa fat paa de nye Sko, greb Fausbøl ham i Brystet og kastede ham af Hesten, sprang selv i Sadelen og jog afsted efter Støbbæk til.

Værre gik det med en anden af de Fausbøl Drengene.

Da Polakkerne var i Færd med at drage bort, fangede de ham og en Bonde fra Uge, lænkede disse to sammen, satte dem paa en Vogn og førte dem med Syd paa. En Nat slap de to Fanger løs oppe i det holstenske, og de søgte nu, stadig sammenlænkede, hjemad. I tre Døgn var de saaledes sammenlænkede, og de maatte vandre om Natten af Frygt for de forfølgende Fjender, medens de om Dagen holdt sig skjulte i Kornmarkerne. Endelig fandt de en Smed, der befriede dem for Lænkerne. — —

I Rurup boede der en Gaardmand ved Navn Laust Gaarde, Stamfader til en Slægt, som skiftevis har heddet Laust og Jens. Slægten bor endnu paa samme Gaard, og den omtalte Navneveksling har holdt sig indtil vore Dage. Disse Laust'er og Jens'er har altid været ivrige Jægere, og ovennævnte Laust havde da ogsaa tilegnet sig en usædvanlig Færdighed i Brugen af Bøssen. Han blev derved en farlig Fjende for Polakkerne, der snart fik at vide, hvem det var, der blæste saamange af deres Kammerater bort med sikre Skud, og han maatte da flygte fra sit Hjem, og opholdt sig fra nu af i de tætte Skove og tilgroede Moser, stadig efterstræbt af de forbitrede, fremmede Krigsmænd, der endelig ogsaa fangede ham. Da han nemlig en Gang i en Udkant af Mandbjerg Skov havde skudt paa en Flok Polakker, omringede de ham saa pludselig, at han ikke fik Tid til at faa sin Bøsse ladet paany, men kun til at faa sine Skyderedskaber skjulte. Han blev nu tagen til Fange, og de med deres Fangst meget fornøjede Polakker sammenspørede Fangens Hænder med en Rem, bandt denne til Halen paa en Hest og drog saa ad Aabenraa til, hvorfra Rejsen skulde fortsættes videre. Hvad Medfart den stakkels Fange maa have lidt paa denne Transport,

kan man let tænke sig. Henimod Aften, da det begyndte at mørknes, naaede de Rødekro, hvor de tog ind. Rytterne steg af deres Heste og begav sig paa en nær, som skulde holde Vagt, ind i Skjænkestuen. Den Vagthavende har formodentlig troet, at Fangen var sikkert bunden og at den ublide Behandlingsmaade havde gjort ham saa mødig, saa han ikke vilde eller kunde tænke paa Flugt. Hvilken nu end Grunden var, han bekymrede sig ikke om Fangen, men indlod sig i Samtale med Staldkarlen. Laust, der saa dette, benyttede sig af Omstændighederne, gnavede med Tænderne den Rem af, der sammensnørede hans Hænder, og da dette var lykkedes for ham, listede han sig bort. Han var imidlertid for medtaget til at løbere ret langt, og da han derfor var kommet over den Bro, der i kort Afstand fra Kroen fører over en Bæk, fulgte han kun Vejen et lille Stykke, hen til det Sted, hvor den gjør en Drejning. Saa kastede han sig ned paa Jorden, krøb paa Hænder og Fødder tilbage til Broen og ind under denne. For at være saa godt skjult som muligt, dukkede han sig ved en Pæl ned under Vandet, saa han kun havde Næse og Mund over Vandets Overflade. Næppe var Laust saaledes kommet i Skjul, førend Rytterne kom farende, for at forfølge ham. Da de havde set Flygtningen gaa over Broen, tænkte Anføreren, at han muligvis havde skjult sig under denne. Anføreren lod derfor en Mand gaa ned paa hver Side af Broen, for at søge efter Laust. Da imidlertid begge de Søgende erklærede, at de intet kunde opdage, sendte Anføreren sin Trup videre: nogle videre frem ad Vejen, andre til et nærliggende Krat, medens han selv blev holdende paa Broen. Da Folkene efter nogen Tids Forløb kom tilbage med uforrettet Sag,

foreslog Anføreren, at nogle paa Skrømt skulde jage efter Flygtningen, medens han selv med de andre uden Ophold vilde begive sig til Laust's Hjem, hvor denne vistnok vilde søge hen, og saaledes let kunde gribes paany. Forslaget vandt Rytternes Bifald; de delte sig og red bort i forskjellige Retninger og Laust havde saaledes heldig undgaaet Forfølgerne. Han havde hørt alt, hvad de sagde og vogtede sig vel for at gaa til sit Hjem. Han hentede sin Bøsse i Mandbjerg Skov, og begav sig derpaa, efter at han hos Bekjendte havde forsynet sig med Levnedsmidler, til Toftlund Kirke, i hvis Taarn han fandt et Skjulested.

Da Polakkerne forgjæves havde gennemsøgt Laust's Hjem og ventet paa ham et Par Dage, blev de yderst forbitrede. De plyndrede Branderup By og dens Omegn og drog derefter Nordpaa belæssede med Bytte. Efter nogen Tids Forløb drog de atter mod Syd, for at støde til Hovedstyrken ved Ravsted. Paa denne Tur kom de en tidlig Morgenstund forbi Toftlund Kirke, og medens Anføreren lod sine Folk ride videre, red han selv ind paa Kirkegaarden, hvor han steg af sin Hest og bredte sin Rytterkappe ud paa en Ligsten. Derefter spændte han sin store Vadsæk løs og krammede dens Indhold ud — mest Sølvtøj og Mønter, han ved Plyndring havde tilvendt sig — paa Kappen, og stod saa ved Ligstenen og betragtede med glædestraalende Øjne sit rige Bytte. Efter at han i nogen Tid havde frydet sig ved dette Syn, pakkede han atter det hele ned i Vadsækken og vilde netop til at lægge den paa Hesten, da der pludselig farer Røg ud gennem et af Taarnets Glamhuller: et Skud knalder og Polakken styrter rant af en Kugle død ned paa Ligstenen. Da de

bortdragende Polakker hørte Skuddet, vendte nogle af dem tilbage for i fornødent Fald at hjælpe deres Anfører. Men før de naaede saa vidt, havde Laust — den dristige Skytte — fra Taarnet begivet sig ned paa Kirkegaarden, og var redet bort paa Polakkens Hest med alt Sølvtøjet og det øvrige Bytte. Da Polakkerne kom, opdagede de kun deres Førers Lig, men fandt det ikke raadeligt at forfølge Laust, der havde taget Vejen mod Nord og snart befandt sig i Sikkerhed. — Enkelte ældgamle Sølvskeer med særegne Mærker findes endnu i Laust's Familjes Eje, og man mener, at de har udgjort en Del af den polske Anførers Bytte. — — —

Præsten i Herrested, Anders Clausen, blev tyrannisk behandlet af en polsk Oberst, idet han ved Hjælp af Clausens lange Skjæg tøjrede ham til en Ledpæl. Præsten læste da den Forbandelse over Obersten, at han ikke skulde komme ud af Verden, førend han havde bedt Præsten om Forladelse. Og saaledes gik det. Mange Aar herefter maatte Obersten fra sit Hjem atter begive sig til Sønderjylland, hvor han endnu traf Præsten i Live og af denne fik den attraaede Tilgivelse og Velsignelse. Da Obersten derefter paa Hjemvejen kom forbi Toftlund Kirke, døde han pludselig, og man begravede ham i en Kæmpehøj, der laa paa Kirkegaarden. Her fandt man hans jordiske Levninger for rigelig tredive Aar siden, da Nutidens Vandalisme ødelagde tvende store og smukke Kæmpehøje — til Fordel for Vejvæsenet. — —

Ved deres Bortrejse medtog Polakkerne mange Drenge, som de formodentlig har afhændet som Slaver til deres sydlige Naboer. Saaledes frarøvede Polakkerne en Enke i Stenderup hendes to Sønner. Skjønt hun havde skjult

sine Drengene godt paa Høstænget, blev de dog opdagede af Polakkerne, der uden Barmhjertighed førte de grædende Børn bort. Enken vidste intet andet Raad end at rive det forreste Blad af en gammel Bog og stikke det i en af Drengenes Lommer, idet hun bad ham om altid at gemme det som en Erindring om hende. — Naar hun senere bagte, lavede hun altid to smaa Kager, og naar disse lykkedes, antog hun, at det gik hendes Drengene godt. — Nu hørte man ikke mere om Drengene før i Frederik VI. Tid, da denne Konge sendte et Par Hingste fra Stutteriet i Jægersborg til Tyrkiet. Her saa Hestetrækkerne i en tyrkisk By paa et Værtshusskilt følgende for deres danske Øjne uforstaaelige Indskrift: „Anders Petersen født i Stenderup til denne syndige Verden.“ Paa videre Forespørgsel oplystes det, at Indskriften var taget fra Titelbladet paa en gammel Salmebog, og at dette Titelblad i Aarhundreder var bleven opbevaret i Familien som en Helligdom. Hvad Skiltet angik, saa havde hver ny Ejer maattet forpligte sig til at vedligeholde det og den ovennævnte Indskrift, skjønt ingen forstod denne, førend nu disse Fremmede tydede dens Mening. Saaledes fik Folkene i Stenderup at vide, hvad der var blevet af de to Drengene, hvorom Sagnet havde fortalt.

At Polakkerne har været i Besiddelse af et særligt indædt religiøst Had ses deraf, at deres Forfølgelser navnlig gik ud over Præsterne. Rhode fortæller i sin Haderslev Amts Beskrivelse, at der i 1658 og 59 døde 28 Præster i Haderslev Amt. Og Grunden til dette usædvanligt store Antal Dødsfald blandt Præsterne var den, at de af Polakkerne enten blev helt ihjelslagne eller pinte og mishandlede i den Grad, at de ofte døde kort efter som Følge

af disse Mishandlinger. Og en Ulykke kommer sjælden alene. I Følge med Krigens Rædsler og Raaheder kom der smitsomme Sygdomme, der bortrev mange af dem, som Fjenden levned. Rhode fortæller følgende Grusomheder om Polakkernes Opførsel:

Præsten i Gammel Haderslev, Martin Højer, gik al Kjødets Gang i det fatale Aar 1659. Jordens Afskum, Polakkerne, plyndrede endog hans Lig.

Moltrup Præst, Hr. Jens, fik Besøg af de ugudelige Polakker 1659, de jog ham ud og afbrændte Præstegaarden og alt, hvad han ejede.

Vedsted Sogn: Gert Wilhelmi døde i Haderslev det fatale Aar 1659. Efter at Polakkerne havde tyrannisk mishandlet og udplyndret ham, bandt de ham bag i en Hesterumpe og førte ham med sig.

Maugstrup Sogn: Peter Wandel havde 1659 Besøg af de Polske, de klædte ham af, saa han med Hustru maatte fly halvnøgen til Haderslev, og der døde de begge.

Andreas Petersen i Rødding og Jørgen Tørning i Skodborg blev begge ihjelslagne i Rødding Skov af de tyranniske Polakker.

Mag. Andres Lautrup led i denne Krigstid meget og døde samme Aar. — Jonas Schnell i Agerskov blev slæbt bort fra Alteret i Kirken midt under Altergangen og ført til Løgum Kloster, hvor han døde.

Provst Klyne i Højrup døde 1658 under Polakkernes Tyranni. — Som man ser, døde der mange Præster, og talrige Præstegaarde blev afbrændte.

Saa det saaledes ud for Præsterne, hvorledes stod det da til med den øvrige Befolkning? Det maa siges, at de Ulykker, som Polakkernes Ophold her medførte, med Und-

tagelse af den sorte Død er de største, der nogensinde er gaaede hen over vort Fædreland. Man faar en Forestilling om disse to Ulykkers Rækkevidde, naar man sammenligner Befolkningens Størrelse før og efter den Tid, de gik hen over Landet. Paa Valdemarernes Tid var Landbefolkningen i Danmark meget talrig. Men saa kom først den sorte Død og hærgede Befolkningen, saa næppe de blev tilbage, som kunde give Efterverdenen Oplysning om denne Landsulykke. Og da Folket atter saa nogenlunde var kommet til Kræfter igjen, faldt Polakkerne ind i Landet, og disse og de med dem følgende Sygdomme svækkede og formindskede Befolkningen i den Grad, at de faa, der var tilbage, havde nok at gjøre med at skaffe sig selve Livsopholdet. Og hvorledes saa Landet ikke ud. De fleste Huse var afbrændte og Resten tomme, ingen Besætninger, intet Saakorn. Der gik lange Tider, førend Bonden atter kom til Kræfter igjen.

Den Del af Tiendeprotokollen for Agerskov Sogn, der omfatter Aarene 1594—1696, er endnu vel bevaret. Ved at gjennemgaa den faar man et godt Begreb om Tilstanden. Fra 1658—1661 blev der ingen Kvægtiende ydet. 1661 er to Tredjedele af Tiendeyderne borte og af den tiloversblevne Tredjedel er Halvdelen nye Navne. I Byen Gestrup (Agerskov Sogn) var der omkring 1620 23 Tiendeydere med et Opdræt paa 125 Kalve og 120 Svin, medens der 1661 kun var 8 Tiendeydere med 37 Kalve og ingen Svin. Af de 8 Tiendeydere er der kun fire tilbage af dem, hvis Navne stod paa Listen 1658. — I Agerskov, Galsted og Rangstrup var Tilstandene ikke bedre. Gammelskov, der før Polakkernes Ankomst havde tre Gaarde, er nu øde og Faarhus ligeledes. Langelund

gik fra fire Gaarde ned til en, og Mellerup fra fem Gaarde til to. Derimod holdt Bovlund og Vellerup sig nogenlunde.

Som man ser, kan de Ulykker, som Polakkernes Ophold her medførte, godt maale sig med dem, den sorte Død bragte. Baade Pesten og Polakkerne gjorde alt muligt for at affolke og ødelægge Landet. Efter Polakkernes Bortrejse forfaldt mange Byer — foruden dem, som de under deres Ophold her havde ødelagt — og nedbrødes, mange for aldrig mere at rejse sig. Men værre var det med Skovene, der blev ødelagte eller afbrændte, hvorved der gik uhyre Værdier tabt. Særlig gik det ud over de store Skove paa Højderyggen, der blev saa godt som totalt ødelagte, saa kun Stednavne og spredte Skovrester staar tilbage som Minde om de forsvundne Skove. — Agre tilgroede med Lyng findes endnu paa Hederne og minder om, at her i Fortiden har været dyrkede Marker. Den Kultur, der da fandtes, maa have været betydelig, thi de forskellige Byers Kreatur- og Svinebesætninger har endnu ikke naaet det Standpunkt, de stod paa før 1624. — Det turde efter ovenstaaende være klart, at disse Begivenheder efter de tarvelige Efterretninger, som findes herovre, ikke kan males med for stærke Farver.

Spørgsmaalet: „Hvorfor har ingen endnu givet en Skildring af Polakkernes Ophold i Sønderjylland, da denne Begivenhed dog har haft en saa gennemgribende Betydning“, ligger nært. Mærkeligt er det, at de her foreliggende Begivenheder, hverken er blevne behandlede af ældre eller nyere Historikere. Har Begivenhederne i Kjøbenhavn og selve Danmark da i den Grad lagt Beslag paa de danske

Historieskriveres Opmærksomhed, at Sønderjylland helt er bleven glemt?

Maatte disse maaske noget dristige Spørgsmaal føre til, at de her løseligt omtalte Begivenheder blev underkastede et nøjere Studium!

Iver Otteson og Hr. Buske.

En Vise fra Middelalderen, meddelt af Axel Olrik.

Den efterfølgende Folkevise findes i en dansk Adelsfrøkens (Dorothea Thotts) Visebog fra 17de Aarh.; den maa være bleven til i Middelalderen og fortæller sikkert om en virkelig Tildragelse. Visen har aldrig før været trykt; og naar den nu for første Gang udgives i et sønderjysk Tidsskrift, er det fordi Personer og Indhold ved nærmere Granskning viser sig at høre herhen.

Hr. Iver og Hr. Buske de var Stallbrødre baade,
 — (I haver Tak, Iver Hr. Otteson!)
 og de trætte om deres fudrene Skov.
 — (I giver os Volden over Skoven.)

„Hør du, Hr. Iver, hvad jeg siger dig:
 vilt du idag faa Mad med mig?“

„Fuldvel vilde jeg faa Mad med dig,
 vidste jeg, du vilde ikke svige mig.“

„Og hvor skulde Græs paa Jorden gro,
 naar Broder vil ikke hin anden tro!“

„Skal jeg da tro paa dine Ord,
 saa vil jeg gaa med dig til Bord.“

Den første Ret paa Bordet kom,
 og det var Bolt og haarden Jærn.

Liden Kirsten og hun over Bordet tren,
 og hun spændte Bolt over sin Broders Ben.

„Hør du, liden Kirsten, kær Søster min,
hvi spænder du Bolt om din Broders Ben?“

„Jeg skal jo gøre efter Hr. Buskes Begær,
om han skal være min Hjærtensker.“

„Jeg beder dig, Hr. Buske, for Ære din:
du lad mig give bort Sjølegaver min‘.

Min Moder giver jeg baade Hus og Jord,
hun bærer for mig den Sorrig saa stor.

Min Broder giver jeg baade Sadel og Hest,
han bær for mig den Sorrig allermest.

Min Søster vil jeg slet intet giv',
hun haver forraadt mit unge Liv.

Hr. Buske giver jeg mit gode Sværd,
saa Mænd, han er det fuldvel værd!“

Hr. Iver og han sit Sværd uddrog,
— (I haver Tak, Iver Hr. Otteson!)
Hr. Buskes Hoved han af hannem hug.
— (I giver os Volden over Skoven.)

Visens Handling behøver ikke lang Forklaring. Iver Otteson og Buske fremføres som „Stalbrødre“ 3: svorne Brødre, og vi hører snart, at deres Forhold nærmere bestemt er Svogerskab. De er i Trætte om Arvens Deling — om „deres fædrene Skov“; Hr. Buske lokker Hr. Iver til sig med venlige Ord for saa at fange ham ved Svig. Iver skaffer sig ved List Betænkningstid, naar at gribe sit Sværd og fælder Buske. Omkvædet i Visen, der skal synges for hvert Vers, bringer Hr. Iver Tak for hans Daad, der har sikret hans Efterkommere at nyde den fra Fædrene arvede Ejendom, at have „Skoven“ i deres „Vold“.

Om de to Personer kan vi til en Begyndelse kun sige én Ting: den ene var dansk, og den anden var tysk. Selve

deres Navn røber dem. At Iver er et ægte dansk Navn, véd alle dette Tidsskrifts Læsere, saa gammelt som Lodbrosønnernes Dage og endnu ældre, og bevaret ned til vor Tid i Sønderjylland og flere Steder. Og Navnet taler meget tydelig om sin Bærers Danskhed; ti det kendes slet ikke uden paa dansk Grund*).

Buske er lige saa sikkert et tysk Navn. Jeg véd aldrig, at nogen dansk er bleven døbt med det. Derimod kan det følges mer end tusend Aar tilbage i Tiden som et udelukkende saksisk Navn; i den holstenske Adel i Middelalderen findes det som Fornavn i en enkelt Slægt, jeg snart skal omtale nærmere.

Visen handler altsaa om en tysk Herremand, der har giftet sig Gods til i Danmark, men ikke vil nøjes med hvad hans Svoger finder rimeligt, men med Troløshed vil tilrane sig mere. Vor Tanke vender sig til Sønderjylland, hvor der med „Kullegreven“ og hans Sønner trængte en Hoben holstenske Adelsmænd ind, der, støttede af de nye Magthavere, tog Luven fra den indfødte Adel ved Giftermaal eller ved store Gaver af ældre Kongegods. Gaar vi til de gamle Aktstykker, og spørger dem om der er kommen nogen Buske ind i Danmark, saa er Svaret: vi kender ikke nogen Buske nogensteds i Danmark undtagen en Buske von Westensee i Sønderjylland i Aarene 1344—48. Grev Gerts Sønner havde da faaet Landet overdraget som Pant af Hertug Valdemar, og de fortsatte deres Faders

*) Naar Iver bærer Tilnavnet Otteson, passer det godt nok til hans Danskhed; Ottar og Otte er gamle danske Navne, kendte i mange Egne og hyppigst brugte i Sønderjylland. Men det vidner ikke saa afgørende om sin Ejers Danskhed, da det ogsaa findes i Tysk. Det var f. Eks. almindeligt i den holstenske Adel.

Arbejde paa at gøre det holstensk; blandt deres betroede Mænd træffer vi denne Buske von Westensee. Hans Slægt havde hjemme paa en Røverborg i det nordlige Holsten, i Westensee Sogn mellem Kiel og Rendsborg; den havde svunget sig i Vejret ved at følge Grev Gert paa hans Erobrerbane, og paa denne Tid gjorde Buskes Brødre og Fætttere sig kendte ved en Rovlyst og Ustyrlighed, der aldrig lod sig hæmme af givne Løfter; Slægtens Hoved, den ældste Broder Markvard, blev til sidst dræbt af Lybekkerne, der hadede ham inderlig. Buske fandt vistnok ogsaa en pludselig Død midt i sin Manddomsalder og efterlod en spæd eller faaarig Søn, — hvad der passer til Visens Fortælling om Buskes Død. At vi ikke bagvasker denne Buske ved at tiltro ham det svigefulde Forsøg mod sin Svogers Liv, derfor borger hele Slægtens Historie*).

Hans Modstander, Iver Otteson, finder vi ikke i samtidige Aktstykker; men det er jo ogsaa saa forsvindende lidt, vi véd om de dansksindede Adelsmænd omkring paa sønderjyske Gaarde i denne Tid. Derimod kan vi ad en anden Vej finde Spor af Hr. Ivers og Hr. Buskes Trætte. I den danske Konges Klageskrift mod de holstenske Grever (Aar 1409) for deres og deres Tillhængeres Fremfærd mod hans Venner føres der Kæremaal over Fru Anna Ahlefeld og de andre paa Søgaard, at de har frataget Kongens Mand Jep Iversen hans rette Arvegods paa Als og i Sundevad og fremfor alt Gaarden Holbæk, og at de med Vold har forholdt ham hans Skov og skadet ham for 100 Mark

*) Herom kan læses nærmere i „Danmarks gamle Folkeviser“, 6. Bind, hvor Iver Ottesons Vise bliver trykt som Nr. 328. Om holstenske Adelsmænds Indvandring findes en Afhandling af Velschow i „Nyt historisk Tidsskrift“, 2. Bd., S. 259.

og deromkring ved at hugge den for stærkt; endvidere har „de paa Søgaard“ fraranet hans Søster 24 Øksne, 7 sadlede Heste, en Sum i rede Penge osv.

En Trætte om en Skov føres altsaa o. 1350 mellem Buske og Iver, og 50 Aar senere trættes Ahlefelderne med en Hr. Ivers Børn om en Skov. Der er her en ganske mærkelig Omstændighed, som synes at vise, at det er samme Hr. Iver og samme Skov, der begge Gange tales om. Der er en nær Forbindelse mellem Ahlefelderne og den Buske Westensee, vi før omtalte: Fru Anna paa Søgaard var Enke efter Klavs Ahlefeld, hvem hun havde bragt Søgaard i Medgift, og Klavs var Søn af Bent Ahlefeld, der i 1354 var Formynder for Buskes unge Søn Hartwig Westensee og hjalp ham til Mandeboden for hans Farbroder; Bent Ahlefeld har sikkert været Westenseernes Svoger eller anden nære Familie. Da senere Hartwig Westensee døde som den sidste Mand af sin Slægt, kom Godset Westensee i Holsten til Ahlefelderne paa Søgaard. Altsaa: i Visen trættes Hr. Buske og Hr. Iver om en Skov, i Klageskriftet 1409 trættes Buske Westensees Arvinger og Hr. Ivers Arvinger om en Skov; der er da al Sandsynlighed for, at det er den samme. Ahlefelderne har da arvet Hr. Buskes tvivlsomme Fordring paa Iver Ottesøns „fædrene Skov“, og de har nu — som det ses af Klageskriftet — støttede af Grevernes Besætning paa Sønderborg, først tilvendt sig Skoven og dernæst fordrevet Hr. Ivers Søn fra selve hans Gaard.

Jep Iversøns arvede Gaard, Holbæk i Adsbøl Sogn, Sundeved, har da ogsaa været Iver Ottesøns Bolig. Hans „fædrene Skov“, som Striden gjaldt om og som Ahlefelderne tilranede sig, har snarest været de store Skove

nærved Holbæk og Adsbøl, hvor de nye Ejere senere byggede Graasten.

Denne Kamp mellem danske og holstensksindede Adelsmænd, som vi kender fra Dronning Margretes og Erik af Pommerns Tid (se Sønderj. Aarb. 1889, S. 4 og 1891, S. 39), viser sig nu at være Fortsættelse af lignende Tvist i Kong Valdemars og Kullegrevens Dage.

Dette har Interesse langt ud over den enkelte Egns Historie: Forud for den Tid, hvor de dansksindede Herremænd er ved at ligge under i Fejden, under Trykket af de nye Magthavere, aabner Visen os Indblik i en Tid, hvor de baade kunde gøre Modstand og vinde Sejre, — og hvor Sejren kunde besynges i Viser paa det danske Tungemaal. — Ogsaa fra denne Side er Iver Ottesøns Vise af stor Interesse. Vi modtager med Glæde ethvert Bidrag til den rige danske Visesangs Historie; og et helt Fund er det, naar vi en sjælden Gang faar at vide, hvor og af hvem én blandt vore Hundreder af Folkeviser er aligtede. Denne Vise er digtet til Ære for Hr. Iver paa Holbækgaard i Sundeved, og den er digtet i hans Børns Navn: „I haver Tak, Iver Otteson, I giver os Volden over Skoven!“ Den er Sønderjyllands, Sundeveds, Visebidrag fra en Tid, der var rig paa Sang i alle Danmarks Egne; Niels Ebbesøns Vise, Hr. Bugges paa Hald, og flere hører jo denne Tid til. Sangernes Yndlingsæmne er den djærve og dristige Ridderdaad; og Iver Ottesøns Vise er deri et ægte Barn af sin Tid. Men dette udelukker ikke den nationale Sejrsfølelse; ogsaa Niels Ebbeson er i Visesangen baade Folkets og den personlige Uafhængigheds Forkæmper. Og her i vor Vise staar der bag Hr. Iver og hans Børn hele Flokken af Venner og Frænder, der gentager Visens

jublende Omkvæd og føler Daaden som sin; Aarhundreder igennem har et Kor af danske Stemmer gentaget Sejrs-
sangen:

„I haver Tak, Iver Otteson,
I giver os Volden over Skoven!“

Jens Lauritzen Skau.

Af N. J. Ravn.

Den Gaard i Sommersted, to Mil nordvest for Haderslev, hvorpaa J. L. Skau fødtes, levede og døde, har i halvferde Hundrede Aar været i hans Families Besiddelse; den er stadig gaaet i Arv i lige Linie og ejes for Tiden af hans yngste Søns Datter. 1821 brændte Sommersted Præstegaard og med den Kirkebøgerne, hvorved et nødvendigt Materiale til det Ældre af Slægtens Historie er gaaet tabt. De historiske Efterretninger om denne Familie kan derfor kun føres tilbage til Begyndelsen af det syttende Aarhundrede. Paa den Tid og omtrent til 1670 ejedes den ret anselige Gaard i Sommersted af en Mand ved Navn Lauritz Nielsen. — Han var en anset og efter de Tider rig Mand; thi — som det fortælles — „han holdt tolv store Køer foruden Stude og en Mængde Ungkvæg.“ Lauritz Nielsen skulde imidlertid snart prøve Lykkens Omskiftelighed. Kong Christian den Fjerdes Deltagelse i Tredivaarskrigen og Tabet af Slaget ved Lutter am Barenberg 27. Aug. 1627 var Signalet for de kejserlige Tropper til at falde ind i Hertugdømmerne og Jylland, hvor de plyndrede, myrdede, skjændte og brændte. Kjøbstæderne maatte ved hver ny Besættelse betale „Brandskat“ og vare saa fri for Plyndring. Med Landdistrikterne gjordes der i Reglen ingen Omstændigheder; man bortslæbte Alt, hvad man kunde overkomme

og lod saa meget ofte Ilden besøge Ødelæggelsesværket paa Bygningerne, og hvad der blev tilbage. Lidt anderledes gik det i Sommersted. Hovedkvarteret var paa den nærliggende Kongsgaard, Refsø, og Egnen stærkt belagt med Indkvartering. Derfor lagde Fjenden ikke an paa ligefrem Plyndring, endnu mindre paa at brænde af, men desto mere paa Udpresninger. Lauritz Nielsen gaves Valget mellem at aflevere sin Kvægbesætning eller at betale tolv Dukater. Han valgte det sidste; men fjorten Dage efter stilledes der den Fordring til ham at udlevere den halve Besætning eller at betale en Afløsningssum derfor af samme Størrelse, som den foregaaende. Han indsaa nu, at han om føje Tid vilde være fuldstændig udplyndret og ødelagt. Han lod derfor Fjenden tage den halve Besætning, solgte den anden Halvdel tilligemed alt rørligt Gods, hvad han kunde sælge, pakkede sine Kostbarheder, navnlig en stor Mængde Sølvtoj, ned i en stor Kiste, som han begrov i Laden, og flyttede saa med sin Familie til Haderslev, overladende Gaardens Bestyrelse til en Tjenestepige. Efter otte Dages Forløb sneg han sig ved Nattetide hjem og fandt efter Omstændighederne alt vel, nemlig Kisten urørt. Fjorten Dage efter gjentog han samme Udflugt, men da var Kisten tom: Pigen havde røbet Skjulestedet for Soldaterne. Men ikke nok hermed. Skildvagterne omkring i Byen havde opdaget den natlige Vandrer. Flere Soldater satte efter ham under hans Løb fra Byen tilbage til Haderslev. Paa Sommersted Kirkegaard vare Forfølgerne ham saa nær, at han inden et Par Minutters Forløb vilde være indhentet og i sine Bødlers Vold. Da det altsaa gjaldt Liv eller Død, vovede han i den mørke Nat det Fortvivlelsens Spring at sætte over den aabne 6—7

Alen brede Brønd paa Kirkegaarden. Springet lykkedes; men den nærmeste Forfølger faldt i Brønden. Medens Krigsmændene fiskede efter deres i Vandet faldne Kammerat, begav Lauritz Nielsen sig tilbage til sin Familie i Haderslev. Efter Fredsslutningen 1629 tog Lauritz Nielsen med tungt Hjerte og brudt Mod paany sin Gaard i Besiddelse. Skatterestancer nødte ham til at sælge Halvdelen af Gaardens Marker.

Lauritz Niensens Datterdatter blev gift med en Mand ved Navn Mikkell, som var født paa en Gaard ved Refsø Skov, hvorfor han blev kaldet Mikkell Skov. — Jens Lauritzen optog dette Navn som Familie- eller Stavnnavn; men man kender ikke Grunden til, at han skrev Skau, istedetfor Skov. Mikkell Skov havde heller ingen Sønner, og Gaarden gik derpaa over til en Datter, Anna Sabine, som blev gift med Peter Frederiksen fra Slaugaard, en Parcelgaard fra Refsø. Peter Frederiksen ejede Gaarden fra 1720—1750. Sin Arvepart fra Slaugaard fik han ikke udbetalt i Penge, men i Jord, thi han var „en flink Landmand, men forstod derimod ikke den Kunst at gjemme og holde paa Penge“, nemlig to store og gode Marker nord for Sommersted, som endnu høre til Gaarden.

Peter Frederiksen besad uhyre Legemskræfter. En Aften traf han en af sine Karle i Kroen, svirende og i Begreb med at lade sig hverve til Soldat; rolig og stille hivede han ham over Bordet og bar ham hjem i den venstre Arm, medens han maatte væрге sig med den højre mod Hververen og hans Medhjælpere. Et Par Gange om Aaret viste han ogsaa sin Styrke i den nordiske Skik at drikke. Forøvrigt var han en flittig og dygtig Landmand; han var, saa vidt man ved, den første i Nordslesvig, som

opdagede de heldige Virkninger af Mergling. Hans Søn, Lauritz Petersen, overtog Gaarden ved Faderens Død 1750. Han var en rolig og sindig Mand, som nød megen Agtelse i sin Kreds; han døde af en smitsom Sygdom 1805.

Hans Søn, Jens Lauritzen Skau, er født paa Fædrene-gaarden i Sommersted den 28. August 1795 og var altsaa kun ti Aar gammel, da Faderen døde. Den velvise Øvrig-hed bortforpagtede Gaarden, solgte Besætning og Bohave samt en smuk Skov og en Del af Jorderne for — som det hed — at betale en Gjæld af — 320 Rdlr. Den unge Skau, en livlig, opvakt og lærelysten Dreng, kom i Huset hos Degnefolkene i Jægerup, som han var beslægtet med. Degnen, Eskild Lund, havde ikke seminaristisk Dannelse, men var et lyst Hoved og havde paa egen Haand forstaaet at erhverve sig en ikke ringe Mængde Kundskaber. Hans Kone, en Datter af Pastor Vedel i Maugstrup, var en huslig og dannet Kvinde. Den Første satte Myndlingen grundig ind i Regnekunsten og hvad der til den Tid var gjældende Lov og Ret samt lærte ham med Klarhed at fremstille sine Tanker skriftlig uden grammatikalske Fejl; den Sidste hævlede de fremstaaende skarpe Kanter af ham, gav ham Smag for Livets ædlere Nydelser og bi-bragte ham en vis Lethed og Sikkerhed i at bevæge sig blandt Mennesker i de forskellige Samfundsklasser. Efter sin Konfirmation kom han i Huset hos en Morbroder i Sommersted og overtog derpaa kun nitten Aar gammel, sin Fædrenegaard. Strax efter giftede han sig med Pigen Bodil Kirstine Ravn fra Barsbøl, en ædel Kvinde, som gjennem et langt Liv trofast fulgte ham i Lyst og i Nød og ikke sjældent holdt ham oppe, naar Modgangsbølgerne gik højt, og den stærke Mand begyndte at vakle. Inden

sit fyldte tyvende Aar udnævntes han til Sognefoged og beklædte denne Stilling til sin Død. Stillingen som Sognefoged var indtil Fredsslutningen 1864, men dog især i de Tider, her er Tale om, meget anset og betydningsfuld. Embedsmændene vare Smaakonger, under hvem Sognefogderne stode som Underkonger. Sognefogderne vare et Mellemed mellem Embedsmændene og Befolkningen; de vare det Medium gennem hvilke „Befalingerne“ gik. Paa den anden Side vare de ogsaa efter ringe Lejlighed Folkets fødte Værger og Repræsentanter. De dannede en fra alle Sider stiltiende anerkendt Korporation, vare Organer for hvad der rørte sig i Befolkningen og traadte ikke sjældent sammen for i Fællesskab at formulere og nedlægge Folkets Ønsker for Tronens eller — hvad der næsten var det samme — for Stormands Fod. Denne saa beskedne Rettighed blev af en mere velmenende end klog Styrelse frataget Folket i Halvtredserne.

Skau var i Ordets mest udstrakte Betydning en Hædersmand. Hans hele lange offentlige og private Liv var uden mindste Plet. Selv Klafferen, Misundelsen, politisk Fanatisme vovede ingensinde at drage hans Villies Renhed i Tvivl. Da han dertil var rolig og besindig, oplyst, navnlig i Lov og Ret, hvilket havde meget at sige i et Land, hvor Valdemar Sejers jyske Lov fra Aar 1240 endnu var Grundlov, og hvor Sædvane og Vedtægt saa ofte maatte træde istedetfor positive Retsbestemmelser, saa kan man forstaa, at han nød sine Medborgeres ubegrændsede Tillid, og at han aftvang sine Foresatte Agtelse, uagtet han ofte sagde dem drøje Sandheder og med Fasthed hævdede, hvad der var Ret. Øvrigheden skrev kun Tydsk til Sognefogderne og overlod saa til disse at oversætte Skrivelserne paa

Dansk for Beboerne. Med dette Arbejde var Skau gjerne beskjæftiget i Aftentimerne, og den rolige Mand kunde da undertiden fare op og udbryde: „det er haardt at skulle slide i dette tyske Kram, Øvrigheden er dog til for Folkets Skyld, men den betragter nok Folket for at være til for dens Skyld.“

Skau har en væsentlig Andel i, at Naturaltienden i Haderslev Amt afløstes af en fast aarlig Ydelse i rent Korn; det er det ejendommelige ved denne Afløsning, at den foregik sognevis og ikke for hver enkelt Ejendom for sig. Skau gav sig ikke meget af med Politiken. Efter at have hørt sin ældste Søn under Tusinders Bifaldsraab holde sin berømte Tale paa Skamlingsbanken den 18. Maj 1843, trak han sig tilbage for denne som politisk Leder. Han hørte til de 25 Mænd — almindelig kaldet „den faste Stok“ — som stiftede „den slesvigske Forening“.

Da Christian den Ottende efter Udstedelsen af det berygtede Sprogpapent af 29. Marts 1844 paa en Rejse ogsaa gjæstede Haderslev, bleve Amtets Sognefogder „tilsagte“ til at møde paa Amtshuset for at forestilles for Kongen. En tydsksindet Sognefoged, som gjerne vilde gøre sine Hoser grønne, greb da Lejligheden til at takke Kongen for Patentet. Dette var Skau for meget. Han traadte hen for Kongen og udtalte med høj Stemme de alvorlige Ord: „Deres Majestæt maa dog vide, at vi Andre ere af en anden Mening.“ En Bifaldsmunlen fra Sognefogderne bekræftede tilfulde Sandheden af Skaus Ord. Kongen studsede og følte sig aabenbart ilde berørt over den Vending, Sammenkomsten med Sognefogderne havde taget. Der var opstaaet en skurrende Dissonants og en saadan egnede sig jo ikke til at sendes „til Erklæring“; thi ellers var

den ganske vist bleven det. Kongen søgte nu at berolige Sognefogderne og at forklare Foranledningen til Sprogpatentet; men hans smidige Veltalenhed gjorde intet Indtryk paa dem: de havde tabt Tilliden til deres Konge.

I Aaret 1844; havde Skau været Sognefoged i fem og tyve Aar. I den Anledning foreslog Husfoged Fries — en dansksindet Mand — Amtmand Johannsen at indstille Skau til Dannebrogsmænd. Hertil var Amtmanden meget villig, forudsat at Fries ogsaa vilde foreslaa den Sognefoged, som havde takket for Sprogpatentet, til Dannebrogsmænd. Dette nægtede Fries, og Skau blev derfor først hædret med Dannebrogskorset i Halvtredserne under Amtmand Stockfleth. Sommersted Sognemænd hædrede derimod Jubilaren ved at overrække ham en smuk Sølvpokal.

Aarene 1843—48 vare for Skau rige paa Glæde og Sorg. Paa den ene Side kunde Faderhertet kun glæde sig over den Glands, hans ældste Søn Lauritz spredte over Navnet Skau, paa den anden kunde han ikke skjule for sig selv, at Sonnens resolute og kjække Handlinger let kunde føre til et mangeaarigt Statsfangenskab eller til Landsforvisning, især da hans mægtige Fjender sandsynligvis ogsaa maatte blive hans eventuelle Dommere. Vi skulle her kun minde om Lauritz Skaus Brev af 1. Juni 1844 til Kongen. Lauritz Skau tilkommer ikke udelukkende Æren for dette Brev; men maa dele den med flere nordslesvigske Mænd, som vidnefast havde lovet for en eventuel Domstol at ville vedkjende sig at have brugt de enkelte skarpe Ytringer i Brevet.

Krigsaarene 1848—50 vare Sorgens Aar for den ikke længere unge Mand. Hans ældste Søn maatte flygte, tvende andre satte man — ikke for hvad de havde forbrudt, men

for hvad de muligens maatte faa i Sinde at forbyrde — gjentagne Gange i Tyvehullerne i Haderslev, selv fik han Stuearrest og officiel Meddelelse om, at hans Gaard vilde blive afbrændt, hvis en for Slesvigholstenerne saa ulykkelig Affære, som den i Stepping, maatte gjentage sig i Nærheden af Sommersted. Desuden blev han fortrædiget af de tysksindede i Sognet. Efter Fredsslutningen 1850 oprandt der lykkeligere Tider for Skau. Den ældste Søn, Lauritz, stod paa sin Berommelses Tinde; de andre tre kom snart i selvstændige Stillinger og gjorde Navnet Skau Ære. De nye Myndigheder forstode at vurdere Skau, og Amtmand Stockfleth skaffede ham, som allerede anført, Sølvkorset og udbrød engang til en af Sønnerne under et Møde af det nylig indstiftede Amsraad, da en vanskelig Sag var til Forhandling, som man ikke kunde litte ud af: „havde vi blot haft deres Fader, han havde ganske bestemt vidst Besked, thi han har stedse været vort levende Lexikon.“ 1856 afstod han Gaarden til sin yngste Søn, men vedblev at bo paa den og at være Sognefoged til sin Død.

Skau var som sine tvende nærmeste Fædre og som sine Sønner, en høj, rank og smuk Mand. Han var en skarp Iagttaget, en dyb, indadvendt, reflekterende Natur, med en meget levende Rets- og Æresfølelse; han var alvorlig, men ikke tungsindig eller lunefuld. At han opdrog sine Sønner strengt, vide vi andet Steds fra. Han var i saa Henseende et Barn af sin Tid. I 1861 mistede han sin Kone. Dette Slag var den gamle Mand for stærkt, omtrent to Aar derefter, 2. Januar 1863, fulgte han hende i Graven.

N. J. Ravn.

Forfatteren af omstaaende Levnetstegning, Nis Jensen Ravn, blev født paa Lyksgaard i Sjølund, Vejstrup Sogn, Haderslev Amt, den 23. Maj 1828. Hans Fader, Jørgen Jørgensen Ravn, fødtes paa den fra Mejborg's „gamle danske Hjem“ bekjendte „Plankegaard“ i Vejstruprød 1803. Da han var én af de yngste Sønner, og Forældrene døde tidlig, kom han fra Hjemmet som Dreng, blev opdraget i Hejls hos Johannes Petersen (Broksnitter) og konfirmeret i Jægerup. 1826 blev han gift med Bodil Kjestine Skaarup paa Lyksgaard i Sjølund og overtog denne Gaard. — I en ung Alder blev han Sandemand, var med i Skamlingsbanke-selskabet, i hvis Bestyrelse han sad i mange Aar, og var ligeledes med i den slesvigske Forening. Som Sandemand blev han indkaldt til Amtmanden i Haderslev og foreholdt det urigtige i, at han lod sine Sønner komme paa Rødding Højskole, men Formaningens bed ikke paa ham. Han blev Dannebrogsmænd 1869 og døde 1878. — Nis Jensen Ravn gik til sin Konfirmation i Sogneskolen, men fik dog et Par Sommerhalvaar lidt Privatundervisning paa Kristiansfeldt. Derefter var han Karl hos Faderen et Par Aar, tog saa til Kjøbenhavn og fik først Præliminæreksamen og derefter Dyr lægeeksamen. Det sidste Krigsjaar gjorde han med og var efter Krigen Dyr læge ved Dragonregimentet i Aarhus. Denne Virksomhed tiltalte ham imidlertid ikke, og da han var bleven forlovet med Hanna Christine Lund i Sjølund, giftede de sig 1852 og overtog hendes gamle Selvejendomsgaard i Sjølund. Her var en vid Mark for hans Virksomhed, og han tog fat med megen Energi og Dygtighed paa Jordens Mærgling og Dræning, fik de adskildte Marker samlede ved Magelæg, Kjøb og Salg, og opbyggede Gaarden. — Samtidig tog han ivrig Del i det kommunale og offentlige Liv og gennemgik den sædvanlige Skala af kommunale Tillidshverv.

1870—78 var han Medlem af Landstinget, blev valgt som Mellemparti's Mand, og da dette gik i Stykker, tilhørte han nærmest et venstre Centrum.

Han var Landvæsenskommissær fra 1867 til 1873 og atter fra 1886 til sin Død. — Skattekommissær ved begge Ekstra-Skatterne efter Krigen. Under Forhandlingerne om Valgmenighedsloven og den stærke Agitation i den Anledning, tog han varmt og ivrigt Del i Arbejdet for den. Fra Midten af Halvtredserne indtil 1864 skriver mange Artikler i „Dannevirke“ sig fra hans Haand, og indtil 1870 vedblev han jævnlig at skrive i „Fædrelandet“, og særlig under Indkorporationstiden fik flere af hans Artikler viderrækkende Følger. Han var en af Stifterne af saa vel Haderslev Aants som Kolding Herreds Landboforening, ligesom af Skytteforeninger, Sygekasser o. a. l. — Som han ved Fødsel, ved Giftermaal og som Gaardejer var nøje knyttet til gamle Familjer og Forhold i Sønderjylland, saa interesserede han sig meget levende for disse, og arbejdede nogle Aar paa Levnedsskildringer af betydelige sønderjydske Bønder. Men Indførelsen af Stannavnne, Kirkebøgernes Kortfattethed og ringe Rækkevidde (de gaa kun sjælden over et Par Hundrede Aar tilbage), og den ringe Interesse hos mange for Fædrenes Minde lagde ham uovervindelige Hindringer i Vejen, og han klagede ofte bittert over, at naar det kom højt, vidste en Mand Navnet paa sin Bedstefader, men saa heller ikke mere. Man manglede Forstaaelsen af, at den Slægt, som hædrer sine Fædre, hædrer sig selv.

C. R.

Allerunderdanigst Fremstilling af nogle Iagttagelser paa en Reise gjennem det østlige Slesvig. *)

Dels ved Deres Majestæts Allerhøieste Understøttelse, dels ved en lignende Pengehjælp fra min høie og hæderlige Velynder, Finansministeren Grev Moltke, blev det mig muligt ikke alene at dække Udgifterne ved min theologiske Examen, men ogsaa at foretage en Reise over Kiel gjennem det østlige Slesvig, hvilket jeg længe havde ønsket, men ved mine trange Kaar var afholdt fra. De Iagttagelser, jeg har gjort paa denne Reise, vover jeg herved i dybeste Underdanighed at forelægge for Deres Majestæt, og jeg tilføier kun den allerunderdanigste Bøn i denne Henseende, at Deres Majestæt deri ikke vil se nogen Anmasselse eller overdreven Selvtillid fra min Side, men blot en oprigtig Stræben efter at udbrede Lys over mit kjære Fædrelands Forhold, saavidt mine svage Kræfter række. Vel er min Person kun ringe og mine Evner just ikke store, men den Ære har jeg endnu hidtildags forsvaret, at man aldrig har grebet mig i nogen Usandhed, og derfor have mine Ord

*) Sammenlign „Nis Hanssen: Allerunderdanigst Indberetning til Hans Majestæt Kongen angaaende Sprogforholdene i Slesvig“, „Sømd. Aarb.“ 1889, S. 297, og „Nis Hanssen Bondeson“, samme Bind, S. 311.

havt den Vægt, som Sandheden kunde give dem. Saaledes skal jeg ogsaa i det Følgende holde mig strængt til Sandheden, og haaber derfor, at Deres Majestæt ikke vil anse denne min frimodige Fremstilling af det, jeg har seet og hørt, med Unaade.

Kiel.

I Mai Maaned sidstleden reiste jeg med det nye Dampskib til Kiel. Her opholdt jeg mig nogle Dage for at gjøre mig bekjendt med Tonen og Aanden blandt de Studerende. Den burschenschaftliche Tone er bleven meget nedstemt, og stille Flid er langt mere fremherskende ved det herværende Universitet end for nogle Aar siden. Men til min store Smerte maatte jeg erfare, at en antidansk Aand endnu hersker her baade iblandt Professorerne og Studenterne. Det hører her saa at sige til den gode Tone at betragte Danmark som Udland, og efter hvad jeg hørte af flere Studerendes egen Mund, maa jeg antage, at denne Tone næres og udgaaer fra selve Lærestolene. Det var derfor vist meget at ønske, at hele Skolens Undervisningsvæsen underlagdes een Overbestyrelse, for at en Enheds- og Samdrægtighedsaand kunde gennemtrænge samme i alle dets Grene. Det vover jeg saa meget mere at fremhæve, som Deres Majestæt allerede har paatænkt en Forandring med Overbestyrelsen for Undervisningsvæsenet i Kongeriget. Senere paa min Reise erfarede jeg, at den unge Professor Mau i Kiel af Deres Majestæt blev hædret med Dannebrogordenen; jeg tvivler ikke paa, at Hr. Mau har været indstillet til denne Hædersbevisning af sine Foresatte, og at Deres Majestæt har anseet ham værdig dertil, omendskjøndt han endnu hverken som Lærd eller som Lærer har forskaffet sig Navn og Anseelse. Dog

være det langt fra mig at anmasse mig nogen Dom derover, men jeg bør ikke fordølge for Deres Majestæt, at flere tydsksindede Herrer netop hoverede over, at denne unge Mand blev foretrukken de ældre Professorer Flor og Paulsen, der ere lige saa nidkjære i deres Embede, som de ere det kongelige Hus inderlig hengivne. Skulde disse Mænd, som hver i sit Fag have virket til Videnskabens Fremme, vente paa et saadant Hæderstegn, indtil deres Foresatte indstille dem, saa blive de aldrig værdige dertil, eller ogsaa Aanden ved Universitetet maatte blive en ganske anden. Deres Majestæt ville Allernaadigst undskylde denne min private Frimodighed; intet Menneske skal høre den af min Mund. Jeg veed, hvad jeg skylder min Konge, hvis Naade og Tillid er mit Livs højeste Lykke. Det gjorde mig saa inderlig ondt at høre hine Mænd forsnaaede, fordi de sætte deres Ære i at vise Hengivenhed for det danske Kongehus og modarbeide enhver Bestræbelse til Statens Opløsning.

Ekernførde.

Fra Kiel til Ekernførde er Veien, med Undtagelse af det lille Stykke Chaussee ved Stranden, yderlig slet, hvilket desværre kan siges om næsten alle Veie i hele Hertugdømmet Slesvig. Jeg havde hørt Meget om den „Aufregung“, der skulde herske overalt i Slesvig og især i Kjøbstæderne. I Kiel læste jeg en Skrivelse fra en høitstaaende Mand i Deres Majestæts nærmeste Omgivelse til en derværende Embedsmand, og af denne Skrivelses Indhold maatte jeg drage den Slutning, at Deres Majestæt vist tidt maa høre tale om denne „Aufregung“. Lige fra Ekernførde af har jeg derfor nøie givet Agt paa Borgernes

og Bøndernes Stemning, og jeg kan med Haanden paa Hjertet forsikre, at den eneste „Aufregung“, der finder Sted, er den Utilfredshed, enkelte Embedsmænd vise med de Skridt, Deres Majestæt har gjort til Gunst for den dansktalende Almue i Nordslesvig. I Ekernførde lærte jeg en af Deres Majestæts talentfuldeste Embedsmænd i Medicinalvæsenet at kjende, nemlig Dr. Manicus, Læge ved Pleiehuset. Han fremhævede, at der nu i Ekernførde var et Embede ledigt for en af de nordslesvigske Embedsmænd, der mest modsætte sig Sprogreskriptet af 14. Mai 1840.

Slesvig.

Denne By er Hovedsædet for det eensidig tydsksindede Parti i Hertugdømmerne. Det nylig udkomne efterladte Værk af Lornsen, hvilket unægtelig er skrevet med stort Talent, men desværre med endnu større historisk Eensidighed, ansees her af Mange for et politisk Evangelium, der bringer det glade Budskab om Hertugdømmernes nærestaaende Adskillelse fra Danmark. Det er af denne Grund letforklarligt, hvorfor netop fra Byen Slesvig en saa energisk Modstand mod Sprogreskriptet udgaar, thi det indsee de Mænd, der sværme for Staten „Nordelbingen“ saare vel, at Intet vil være dem til mere Hinder end Opretholdelsen af dansk Sprog og Folkelighed i Nordslesvig. Der gives een politisk Sætning, som er den eneste, jeg befatter mig med, og som jeg gjerne helliger mit Livs bedste Virksomhed, den nemlig, at vor lille lykkelige Stat maa blive forskaanet for yderligere Deling og Sønderjæmmelse. Er der nu fremtidig Udsigt til denne Sætnings Realisation, saa vil Deres Majestæt bedre end nogen Anden indse Vigtigheden af at gjenindsætte det danske Sprog

i dets naturlige Rettigheder. Jeg indseer tilfulde, at Deres Majestæt vil møde megen Modstand hos mange tydkdannede Embedsmænd, men denne Modstand vil være forbigaaende og snart tabe sig, naar blot ingen tilbagevigende Skridt gjøres. Den Aand, der hersker i Slesvig, og det store Antal af Embedsmænd, der her have deres Virkekreds, gjør det mere end ønskeligt, at Stænderne ikke oftere samles der, hvor de ere udsatte for altfor megen Indvirkning udefra. Dette fremhævede ogsaa flere af de slesvigske Stænderdeputerede, som jeg samtalede med, iblandt andre Nis Lorenzen fra Lilholt, med Tilføiende: at de slesvigske Advokater roste sig af, at Stænderforsamlingen igrunden kun var et Ekko af deres Meninger. Og sammenligner jeg dette Udsagn med Stændertidendens Indhold, maa jeg give Manden Ret. Flensborg vilde være langt mere passende Samlingssted for Stænderne, eller ogsaa Husum, hvor Slottet maa frembyde et passende Lokale. — Paa min Reise fra Slesvig til Flensborg maatte jeg med Smerte iagttagge, at det danske Sprog Aar for Aar trænges mere tilbage. Dersom altsaa Deres Majestæt har isinde at sikkre vort smukke Modersmaal dets naturlige Grænser ved noget afgjørende Skridt, saa beder jeg ydmygt, at det maa ske jo før jo heller. De Egne, hvor Almuesproget endnu er en god dansk Dialekt, men Kirke- og Skolesproget derimod tydkd, burde, synes mig, snarest muligt have dansk Kirke- og Skolesprog. Den nuværende Tilstand foraarsager en sørgelig Uvidenhed i de lavere Folkeklasser, hvorom jeg atter paa denne Reise har havt gjentagen Leilighed til at overtyde mig. Jeg traf f. Ex. en fattig Ungdomsven, der havde ægtet en Husmandsdatter fra Ubjerg Sogn, og han fortalte, at han maatte lære sin

Kone „Fader Vor“ paa Dansk, fordi han mærkede, at hun ikke engang forstod denne Bøn paa Tydsk. Og Konen erklærede selv for mig, at hun aldrig havde forstaaet en tydsk Præken, men at hun derimod nok forstod de danske, som hun nu hørte. Der findes ikke ti Mennesker i hele Ubjerg Sogn, der nogenlunde kunne forstaa og tale Tydsk, og dog anmeldte Provsten i Tønder i disse Dage Degne-Embedet i Ubjerg, ligesom for kort Tid siden Præste-Embedet vakant med den simple Bemærkning: „Die Sprache des Unterrichts ist die deutsche.“

Flensborg.

I denne herlige, driftige og velhavende Handelsstad ere de eensidig tyske Tendenser nu overvundne, og man hylder den bestaaende Statsforbindelse. Flensborg kunde maaske blive et overordenlig vigtigt Midtpunkt for den danske Handel, dersom en Jernbane satte Byen i Forbindelse med Havnen ved Husum eller Tønning. At Havnen ved Husum maa være ret god, kan man deraf slutte, at allerede 3 store Vestfarere her ere løbne ind og have udlosset deres kostbare Ladninger. Ialfald kan man her let komme Naturen til Hjælp. Flensborg ligger ret i Hjertet af Staten, trindt omgivet af de frugtbareste Provinser. En Jernbane herfra til Nordsøen vilde derfor, om og ikke strax, saa dog om føie Tid svare Regning, og uberegnelig vilde dens Indflydelse være paa Landets indre industrielle og kommercielle Liv og Udvikling. Direkte kan Deres Majestæt af høiere Hensyn vel ikke understøtte denne Sag med særdeles Kraft, men indirekte kunde Deres Majestæt vist ogsaa gjøre meget derfor. Kommer den store, i den seneste Tid omtalte Dampforbindelse mellem Rusland og Nord-

amerika over England og Danmark istand, da synes Husum og Flensborg at være langt at foretrække for Glückstad og Kiel, fordi Handelsstrømmen over de førstnævnte Byer kom til at gaa lige igjennem Statens Midte. Vor Belliggenhed berettiger os til store Forhaabninger, og jeg vilde ret ønske, at den hidkomne engelske Ingeniør Holmes fra høiere Steder blev opfordret til ogsaa at tage Banelinien mellem Flensborg og Husum samt Havnen ved sidste By i nøiagtigt Øiesyn. Dog hvorfor skulde jeg herom tale vidtløftigere? Deres Majestæt vil have gjennemskuet disse Forhold langt klarere, end jeg formaaer at skildre dem. — Hvad der især har bidraget til Stemningens virkelige Forandring i Flensborg, er det af Bogtrykker Kastrup udgivne, i det Hele velredigerede Blad, som nu ogsaa begynder at vise sin Virkning udenfor Flensborg. Omendskjøndt jeg ikke vil nægte, at dette Blad, ligesom ogsaa „Dannevirke“, har optaget mangen Artikel, der hellere maatte være forbleven i Forfatterens Gjemme, saa maa det paa den anden Side tages i Betragtning, at Grænserne for disse Blades Udtalelser ere meget indskrænkede. Det har tidt bedrøvet mig og mange andre Fædrelandsvenner, der ere Deres Majestæt oprigtig hengivne, at de „schleswig-holsteinische“ Blade, som næsten paa hver Side præke Statens Opløsning, have saa frie Raaderum, medens de, som bekæmpe denne Retning, indskrænkes i deres Virksomhed paa mange Maader. I femten Maaneder maatte Kastrup vente paa Postforsendelsesret, medens „Kieler Correspondenzblad“ og „Itzehoer Ugeblad“ forsendtes med Posten over hele Landet. For at Deres Majestæt kan kaste et sikkert Blik ind i Kastrups blide og uskyldige Karakter, hidsætter jeg et Brudstykke af et Brev, jeg forleden mod-

tog fra ham, og hvis Indhold er aldeles privat: „De maa „ikke tro Andet, kjære Hanssen, end at jeg fuldelig paa- „skjønner og er Kongen samt enhver Anden, der har bi- „draget dertil, taknemlig for det mig Tildelte. Men sæt „Dem i mit Sted med Hensyn til de evige Ubehageligheder „med Niemann. Jeg er i en trykkende Stilling og maa „sætte Penge til ved det, jeg havde gjort mig Haab om „at fortjene lidt ved. Fra Regjeringen i Slesvig er der „blevet mig kommuniceret, at saafremt jeg ikke holdt mig „mit Privilegium efterrettelig, kunde jeg vente, at det blev „taget fra mig. Jeg synes, at Kongen gjerne, uden at „krænke hverken den Ene eller den Anden, kunde give mig „Tilladelse til at udgive et Blad af Indhold som Kieler „Bladet og andre, og ikke indskrænke mig til „Handel „und Gewerbe“ alene, saa vare alle disse Ulemper hævede „og mig givet en friere Haand. Aldrig skulde jeg „misbruge Kongens Naade, og vilde jeg under „Privilegiets øieblikkelige Fortabelse forbinde „mig dertil. Som det nu er, kommer jeg aldrig videre, „og maa om kort Tid opgive det Hele.“ — En anden Gjenstand, der har Krav paa Deres Majestæts Opmærksomhed, er den danske Kirke og dens Gudstjeneste i Flensborg. Jeg besøgte den danske Præst, der ogsaa hører hjemme i Tønder-Eggen, og ledsaget af ham undersøgte jeg Kirken for inden og for uden, fra øverst til nederst, Udvendig er Kirken nu bleven lidt oppudset og seer ret anstændig ud, naar undtages de yderst slette Vinduer, hvorigjennem Blæst, Regn og Sne har fri Passage. Indvendig derimod er Kirken meget forfalden, dog ikke med Hensyn til de kostbare Dele. Uhrværket er godt, men har af Mangel paa Tilsyn ikke været i Gang i lang Tid.

Orgelet behøver blot en lille Reparation og Afpudsning for at være Kirken en sand Prydelse. Altertavlen og Prækestolen ere begge af smukt gammeldags Arbeide. Det er altsaa kun Gulvet og Kirkestolene, der trænge til Hovedreparation, men denne er ogsaa saare nødvendig, da man mange Steder stamper i den bare Jord uden al Brolægning, og mange Stole hænge saa skjæve og se saa brøstfældige ud, at Ingen kan vove at sætte sig derpaa. I et Brev af 3. August sidstleden opfordrer Præsten mig til at tale Kirkens Sag, men jeg vil hellere lade Manden selv tale: „O nu, kjære Ven! en Klagesang. Man har nemlig, som „De veed, her alvorlig fattet den Plan om til en anden „Brug at nedbryde den danske Kirke og at henlægge „Gudstjenesten til Klosterkirken og anbringe Præsten, Gud „veed hvor. Sagen er allerede rykket saa vidt frem, at „Magistratens gunstige Beretning allerede er afgivet i For- „aaret, og nu foreligger den til Beretning af den her- „værende Geistlighed, hvilken Beretning ingenlunde kan „blive saa gavnlige. Thi efter min Mening er her Spørgs- „maalet: skal her holdes dansk Gudstjeneste? og tør man „nedbryde den dertil bestemte Kirke? Min Forstand og „min Følelse siger Nei. At nedbryde Kirken er lige saa „godt som at udtale Dødsdommen over den danske Guds- „tjeneste, der desuden har Vanskeligheder nok at kæmpe „med. Thi at forlægge Gudstjenesten til Klosterkirken, „der ligger i en afsides Krog bag Latinskolen og er be- „stemt til den tyske Gudstjeneste i Klosteret, kan kun ud- „øve en skadelig Indflydelse paa Kirkebesøget. Hospitals- „forstanderne ere i deres Ansøgning rigtignok af modsat „Mening. Hvilken behagelig Følelse paa et fremmed Sted „at kunne sige: ogsaa her er for Dig et Gudshus! De

„Tydske have jo i Kjøbenhavn deres Gudshus, og der
„tænker vist ingen Danske paa at nedbryde samme. De
„har jo selv, kjære Ven, taget Kirken i Øiesyn og vil ind-
„rømme, at i det Mindste paa Landet næppe findes en
„bedre Kirke, dersom Hospitalsforstanderne ikke havde
„ladet den saa skammelig forfalde. Dog den Bygning,
„som religiøs Begeistring opførte, har trodset Tidens Tand,
„og en lidt efter lidt foretagen Forskjønnelse vilde just ikke
„blive saa kostbar. Dog jeg haaber, at vor vise og fromme
„Konge ikke vil tillade hint Skridt for at yde Klosteret
„en ringe Fordel. Er der Spørgsmaal om, hvilken af de
„to Kirker, som Klosteret underholder af sine rige Ind-
„tægter, helst maatte nedlægges, saa maatte det være
„Klosterkirken; thi den benyttes blot om Sommeren, da
„Gudstjenesten om Vinteren holdes i en stor Sal i Klosteret,
„og det er desuden i corpus statutarium bestemt, at Kloster-
„kirken skulde indrettes til Boliger for Fattige. Kan De
„gjøre Noget til Forsvar for denne danske Grænsekirke,
„saa vil Gud se ned paa Deres Idræt med Velbehag.“ —
Saavidt Præsten. Deres Majestæt vil vist ikke tillade, at
dette faste Guds Tempel nedrives. Snarere var det at
ønske, at der organiseredes en ordenlig dansk Menighed
i Flensborg, saa at der tillige oprettedes en dansk Borger-
skole, ved hvilken Kirkens Betjente kunde være Lærere.
En Realskole med en dansk Lærer i dansk Sprog, fædre-
landsk Historie og Geografi kan ansees for meget ønskelig
i en saa folkerig og driftig Handelsstad som Flensborg,
men der er sandelig Plads nok til Realskole-Bygningen
udenfor Tomten af den danske Kirke.

Bov.

I Bov ved Flensborg besøgte jeg den gamle erfarne Landsbypræst, Pastor Jensen, og han gjentog for mig sin ofte udtalte Beklagelse over de mislige Sprogforhold der i Byen, hvor hver Mand taler Dansk, men Tydsk alene høres i Kirke og Skole. Jeg har i Forening med Præsten oprettet et dansk Almuebibliothek i Sognet, og Bøgerne benyttes flittig. Vi samtalede længe om Folkelærernes vanskelige Stilling i denne By, hvorved jeg stadig saae mine forhen udtalte Anskuelser stadfæstede.

Sundeved.

I dette frugtbare og yndige Landskab, hvor man sporer en almindelig Velstand, opholdt jeg mig i flere Dage iblandt Bønderne. Disse Bønder, som ifjor tolkede for Deres Majestæt deres Taknemlighed for Sprogreskriptet, beklagede, at deres Øvrighed var ligesaa tydsk som hidindtil. I Broager saae jeg hos Provst Stephensen et ret mærkeligt Dokument. Det var nemlig en Ansøgning, underskreven af nogle faa Mænd, der ikke engang alle forstaa Tydsk, om at Menighedens Diakonus maatte tilholdes at præke Tydsk. For at Antallet af de underskrivende Familier maatte synes des større, havde baade Herredsfogden og hans Kone særskilt underskrevet Begjæringen!

Sønderborg.

Her havde Borgerne Hovedet fuldt af et Projekt, der sikkert, ifald det lader sig udføre uden alt for store Bekostninger, vil være til stor Gavn for Byen. De ville nemlig bygge en Bro over det smalle Sund mellem Als og Sundeved. En stor Hindring vil dels Vandets store

Dybde, efter Sigende 40 til 50 Fod, dels den stærke Strømning frembyde. Dog hører jeg til min store Glæde, at min gode Ven, Kaptain Steenstrup, allerede skal have udkastet en Plan til en Flaadebro, og at en sagkyndig Mand er afsendt til at undersøge Sagen paa selve Stedet. — Med Hensyn til Sproget paa Als er desværre Alt ved det Gamle. Embedssproget er aldeles tydsk og alle Bønderne aldeles danske. En væsenlig Forbedring til en bedre Ordning af Sprogforholdene i en anden Retning kan med Tiden udgaa fra Als, naar nemlig det derværende lille Bispedømme udvidedes over hele den Del af Slesvig, der for Fremtiden skal have og beholde dansk Kirke- og Skolesprog. Det gjorde mig ret ondt baade for Manden og for Sproget at høre den fromme og ærværdige Superintendent Callisen i Slesvig ved sit Ukjendskab til det danske Sprog i de danske Kirker gjøre sig latterlig istedetfor ved sin ærværdige Personlighed og sit kristelige Foredrag at opbygge Menigheden. Saaledes hørte jeg selv i Gammel Haderslev Kirke af hans egen Mund iblandt andre fordreiede Udtryk: „Den rette og lefende Tro schal være fragsomerlig paa chore Cherninger.“ At Andagten ved Sligt forstyrres, er lige saa naturligt, som det er beklageligt, at vore slesvigholstenske Theologer ikke gjøre sig bedre bekendte med det Sprog, der endnu tales af omtrent 200,000 Mennesker i Hertugdømmet Slesvig.

Aabenraa.

Denne lille smukke og velhavende By har især i den senere Tid tiltaget i Flor og Velstand ved det omfangsrige Skibsbyggeri, som her er fremelsket ved et Par driftige Rhederes og dygtige Skibsbyggeres forenede Bestræbelser.

Omendskjøndt man klagede over, at Bestillinger udenbys fra ikke indløb saa hyppig som før, saa stod dog sex store Handelsskibe under Bygning paa de forskjellige Værfter. De herlige Skove, hvoraf Byen omgives, og den udmærkede Havn ville stedse sikkre Aabenraa en høi Rang blandt vore Søstæder. — Med stor Anstrængelse og betydelige Opofrelser har Professor Flor i Kiel endelig faaet et dansk Ugeblad for Aabenraa sat i Stedet for det excentriske tyske, som her forhen blev udgivet af Kopperholt. Men den nuværende Udgiver af Bladet, Uhrmager Fischer, er en fattig Mand, der uden Deres Majestæts Bistand umulig kan bestaa. Han maa nødvendig have Lov til selv at trykke sit Blad, da Bogtrykkeren, fordi han er den eneste i Byen, opskruer ham Trykkeudgifterne efter Behag. De andre Bladudgivere i Hertugdømmerne have ogsaa for det meste deres eget Trykkeri, hvilket er nødvendigt for Blade, der have et saa ringe Antal af Læsere, som et lille Lokalblad kan vente at have. Jeg vil meddele, hvad Fischer i et nylig fra ham modtaget Brev ytrer om sin Stilling som Bladudgiver: „Hvad mine egne Anliggender angaaer, „da kan jeg ikke Andet end ønske mig et eget Trykkeri, „hvorved jeg efter et temmelig sikkert Overslag vilde spare „et hundrede Daler Courant om Aaret. Bogtrykkeren har „i de halvandet Aar, jeg udgiver Bladet, faaet eller skal „have ellevehundrede Mark Courant for sit i Sandhed „magelige og let udførte Arbeide, og naar jeg regner Alt „til Alt, saa er mit Facit, at jeg er kommen to hundrede „Mark i Gjæld. Regningerne ligge specificerede for mig, „og jeg kunde gjerne meddele Dem samme, hvis jeg ei „frygtede for, at De skulde miskjende min Adfærd og kjede „Dem ved de idelige Jeremiader. Blot saa meget maa jeg

„anføre, at jeg har ugenlig atten Mark Courant Udgift
„til Trykkerløn og Papir og ikkun Avertissementer for
„80 til 90 Mark Cour. Kvartalet, engang endog kun for
„64 Mark, og dertil det ubetydelige Abonnement af 150
„Læsere. Naar De nu betænker, at jeg ikke kan foretage
„synderligt Noget ved mit Haandværk de tre første Dage
„i Ugen, hvilke hengaa til Bladets Redaktion, saa vil De
„vist indse, at jeg, som med en Læredrengs Hjælp maa
„ernære en Familie af ni Personer, ikke har kunnet ud-
„bringe et andet Facit, og at det er Deres og andre
„Venners høimodige Hjælp, der alene har frelst mig fra
„Undergang. Tillige maa jeg bemærke, at mine Fjenders
„Anfægtninger ogsaa have gjort mig megen Afbræk i min
„Haandtering.“ — Heraf vil Deres Majestæt kunne be-
dømme Mandens daarlige Forfatning, hvilken jeg har søgt
at lindre, saa meget min egen Armod tillod. — Det er
mig ligesaa ubehageligt som smerteligt, at jeg ikke kan
forlade Aabenraa uden at føre velbegrundet Klage over en
Embedsmand, der i mange Henseender fortjener min fulde
Agtelse. Denne Embedsmand er Provst Reh off. Jeg var
i Tvivl med mig selv, om jeg skulde føre Klage over ham
her umiddelbar for Deres Majestæt eller offentligt vise det
Urigtige i hans Fremgangsmaade. Følgende Grunde be-
stemte mig til det Første. Jeg troede, at Deres Majestæt
ad den kollegiale Vei maaske til mindre Krænkelser for
Manden kunde lade ham paaminde om hans Pligt. Tillige
er det min Grundsætning, ikke at angribe nogen Mand
offenlig uden at nævne mit eget Navn, saa at den An-
grebne veed, hvem han har at holde sig til. Men da jeg
for længere Tid siden har trukket mig tilbage fra al Po-
lemik i Bladene, saa ønsker jeg ikke uden bydende Nød-

vendighed atter at betræde dette Gebet. Jeg anklager imidlertid ikke Provst Rehoff i Aabenraa efter mit eget personlige Omdømme alene; nei! jeg har her, ligesom ellers, forskaffet mig troværdige Mænds Vidnesbyrd for min Paa-stand, for at den ikke skal synes Deres Majestæt eensidig og mindre vel begrundet. Sagen er, at Provst Rehoff af alle Kræfter modarbejder det danske Sprog i sit aldeles danske Provsti, hvor han selv er den eneste Præst, der holder tydske Prækener. Han viser sig ved alle Leiligheder som en af de værste „Dänenfresser“ i Hertugdømmerne, og istedetfor at holde sig Deres Majestæts Sprogreskript efterrettelig, opfordrer han sine Skolelærere til at undervise i Tydsk i de sædvanlige Skoletimer og forlanger at Børnene færdigen skulle kunne læse Tydsk i de danske Skoler paa Landet. En anset Lærer i Flækken Lygum-Kloster i Aabenraa Provsti skriver mig under 31. Juli dette Aar følgende: „Provst Rehoff i Aabenraa, en ægte tydsk Propagandist, interesserer sig saaledes for det tydske Sprog, at han anholder med Skolelæreren, ei alene heri Byen, men ogsaa paa Landet, om at der gives i de sædvanlige Skoletimer Undervisning i det Tydske, og forlanger tillige af ham, at Børnene med Færdighed maa kunne læse Tydsk. Omendskjøndt nu Børnene ved stadig Øvelse have bragt det saavidt paa Landet, at de temmelig kunne læse det, saa har jeg dog selv hørt, at de ei forstod, hvad de læste for Provsten ved Visitatsen. — Fra en Præst i Provstiet har jeg modtaget følgende Oplysninger: „Her i „Skolen blev kun læst Tydsk uden Oversættelse, og „Provsten, der kun taler Tydsk, kalder det meget godt. „Det blev strængt befalet, at alle Børn skulde anskaffe „tydske Læsebøger, og de, som ikke havde Evne dertil,

„skulde have en Bog af Kommunen; at en dansk Læsebog „hidindtil mangler i vor danske Skole, saa Bibel og Psalme- „bog maa træde i Stedet, blev derimod overseet. Det „ærgrede ham, at jeg nu fører mine Embedsprotokoller paa „Dansk, og tilføiende, at Præsten ikke egenmægtigen maatte „foretage sig Noget, spurgte han, hvem der havde sagt „mig, at jeg skulde føre Protokollerne paa Dansk. Jeg „svarede ham, at den kongelige Forordning om Sprogsagen „var baseret paa Kirke- og Skolesproget, saa at Proto- „kollerne uden Tvivl maatte føres paa Dansk. Ogsaa vilde „jeg ved forlangte Ekstrakter gjengive Almuen Original- „attesten, ligesom den af Almuen dikteres til Protokols. „De simple Folk forstaa ikke den tydske Oversættelse. „I Nørrelygum blev ligeledes kun læst Tydsk i Skolen. „Fire Børn læste, men det femte erklærede allerede, at „det ikke kunde, og da det første blev opfordret til at „fortælle, hvad det havde læst, gav det intet Svar.“ — Denne Maade at holde Provste-Visitation paa i en aldeles dansk By kan umulig være til Velsignelse, men jeg haaber, at Deres Majestæt vil vide paa det Eftertrykkeligste at sætte Grænser for en saa eensidig Bestræbelse. Hvad jeg har sagt om Hr. Rehoff, er den nøgne Sandhed, som jeg kan belægge med fuldgyltige Beviser.

Haderslev.

Hele Haderslev Provsti var i Bevægelse angaaende Naturaltienden. Det er sørgeligt, at denne for Bonden saa vigtige Sag udhales saa længe. Men Feilen ligger i, at den nuværende Kommission umulig kan have Bøndernes Tillid, fordi deres Medlemmer selv ere interesserede i Sagens Udfald. Dersom en ny Kommission, hvis Medlemmer ikke

stod i nogen Berørelse med den fælles Kirkekasse, blev udnævnt, saa vilde en Overenskomst med Bønderne let kunne træffes til disses fulde Tilfredshed. Og hvorfor skulde Bønderne i Haderslev Provsti ikke ligesaa godt som i det øvrige Slesvig selv kunne bestyre deres Kirker under Visitatorernes Overopsyn, saa de endelig engang kunde fritages for den forhadte Naturaltiende? Jeg har talt med Bønder fra alle Egne af Provstiet, og jeg har derved vundet den Overbevisning, at alle Forhandlinger ere spildte, som ikke sigte til at ophæve den fælles Kirkekasse, gjengive Sognene deres Kirker og afskaffe Naturaltienden. — Latin-skolen i Haderslev burde omdannes til en dansk lærd Skole, hvor Tydsk kun læstes som fremmed Sprog. Skolen i Kolding kunde saa maaske forlægges til Sønderborg, istedetfor at nedlægges, som der har været Tale om. — Iøvrigt har jeg paa denne Reise seet min forhen for Deres Majestæt udtalte Mening stadfæstet, at, dersom dansk Sprog og Nationalitet skulle bestaa ukrænkede i Hertugdømmet Slesvig, saa maa Folkeundervisningen i de dansktalende Kjøbstæder Haderslev, Tønder, Aabenraa og Sønderborg meddeles gennem det danske Modersmaal.

Dette er en kort Beretning om de Iagttagelser, jeg gjorde paa den omtalte Reise. Jeg beklager kun, at mine faa Reisepenge ikke tillod mig at dvæle noget længer paa enkelte Steder i videnskabelige Øiemed. Justitsraad Molbech har flere Gange opfordret mig til at udkaste nogle ethnografiske Skitser af enkelte Dele af Slesvig, f. Ex. Angel eller Eidersted, og jeg har ogsaa samlet en Del Materialier dertil. Jeg nærer for Øieblikket det levende Ønske, at kunne gjøre en antikvarisk-geografisk Reise gennem det sydvestlige Jylland og det vestlige

Slesvig, men om jeg kan foretage samme, vil afhænge af
Deres Majestæts Naade og Godhed.

Allerunderdanigst

Nis Hanssen, cand. theol.,

Squaldergade Nr. 230.

Til

Hans Majestæt Kongen.

Kjøbenhavn, d. 7. August 1841.

Godske Rantzov og Selvejerne i Løg Herred.

Et Bidrag til den vestslesvigske Bondestands Historie.¹⁾

Af cand. theol. M. H. Nielsen.

I Visby Sogn, godt og vel halvanden Mil nordvest for Tønder og omtrent en Mil fra Vesterhavet, ligger den gamle Herregaard Trøjborg. Denne Gaard havde lige fra Dronning Margretes Tid tilhørt Kronen, men var i Tiden før Reformationen pantsat til Bispestolen i Ribe. Efter 1536 var der forskellige kongelige Lensmænd paa Trøjborg, indtil Kongen i Aaret 1579 mageskiftede Gaarden til Peter Rantzov, som i de sidste ni Aar havde haft den i Forlening. For Trøjborg fik Kronen Peter Rantzovs Gods Vamdrupgaard med tilhørende Gods. Efter Peter Rantzovs Død i Aaret 1602 førtes der i nogen Tid Strid om hans efterladte Gods imellem Arvingerne: hans Enke Margrete Rantzov, der til Enkesæde fik det holstenske Gods Arensburg, og Brodersønnerne Godske Rantzov til Neuenhof og Tønnies Rantzov til Emkendorf samt Lensmanden paa

¹⁾ Hvor Kildeangivelse savnes, er benyttet: J. A. Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. Steenstrup: Den danske Bonde og Friheden. C. Christensen: Agrarhist. Studier. Sønderjydske Aarbøger I. B. Historisk Tidsskr. 5. R. 6. B., 6. R. 2. B. Aarboeg for dansk Kulturhist. 1894. Juridisk Tidsskr. XVIII. o. fl. a.

Gottorp Henrik Bukvold til Sierhagen, der var gift med en Søster til de to sidstnævnte. Ved et Forlig imellem Arvingerne tilfaldt Trøjborg 1604 Godske Rantzov ¹⁾). Med Margrete Rantzov vedvarede Striden endnu nogle Aar ²⁾).

Peter Rantzov havde, samtidig med at han købte Trøjborg, faaet Ballum Birk i Forlening. Fra Bønderne her indløb der jævnlig Klager til Kongen over den ilde Medfart, de led under Peter Rantzovs Regimente. Især klagede de over alt det Hoveri, de maatte gøre, ikke blot til hans egen Gaard (navnlig i den Tid, da Slottet, som P. Rantzov lod bygge, var under Opførelse), men ogsaa til andre Gaarde der i Lenet, som ikke var bortfæstede, og som Bønderne maatte drive ³⁾). Forholdet til hans egne under Trøjborg hørende Bønder var paa ingen Maade bedre, men af en eller anden Grund synes de misfornøjede at have tiet med deres Klager, saalænge P. Rantzov selv levede. Til Gengæld strømmede Klagerne saa meget des livligere ind efter hans Død. Og det var ikke blot over Efterfølgeren Godske Rantzov, Bønderne klagede, men ligesaa meget over P. Rantzovs tidligere Færd imod dem, saa Brodersønnen paa flere Maader kom til at lide Straffen for Farbroderens Brøde. At disse mange Klager altid skulde have været berettigede — eller i hvert Fald altid lige berettigede — er der næppe Grund til at antage. Bøndernes Klager har sikkert lidt af den for de fleste Klager fælles Fejl, at de har været overdrevne. Overgreb

¹⁾ Ifølge et Brev fra Godske Rantzovs Svigerfader Didrik Blome, Lensmand paa Tønder, til Kansleren Kristian Eris. Voss. Excerpter A. LVII. 7.

²⁾ Jydske Tegn. 10. Juni 1608. V. A. Secher: Kongens Rettertings Donum II 191.

³⁾ Saml. til jydsk. Hist. og Top. VII 107—10.

fra den ene Part fremkalder jo ofte Overgreb ogsaa fra den anden Part, og der er ingen Tvivl om, at Bønderne her ofte er gaaet ud over Stregen for, hvad Lov og Ret var. Selv om dette maa indrømmes, kan det dog vist næppe være anderledes, end at den almindelige Sympati maa være paa Bøndernes Side i denne deres Kamp for at hævde de fra Fædrene nedarvede Friheder.

Baade med Fæstebønderne og med Selvejerne førte Godske Rantzov Strid. Den mest langvarige og vel ogsaa den mest haardnakkede var den Strid, han havde med Selvejerne, og det er den, vi i det følgende nærmere skal dvæle ved.

Selvejernes eller de jordegne Bønders Antal var gennem det 16de og det 17de Aarhundrede i stadig Aftagen, og hertil bidrog i en væsentlig Grad de mange Mageskifter imellem Kronen og Adelen. Kun yderst faa, og maaske slet ingen, jordegne Bønder besad deres Gaarde aldeles frit. Som oftest havde Kronen en saakaldet Herlighedsret eller Overhøjhedsret over dem. Ved Ejerskifte betaltes der en vis Kendelse til Herlighedsejeren i Lighed med men ganske vist mindre end den Indfæstning, som betaltes ved Tiltrædelse af en Fæstegaard. De fleste Selvejere maatte ogsaa yde Herlighedsejeren Landgilde og andre Afgifter samt Hoveri om end i Almindelighed mindre end det, Fæstebonden maatte yde ¹⁾. I Frederik II.'s Tid

¹⁾ Undertiden var Selvejernes Landgilde og øvrige Afgifter af Jorden omtrent lige saa store som Fæstebondens. Saaledes ydedes der 1579 af to jordegne Bøndergaarde i Lovrup: 2 Mk. lybsk Landgildepenge, 2 Dlr. Gæsteri, 1 Svin, 1 Fodernød, 6 Sk. Havnepenge, 4 Læs Ved, 7 Sneve Stager, 3 Boelspenge. Af fire Fæstegaarde sammesteds svarede de samme Afgifter med Undtagelse af, at der i Stedet for Landgildepengene svarede 3 Ørter Rug, og at der ingen Havnepenge svarede. P. Rantzovs Mageskiftbrev paa Trøjborg i Rigsark.

mageskiftede eller bortskødede Kronen sin Herlighedsret over ikke mindre end 870 Selvejergaarde til Adelen ¹⁾. Og med denne Overdragelse af Herlighedsretten fulgte i de fleste Tilfælde ogsaa en Tilladelse for Herremanden til „aldeles frit og ubehindret at købe og tilforhandle sig og Arvinger“ Ejendomsretten — tiltrods for det siden Valdemar Atterdags eller Dronning Margretes Tid ofte gentagne Forbud imod, at Adelen og Gejstligheden købte frit Bøndergods. Havde Adelen først Herlighedsretten, saa lykkedes det den i Almindelighed snart ogsaa at faa Ejendomsretten. Men adskillige Steder indledes der dog ved denne Overdragelse af Herlighedsretten en lang og haardnakket Kamp mellem Selvejrbonde og Herlighedsejer — en Kamp, der næppe mange Steder førtes med større Kraft end mellem Selvejrbønderne i Løg Herred paa den ene Side og deres Herlighedsejer paa den anden.

Da P. Rantzov kom i Besiddelse af Trøjborg med tilliggende Gods i Løg og Højer Herreder, fik han tillige Kronens Herlighedsret til 14 jordegne Bøndergaarde, næsten alle sammen i Døstrup Sogn. Som sædvanlig tillades det ogsaa ham at tilforhandle sig Ejendomsretten til de nævnte Gaarde ²⁾. Allerede Aaret efter sælger de jordegne Bønder ham ogsaa deres Gaarde, rigtignok, som de selv senere sagde, „mere af Frygt end egen Villighed.“ Det var saaledes ikke med deres gode Vilje, at Bønderne afstod Ejendomsretten til deres Gaarde, og det synes, som om de kun ventede paa P. Rantzovs Død for at forsøge paa igen at afkaste det Aag, som de nødtvungne var gaaet ind under.

¹⁾ Fridericia: Adelsvældens sidste Dage. 82.

²⁾ L. Jaurßen: Kronens Skøder. I. 216.

Den 27. Septbr. 1602 dør P. Rantzov ¹⁾, og allerede samme Efteraar indgaar Bønderne med Klage til Kongen. Det erfarer vi af et Brev, dat. Gottorp den 3. Jan. 1603, som Arvingerne, Tønnies og Godske Rantzov samt Henrik Bukvold, har skrevet til Kongen, og hvori igen de klager over, at en Del af Bønderne ved en Proces vil frigøre sig for den sædvanlige Pligt og Tjeneste, som de har ydet i Peter Rantzovs Tid ²⁾. Det siges ikke, hvad Bøndernes Klage gik ud paa, ligesom det heller ikke nævnes, hvem Bønderne var. Men det var utvivlsomt Selvejerne, som netop i de følgende Aar føre Proces med Godske Rantzov og de andre af P. Rantzovs Arvinger. Først føres Sagen for Herredsting og Landsting, og endelig i Aaret 1605 indstævner Bønderne de nævnte Arvinger for Kongens Retterting, som efter Bestemmelsen skulde holdes i Kolding i December Maaned. Imidlertid blev den paatænkte Herredag og det dertil knyttede Retterting udsat til det følgende Aar i Marts Maaned og holdtes da i København ³⁾.

Her mødte Bønderne frem med deres Klager. Tiltalen imod Godske Rantzov gik først og fremmest ud paa, at det Brev, som P. Rantzov havde udgivet til dem paa Trøjborg den 24. Febr. 1580, da han købte deres Gaarde, ikke var blevet holdt. Brevet lød saaledes: „Jeg P. Rantzov til Trøjborg kendes og gør alle vitterligt udi dette mit aabne Brev, at jeg haver handlet med mine Tjenere, de Selvejrbønder i Løg Herred, om deres Bøndergrund og Ejendom, hvilke de nu haver opladt og overgivet mig og

¹⁾ Voss. Exc. XXVII.

²⁾ Voss. Exc. A. XIX. 10.

³⁾ Jydske Tegn. 22. Nov. 1605, jvf. Kr. Erslev: Aktst. til Rigsr. og Stænderm. Hist. I. 136.

mine sande Arvinger fra dennem og deres rette sande Arvinger efter deres Bekendelse og Tingsvidnes Lydelse udi saa Maade, at de og deres Hustruer skal nyde og bruge samme deres Gaardes Brugelse udi deres og deres Hustruers Livstid uden Fæste, og naar de og deres Hustruer dør og afgaar, da skal deres Børn og Arvinger nyde saadan deres Gaardes Brugelse for tilbørlig Indfæstning og ej fæstes dennem fra Haande, uden at de selv forbryder og forkaster det. Sammeledes forpligter og forbinder jeg mig og mine Arvinger at holde dennem og deres Arvinger fri for Selvejer Bønderskat ¹⁾, saa at de skal ikke give mere til Kongeskat end som andre Fæstegods udi Løg Herred.“ Det var — hed det videre i Bøndernes Indlæg — „mere af Frygt end egen Villighed,“ at de havde fraskrevet sig deres og deres Forældres gamle Friheder, men, hvad værre var, P. Rantzov havde ikke opfyldt sin Forskrivning, „men derimod ikke aleneste samme deres Friheder forkrænket, men ogsaa Skyld og Landgilde 3 eller 4 dobbelt forhøjet og med stor utilbørlig Trældom og Arbejde til Trøjborg dennem besværet, til med laante dennem bort til fremmede Herskab at maatte føre Ris af Trøjborg Stavn, Grund og Kær til de Friser deres Dige, saa de ikke haver vidst dennem nogen Frihed uden Træl og Arbejde,“ og da de efter hans Død „ingen Forbedring fornumme,“ saa havde de maattet søge deres Ret til Herredsting og Landsting. Ved fremlagte Tingvidner vistest: J. Jensen i Vinum havde været en jordeggen Bonde og under én Redsel, nu maatte han give tvende Redsel og tvende Skyld og 30 Dlr. Stedsmaal, endog hans Moder endnu levede;

¹⁾ Selvejerne betalte som oftest dobbelt Landeskat imod Fæstebønderne.

J. Hansen og den Vestergaards Bol i Harris havde været fri Bøndergaarde og hver gjort én Redsel, men deraf er gjort 3 Bol med Skyld og Tyngsel saa høj som i det ganske Herred; $\frac{1}{2}$ Otting Jord, som tilhørte Vestergaard i Harris er taget derfra og lagt til en Fæstegaard. De i Lovrup besværede sig over, at $1\frac{1}{2}$ Otting Jord var dem frataget og bortfæstet til andre Fæstegaarde, deres gamle Skyld var forhøjet, o. s. v. De fremlagde et Register over, hvad Landgilde der var opsat og forhøjet paa deres Gaarde, som beløb sig til en stor Sum, og desuden paa de Jorder og Enge, som var taget fra deres Gaarde og lagt til hans Fæstegaarde. Da P. Rantzovs Brev ikke var blevet holdt, saa paastod de, „at P. Rantzovs Arvinger maatte have forbrudt den Rettighed, han sig vilde tilegne i samme Bøndergaarde, og de komme til deres Arilds Frihed igen og blive Selvejere som tilforn med Skat og Pligt som andre jordegne Bønder.“ — I det Indlæg, som G. Rantzov ved sin Fuldmægtig lod fremlægge, hævdedes, at Bønderne frivillig havde opladt hans Farbroder deres Frihed og Bonderettighed, saa de ikke havde anden Ret end Fæstebønder. Den Jord, som var frataget dem, var bleven betalt, saa de havde ingen Grund til at besvære sig. Da de først beklagede sig efter P. Rantzovs Død og ikke kunde bevise, at han (G. R.) havde forurettet dem i nogen Maade, burde han være kvit for deres Tiltale, og de give Kost og Tæring. Dommen, der gav Bønderne Medhold, lød saaledes: Efterdi de Selvejerbønder udi Løg Herred haver opladt afgangne P. Rantzov deres Gaarde, paa det de maatte nyde den Frihed der paa, som hans Brev omformelder . . . og ikke de haver maattet det nyde efter samme Brevs Lydelse, men befindes ikke aleneste, at Ejendommen er taget fra

deres Bøndergaarde og lagt til andet Fæstegods, Landgilden paa deres Gaarde forhøjet, og en Part til fremmede og ikke til de rette Arveejere at være bortfæstet, da sagde vi derpaa saaledes af for Rette, at for^{ne} Selvejerbønder ikke ere pligtige at holde hvis Forhandling, de udi saa Maade haver med P. Rantzov indganget, men bør derfor frie at være, og deres Bønderejendom dennem selv ubehindret at følge.“ ¹⁾

En Enke, Ane Madskone i Vollum, hvis Gaard efter Mandens Død af P. Rantzov var bleven bortfæstet til en anden, havde i længere Tid ligeledes ført Sag mod G. Rantzov. Dennes Fuldmægtig havde i ovennævnte Indlæg hævdet, at hendes Gaard var bleven bortfæstet til en anden, fordi hun paa Grund af sin store Armod og Gæld ikke kunde holde den ved Magt. Men de Breve og Tingsvidner, hvormed man havde fortrængt hende fra Gaarden, var ved Viborg Landsting kendte magtesløse, og G. Rantzov faar ved Kongebrev, udstedt otte Dage efter hin Dom, Befaling til at lade Enken faa sin Gaard igen. ²⁾

Det er sikkert et ret enestaaende Tilfælde, at Selvejerbønder efter at have solgt Ejendomsretten til deres Gaarde igen efter mange Aars Forløb kommer i Besiddelse af denne. Men det var jo ikke andet, end hvad ret og billigt var, naar de til Salget knyttede Betingelser ikke bleve opfyldte ³⁾. At imidlertid G. Rantzov ikke har været

¹⁾ V. A. Secher: Kongens Rettertings Dømme II 50 f.

²⁾ Jyske Tegn. 22. Nov. 1605 og 21. Marts 1606.

³⁾ Det var ikke første Gang, Selvejerbønderne havde haaret Sejren hjem i Kamp mod deres overordnede. Lensmanden Vulf Pogvisk tiltalte dem 1551, fordi de ikke vilde give Indfæstning af deres Gaarde. De frikendtes, fordi „bemeldte Bønder vare frie Bønder og boede paa frit Bondegods.“

ret vel tilfreds med dette Udfald, er forklarligt, efter som det jo egentlig var ham, der maatte bøde for sin Farbroders Synder. Og vi se da ogsaa, at han ikke var synderlig villig til at efterkomme Dommen.

Som Følge deraf indgik Selvejerne snart efter igen med Klage til Kongen, og den næstsidste Dag i Aaret udgik følgende ret hvasse Kongebrev til G. Rantzov: Vor Gunst tilforn. Vider, at efter som nogle vore Undersaatter, selvegne Bønder udi Løfherred der udi vort Land Sønderjylland til Trøjborg liggendes, underdanigst haver ladet os andrage og klageligen foregive, hvorledes de udi gemene med Ægt og Arbejde til for^{ns} Trøjborggaard at gøre videre og ydermere skal besværes, end dennem i forrige Tider (der de svarede og tjente til Danmarks Riges Krone) have været anmodet, og det, som de formener, og ej skal være ubevisligt, imod udgangne for rum Tid siden den Sag anrørendes kongelige Breve og Domme. En Del (dennem og i Synderlighed trende Mænd udi Lorup boendes) højliggen sig haver at besvære og beklage, at dennem ikke er tilstedt deres Ejendom igen at bekomme, hvilken dennem saavel som andre flere deres Medbrødre ved adskillige Midler og Handlinger udi afgangne P. Rantzovs Tid og siden er bleven frahendiget, uanset vor og vores elskelige Danmarks Riges Raads Dom i næst forleden Herredag (der den Sag blev forhørt) afsagt, dennem for^{ns} Ejendom igen at skulle erstediges, tilholdes med større og ikke ringere Tribulats, dennem af eder (formedelst Forfølling fra et Ting til et andet og i andre Maader) mere og ikke mindre end som tilforn sket er skal tilføjes, hvilket os fast fremmed, sælsomt og uformodeligt forekommer for^{ns} vor og vores elskelige Danmarks Riges Raads Dom og endelig Sentens

af eder ikke mere at skulle agtes eller anses, det os er ulideligt. Thi bede vi eder og ville, at I endnu (denne vores naadigste Erindring anset) tiltænker for^{no} Supplikanter, af eder hidindtil besværede, for al utilbørlig Tyngsel og Besvær herefter endelig og fuldkommeligen at lade være utribuleret og forskaanet, som det for^{no} sidste Dom, den Tvist endelig og udførlig besluttendes, kan være gemes, førendes eder til Sinde og tagendes Var, at I ej udindenbemeldte vores naadigste Doms Foragt (som forberørte eders Forhavende ej ubefindelig synes at udvise) eder mod vores Højhed forgriber, saa fremt vi ikke dertil skulle tænke andre Midler, med hvilke de billigen til Rette skulle blive forhjulpen.“ ¹⁾

Dette Brev, der unægtelig udmærker sig ved en vis Strenghed i Tonen, forblev ikke uden Virkning. Ikke lang Tid efter, den 28. Marts 1607, tilbyder G. Rantzov ved sin Skiiver Baltzar Alteneck paa Løg Herredsting Selvejerbønderne i Lovrup at betale dem den dem med Urette frarebede Bønderjord. Han vil betale Jorden med rede Penge efter uvildige Mænds Tykke, og er de ikke tilfredse hermed, saa vil han ogsaa lade Markerne opmaale og skaffe dem saa meget igen, som hans Fæstebønder havde faaet, af alle Slags Jord baade ondt og godt. ²⁾

Bønderne valgte at faa deres gamle Jordtilliggende igen, og ifølge et Tingsvidne udstedt d. 27. Juni modtog de al den „Ager og Eng, Forte og Fælle, Hede og Mose“, som tidligere havde været deres Bøndergrund. Nu havde de „deres Otting tilfulde og de Fæstebønder haver ogsaa

¹⁾ Jydske Tegn. 30. Dec. 1606.

²⁾ Løg Herreds Tingbog 1607.

nu deres tilfulde, som de haver haft af Arilds Tid paa begge Sider.“¹⁾

Men ikke blot med de Lovrup Bønder sluttedes der Fred. Med samtlige Selvejerbønder var der kommet et Forlig i Stand. Den 13. Juni opfordrede G. Rantzov ved sin Skriver Baltzar Alteneck Selvejerne til at fremkomme med en skriftlig Fortegnelse over, hvad hver enkelt krævede. Den 30. Juni forsamlers han saa alle Selvejerne paa Trøjborg, og her tilstiller han dem „deres Pendinge og Betaling, eftersom de tilforn selv haver æsket og unødt, uombedet beregnet, . . . udi én Summa for deres Fæsteskuld, Omkost og Tæring efter deres Æskningsbrevs Lydelse.“ Hver af dem modtog sin Anpart tilfulde, „saa at de alle samlig og hver særdeles haver ladet sig orve og nøje, og takkede hannem godt for gode Betaling, og vare hermed fuldkommeligen tilfredsstillet for de Sager og Punkter, som Rigens Dele og Breve kunde paabyde, som de taget haver, udi alle Maader, saa at Selvejerbønder, som nu lever heller deres Efterkommere aldrig til nogen Tid skulle igen oprykke den Sag og tale derpaa eller begynde nogen Trætte og Rettergang i nogen Maader. Hvorpaa Selvejerbønder skulle ogsaa nu straks godvilligen overantvorde og til Hænde stille velbaarne Gosk Rantzov alle Rigens Breve og Besked, som de efter Rigens Dele over hannem taget haver, saa at de paa alle Tider om denne og udi denne Sag ere venligen forligt i alle Maader.“ Som Vitterlighedsvidner havde Kristoffer Rosenkrands til Koxbøl, Præsten i Visby Her Ebbe, Præsten i Døstrup Her Mikkel Andersen, Herredsfogden Peder Tygesen i Randerup o. fl. a., som ogsaa var

¹⁾ Findes i en Pakke af Dokumenter, som af Godsejer Knudsen til Trøjborg er skænket til Rigsarkivet.

tilstede, underskrevet dette Brev. To Selvejerbønder Lauers Nielsen i Harris og Tammes Andersen i Døstrup bekræftede ogsaa Brevet ved deres Underskrift. ¹⁾)

Dette „venlige Forlig“ kom imidlertid ikke til at danne Indledningen til en evig Fried imellem G. Rantzov og Selvejerne. Da disse igen fik Ejendomsretten til deres Gaarde, mente de, at de gamle Forpligtelser, som før 1580 eksisterede imellem Herlighedsejer og Selvejer, atter maatte træde i Kraft paa alle Punkter. Men der var et Punkt, med Hensyn til hvilket der siden den Tid paa dette Gods som paa saa mange andre var sket en Forandring. Det var med Hensyn til Hoveriet. Hoveri var jo ingenlunde ukendt i tidligere Tid, men Avlingshoveriet var og maatte ifølge Sagens Natur den Gang være af ringe Omfang. I Middelalderen kendte man nemlig ikke samlede Godser med store Jordtilliggender. Herremandens Gaard var i Regelen ikke større end det dobbelte af en almindelig Bondegaard. Kronens og Kirkens saavel som Adelen's Gods laa spredt som Strøgods ud over mange Sogne og Herreder, undertiden over hele Landet. Men fra Middelalderens Slutning fremtræder der en Bestræbelse efter ved Køb og navnlig ved Mageskifter at samle det spredte Gods sammen til større Hovedgaarde. Denne Bevægelse fortsattes gennem det 16de og 17de Aarhundrede, men havde for Danmarks Vedkommende sin mest gyldne Periode under Fredrik II. Med holstenske Adelsmænd kom Bevægelsen til Slesvig.

En uheldig Konsekvens af denne Bevægelse — Overgangen fra smaa Jordbrug til Godsdrift i stor Stil — var

¹⁾ Tingbogen.

for Adelens saavel som for Kronens Bønder „ulideligt Hoveri og Trældom.“ Tidligere havde Bøndernes Hoveripligt været begrænset til, „hvad der fra Arilds Tid havde været Egnens Skik og Brug“, men saadanne Grænser op-høre med Udgangen af det 16de Aarhundrede. Godsejeren anses nu for berettiget til af Bønderne at kræve saa meget Hoveri, som er nødvendigt til hans Gaards Drift. Dette forøgede Hoveri maatte de jordegne Bønder — trods ofte gentagen Protest — efterhaanden finde sig i at tage deres Del af.

Angaaende dette Punkt — Pligten til at gøre Hoveri — var det, at Striden mellem G. Rantzov og Selvejerne snart efter blussede op paa ny. At det var Hovedpunktet i den nye Strid, er uden for al Tvivl, selv om der maaske ogsaa har været andre mindre væsentlige Tvistepunkter. Den 12. Septbr. 1607 æsker nemlig G. Rantzov paa Herredstinget Dom i det Spørgsmaal: „Om de Selvejerbønder bør ikke at gøre Ægt og Arbejde saavel til Trøjborg som de Fæstebønder.“ Herredsfogden turde ikke give noget Svar paa dette Spørgsmaal, før han havde set begge Parters Breve. Selvejerne svarede hertil, at deres Breve havde været „til Herredsting og Landsting og ind for Kongen i Danmark.“ De begærede ikke atter Dom paa deres Breve, men „de vilde staa paa dennem.“¹⁾ Disse Breve har G. Rantzov næppe villet respektere. Thi kort Tid efter tyer Selvejerbønderne i Lovrup atter til Kongen og beklager sig — „som paa underskellige Tider tilforn“ — over den „Overvold og Tyranni dennem udi alle ubillige Maader tilføres.“ Det er deres Agt at føre Sag imod

¹⁾ Tinghogen.

G. Rantzov til Herredsting og Landsting. I den Anledning udgaar der til Landsdommerne i Nørrejylland et Kongebrev, hvori det befales disse, „dersom kanske Herredsfogden ikke vil den rette Vej ud,“ saa Bønderne forsaarsages at indstævne Sagen for Landstinget, at de da „med største Flid og Grandgivelighed bemeldte Selvejere deres Sager betragter og overvejer og siden deres Herskab og dennem ved en endelig og retmæssig Dom og Sentens adskiller, havendes derhos udi Agt, det at være ukristeligt og for Gud uforsvarligt, at bemeldte G. Rantzov under de Privilegiers Skin, vore Undersaatter udaf Adelen herudi Riget ere givne, saa ganske tyrannisk og utilbørligervis imod fattige Folk skulde procedere og fortfare, dennem udi Længden til største Undergang. ¹⁾

Om Bønderne er naaede frem til Landstinget med deres Sag, ved vi ikke, men saa meget synes at være sikkert, at det virkelig i nogen Tid er lykkedes Selvejerne at slippe fri for at gøre Hoveri lige med Fæstebønderne. Dette fremgaar af nogle Udtalelser, som G. Rantzov selv fremkom med i Aaret 1608, da hans Fæstebønder havde indstævnet ham for Kongens Retterting. Blandt disses mange Klager over deres Husbonde var ogsaa den, at de nu besværedes med mere Hoveri end tilforn. Som Grund hertil angav G. Rantzov, der selv mødte og førte sin Sag, at Selvejerne før havde gjort Ægt og Arbejde til Trøjborg, men da de nu havde gjort sig fri og ingen Ægt eller Arbejde vilde gøre „videre end deres gamle Breve tilholdt,“ saa var derved Fæstebøndernes Hoveri blevet forøget. ²⁾

Ret mange Aar lykkedes det dog ikke Selvejerne at

¹⁾ Jydske Teg. 24. Dec. 1607.

²⁾ Secher: Rettertings Domme II 195.

nyde denne Frihed. I Aaret 1613 indstævnedes G. Rantzov dem for Kongens Retterting og tiltalte dem, fordi de vægrede sig ved at gøre Ægt og Arbejde lige med Fæstebønderne. De henholdt sig til to gamle Stadfæstelsesbreve, givne dem af Christian III., som lød paa, at de skulde være fri for Ægt og Arbejde til Trøjborg, indtil han eller Efterkommere blev anderledes til Sinds. Men dette stred imod Frederik II.'s Mageskiftebrev paa Trøjborg. Herredsfogden havde, da disse Breve var imod hinanden, ikke villet være Dommer i den Sag, og det havde Viborg Landsting stadfæstet. Ifølge to Tingsvidner fra 1608 havde en Part af Herredsmændene vidnet, at „saalænge som nogen af dennem kunde mindes,“ havde Selvejerne gjort lige Ægt og Arbejde med Fæstebønderne — det burde de ogsaa fremdeles gøre. — Indstævnedes lod berette, at de havde faaet Kongens Missivebrev til G. Rantzov (jfr. foran S. 234), at han endeligen skulde lade dem være ubehindret og ikke tilføje dem noget mod deres Selvejerfrihed og Benaadninger. De burde være kvit for G. Rantzovs Tiltale.

Men nu nyttede det ikke længere noget med de gamle Frihedsbreve. Dommen faldt ud fuldstændig i G. Rantzovs Favør. Den lød saaledes: „Efterdi P. Rantzov haver bekommet Trøjborg med der tilliggendes Bønder af vor Her Fader med lige slig Rettighed, som det hans Kærlighed og Kronen fulgt havde, og under den Frihed, som Adelen her udi Riget deres Gods haver, og Haandfæstningen i det 6. Kap. formelder, at Adelen skulle nyde deres Jordegods og Tjenere fri til evig Tid med Hals, Haand og al anden Herlighed og Rettighed, som vi og vore Forfædre, Konninger udi Danmark, vor og Kronens Gods haver og

friest haft haver, og Recessen udi den 34. Artikel tillader hver Riddermandsmand at gøre sig sit eget Gods saa nyttigt, som han kan; det og er brugeligt her udi Riget saavel iblandt Adelen som Kronens Tjenere, at alle jordegne Bønder gøre Ægt og Arbejde, da ere de Selvejerbønder til Trøjborg jo saavel som Fæstebønder sammesteds pligtige at gøre G. Rantzov Ægt og Arbejde.“¹⁾

Hermed var Striden om Hoveriet imellem de to Parter dog ingenlunde til Ende. Faa Aar efter, i Aarene 1618—19, føres den igen med fuld Kraft, og den havde næppe nogensinde helt hvilet. I Begyndelsen af det sidstnævnte Aar indstævnedes G. Rantzov atter sine Selvejerbønder for Kongens Retterting og fik Kongens og Rigens Dom over dem. Som G. Rantzovs Fuldmægtig mødte Fogden paa Trøjborg Hans Resenberg. Dennes Indlæg gik ud paa følgende: Hans Husbonde havde været foraarsaget at tiltale og forfølge Selvejerne, fordi de, skønt de var lovligen tilsagt at gøre Ægt og Arbejde, havde siddet overhørig. G. Rantzov havde erhvervet 3 Herredstings Domme over dem, men da de ikke havde stillet ham tilfreds, havde han lovligen ladet dem fordele til deres Værneting, hvilket bevistes ved 3 fremlagte Fordelsbreve; hvorefter de ogsaa var blevne fordelt til Viborg Landsting, hvilket atter bevistes ved 3 fremlagte Fordelsbreve af Viborg Landsting. Bemeldte Herredstings Domme og Dele var indstævnedes for Viborg Landsting og der ved Magt fundne ved to Domme af 26. Septbr. 1618, som fremlagdes. En af de tiltalte, Hans Nielsen i Harris, havde til Landstinget indstævnet Herredsfogden i Løg Herred, fordi denne havde dømt ham

¹⁾ Secher: Rettertings Domme II 494—95.

ligesom de andre til at stande G. Rantzov til Rette for Uhørsmhed og derefter udstedt Dele over ham. Herved mente Hans Nielsen sig at være forurettet af Herredsfogden, men Landsdommerne stadfæstede ogsaa her Herredsfogdens Dom. Da Bønderne heller ikke havde efterkommet Landstingets Domme og Dele, men ogsaa siddet disse overhørig, var hans Husbonde foraarsaget dem videre ved Retten at søge og havde udbragt tvende Kongens og Rigens Lovdagsbreve over dem, hvilke alle til deres Værneting lovligen fandtes brudt, læst og forkyndt at være efter Rigens Ret. Men imod disse Lovdagsbreve havde Bønderne taget Genbrev for derved at forhindre hans Husbondes lovlige Proces og Forfølgning. Derved var saa endelig G. Rantzov bleven foraarsaget med Kongens og Rigens Stævning at indstævne bemeldte Bønder for Kongens Retterting.

Paa Selvejrbøndernes Vegne mødte fornævnte Hans Nielsen i Harris og Hans Madsen i Nør-Vollum og fremlagde følgende skriftlige Indlæg: de beklagede sig over ikke at maatte nyde Kongens og Rigens Raads Dom, som formelder, at de skulde gøre lige Ægt og Arbejde ved jordegne Bønder og Fæstebønder til Trøjborg. Men „den gode Mand lader oppebære aarligen af de allerfleste Bønder og af fem jordegne Bøndergaarde Frihedspendinge, og tiltrænger dennem, som er syv jordegne Bøndergaarde og Tjenere at opholde al Gaardsens tilfaldende Ægt og Arbejde baade Pløjning og Harven paa øde Gaardes Jorder, som ikke tilforn sædvanligt haver været, og lader dennem tilsiige somme med to og somme med tre Plove af hver Gaard, saa og med megen utallige Ægt og Arbejde, hvilket de beretter, de syv Gaarde ikke muligt er at udstaa, men

nu og altid er overbødig gerne at ville udrede og gøre lige ved de andre Tjenere efter vor Doms Lydelse eller og at give Frihedspendinge ligesom de andre, og som de paa to Aars Tid tilforn udgivet haver, hvilket deres Husbonde dog ikke vilde anse. Og dersom deres Bøder her kunde paakendes, for hvis deres Ulempe i saa Maade kunde findes, da vare de overbødig foruden videre Forfølgning straks deres Bøder at ville udrette.“ Hertil svarede Hans Resenberg, at de havde haft Tid og Respit nok, siden Dom og Forfølgning var dem overgaaet, at de kunde have rettet for sig og stillet deres Husbonde tilfreds. G. Rantzov burde komme til Rigens Forfølgning over dem.

Atter her gik G. Rantzov af med Sejren. Dog fik han en Paamindelse om at forlige sig med de syv Bønder paa billig Vis. Dommen lød saaledes: „Efterdi vi befinder Domme og Dele at være for^{ne} Selvejrbønder og Tjenere overgangne til Løg Herredsting og Viborg Landsting for Ulydighed med Ægt og Arbejde at gøre til Trøjborg, og de derfor er blevene tildømt at stande deres Husbonde bemeldte G. Rantzov til Rette og lide Tiltale, hvilke Domme og Dele endnu staar ved deres Fuldmagt og er ustævnede, og de endnu ikke for sig rettet haver, da sagde vi derpaa saaledes af for Rette, at for^{ne} G. Rantzov bør videre at komme til vor og Rigens Forfølgning over for^{ne} Selvejrbønder, som han den nu sluppet haver, emeden og al den Stund for^{ne} Domme og Dele staar ved deres Fuldmagt. Dog ville vi have for^{ne} Godske Rantzov forelagt, at han skal lade dennem vide billig og lidelig Middel at stille hannem tilfreds, som han vil være bekendt, hvis sig belanger, at Bønderne dennem beklager, at de med Ægt og Arbejde fast ydermere besværes og betynges, end som de

billigen burde at gøre eller kunde afstedkomme. Derover ginge for sin tilbørlig Dommer, hvis Ret kan være.“¹⁾

Forinden denne Dom faldt, eller rettere sagt, forinden Sagen blev indstævnet for Kongens Retterting, var et Par af Selvejerne, som ogsaa havde været stævnedes til Herredssting og Landsting, fordi de havde siddet deres Husbonde overhørig med Ægt og Arbejde, faldne fra. Det var Laurens Laurensen i Sønder-Vollum og Hans Lassen i Drengsted. De havde nu givet efter og „venligen og vel forligt“ sig med G. Rantzov. Men Betingelsen for dette Forlig var for de to Selvejeres Vedkommende, at de „med velberaad Hu og Sinde, unødt og utvungen“ skødede og oplod G. Rantzov deres Ejendom til „Fæstegrund evindeligt.“ De skulde betale Skyld og Landgilde „lige ved andre deres Naboer og Fæstetjenere udi Byen“ og i det hele taget for Fremtiden „nyde og undgælde lige ved andre Fæstetjenere.“ Forud havde de to Mænd, saaledes som Jydske Lov krævede det, lovbudt deres Gaarde paa tre forudgaaende Tingdage.²⁾

Endnu havde G. Rantzov og Selvejerne ikke skiftet det sidste Ord med hinanden for Reiten. Samme Aar indstævnedes Bønderne G. Rantzov for Kongens Retterting, og denne Gang var det dem, der gik hjem med Sejren. Denne sidste Strid var dog tildels af ældre Dato, Anledningen til den gik tilbage til 1614, men i et Punkt angik den ogsaa den sidst fældede Dom. Den 11. April 1614, netop da Striden om Hoveriet imellem de to Parter var paa sit Højeste, skulde de jordegne Bønder i Løg Herred have været tilstede paa Trøjborg. Og der skulde saa

¹⁾ Rigens Dombog 10. Marts 1619.

²⁾ Tingbogen 1619.

G. Rantzov have faaet disse til — „paa det de maatte være uden Klammer og Trætte og nyde med Ægt og Arbejde lige med hans egne Fæstetjenere“ — at underskrive en Kontrakt, der efter hans Fuldmægtigs Fremstilling for Retten havde følgende for Selvejerne lidet heldige Indhold:

„Først da skal hver Selvejebonde af hvert fuld Gods give for^{no} G. Rantzov et halvt Hundrede Rigsdaler udi rede gode Pendinge, og skal samme Summa erlægges til tvende Tider, som er nu først om Skyldtide eller om Jul 25 Rigsdlr. af hvert hele Gods og siden om Jamling heller andet Aars Skyldtide de sidste 25 Rigsdlr. af hvert Gods udi rede Pendinge og foruden al Modsigelse, Trætte og Rettergang udi alle Maade. Og dersom nogen findes herudi forsømmelig og ikke til for^{no} Tider erlægger og betaler for^{no} Summa, da skal og vil hver særdeles af menige Selvejere, som findes brødelig, have deres Bønderejendom og B[onde]rettighed forbrudt til for^{no} deres kære Husbonde foruden al Trætte og Modsigelse.

Dernæst skal og vil vi for^{no} Selvejere af hvert hele Gods give Fru Anna Rantzov en Kvie saa god som seks Rigsdlr., eller da saa mange Pendinge i Steden derfor. Og samme Kvie skal nu førstkommendes S. Mikkels Dag paa Trøjborg drives og overantvordes saa gode som forskrevet staar. Endelig skal og vil vi for^{no} Selvejerbønder gøre vor kære Husbonde en lang og [en] stakket Ægt, item bjerge efter Antal som Fæstetjenere udi Høbjerring, naar dennem derom tilsigendes vorder. Og skal de af hvert Gods give deres Husbonde Frihedspendinge, som er af hvert Gods otte Rigsdlr., og de samme ud at lægge og betale, naar andre Fæstetjenere deres Frihedspendinge udgiver.“

Ved Kontraktens Affattelse var tilstede Her Ebbe i Vishy, Her Mikkel i Døstrup, Peder Nielsen Foged i Ballum og Herredsfogden Peder Tygesen i Randerup, som „og alting for deres Forbøns Skyld nydt og bekommet haver.“ — Da Bønderne ikke havde holdt Kontrakten, havde G. Rantzov indstævnet dem for Viborg Landsting. Dette vidste ikke noget imod Kontrakten at sige og havde dømt Bønderne til at lide Tiltale, fordi de havde siddet den overhørig. Han burde være kvit for deres Stævning.

Bønderne hævdede derimod, at Kontrakten var falsk. Kun en Del af dem havde af Vankundighed underskrevet den, og ved Tingsvidner vistes, at Størsteparten af dem ikke havde været paa Trøjborg den Dag, da Kontrakten blev oprettet. Endelig berettede de med Hensyn til Dommen af 10. Marts, at Rigens Kansler deri havde dømt, at deres Husbonde „ved billig og lidelig Middel skulde lade sig nøje og tilfredsstillende, hvilket de fattige Mænd ikke havde maattet nyde, men uden al Naade havde maattet udlove af 7 vores Bøndergaard et Tusinde og femten Rigsdaler for nogen faa Dages Arbejde, hvilken Summa de ikke kunde afstedkomme, ej heller de maa nyde med Ægt og Arbejde ved hans Fæstetjenere, eller med Frihedspendinge lige ved dennem, men eftertragter dennem slet i Grunden at ødelægge og fordærve.“

Dom: „Efterdi det befindes, at udi denne Kontrakt, som for^o G. Rantzov haver ladet skrive imellem sig og sine Bønder, hvilken han selv haver underskrevet, er indført at have samtykt og underskrevet samme Kontrakt en Part, som ikke da haver været udi Landet, en Part, som haver ligget paa deres Sygeseng, og en Mand, som haver været ved Døden afgangen, der samme Kontrakt gjort er,

da bør samme Kontrakt, som dog udi sig selv er for stræng og ubillig, død og magtesløs at være, og Bønderne for samme Kontrakt saavel som og for det Tusinde Daler, de til hannem udleverede haver, kvit at være; og for G. Rantzov pligtig at give enhver af de Bønder, som hannen havde hidstævnet, et halvt Hundrede Rigsdaler. Dog ville vi have os naadigst forbeholden, hvis Tiltale vi til G. Rantzov kunde have udi denne Sag.“¹⁾

I Henhold til de sidste Ord i denne Dom blev G. Rantzov kort Tid efter indstævnet for den første almindelige Herredag. Men førend denne blev holdt, indgik G. Rantzov til Kongen med en Supplik, hvori han i høje Toner beklagede sig over den ham overgaede Dom. Da han hørte Dommen, blev han først saa bestyrtet, at han ej med Ord kan udsige det, men snart trøstede han sig dog ved Tanken om sin egen Uskyldighed og om Kongens Kærlighed til Retten, og ved at mindes Ordsproget: *quod fata caballina non stant ad vota canina*²⁾, som han fandt træffende og sandt i Forholdet mellem ham og hans ondskabsfulde Bønder. Disse havde lige fra den Dag, han fik Trøjborg i Eje, gjort ham Livet „bittert, surt og svært“ nok, men værst havde det dog været i de sidste tre Aar, i hvilke de havde nægtet ham næsten al Lydighed. Hvad han havde faaet af dem af Arbejde i disse tre Aar var „mindre end intet“. Det havde været hans Agt selv at have givet Møde for Retten, men deri var han bleven forhindret paa Grund af en stor Ildebrand paa hans Gaard Westensee i

¹⁾ Herredagsdombogen 1619. S. 226—30.

²⁾ „Det staur ikke til Hunde, at Hors dø“. P. Lolles Ordsprog ved Nyerup. Nr. 361.

Holsten. Det var Bønderne selv, som havde ønsket at faa en Kontrakt oprettet. Da de ikke havde overholdt Kontrakten, saa havde han vel haft Magt til at kassere denne, om han havde villet, hvad han dog ikke havde gjort. Endelig bad han Kongen om, at denne vilde udnævne nogle Rigsraader eller Adelsmænd til nærmere at undersøge Sagen ved at tilkalde de tre Mænd, som havde været Underhandlere mellem ham og Bønderne (den fjerde, Præsten i Visby, var imidlertid død).

I dette Ønske føjede Kongen G. Rantzov. Faa Dage efter faar Rigsraaderne Iver Jul og Otto Brahe Befaling til at undersøge Sagen. Efter deres Stævning mødte G. Rantzov og de tre Underhandlere i Viborg d. 25. Septbr. 1619. Mikkell Andersen, Hovedmanden ved Underhandlingerne, vidnede her, at det var Bønderne selv, som havde bedt ham om at hjælpe dem til Forlig med deres Husbonde. Det var ham, der havde skrevet Kontrakten (senere var den renskrevet af G. Rantzovs Dreng). For fraværende Bønder undertegnede Brødre eller Sønner; paa den afdøde Jes Bundtzens Arvingers Vegne havde hans „Gaardmand“ Jes Nielsen været tilstede og undertegnet Kontrakten med sit Mærke. Af ren Uagtsomhed var den afdøde Mands Navn indført i Kontrakten. Denne var i det hele taget ikke til større Fordel for G. Rantzov end for Bønderne. — Lignende Vidnesbyrd aflagde de to andre Underhandlere.

Den 12. Juni 1620 fremkommer G. Rantzov saa med en ny Supplik til Kongen. Da det ved de afhørte Vidners Udsagn er blevet „saa klart som Solen ved Middagstid,“ at han hverken selv har forfattet nævnte Kontrakt eller har haft den ringeste Viden om den afdøde Mands Under-

skrift, saa bønfaller han Kongen om at kassere den mod ham udgaaede Stævning og at tillade ham ad Rettens Vej at forfølge sine modvillige Bønder. — Om Stævningen er bleven kasseret, ved vi ikke, men det er rimeligt. Om det derimod er lykkedes ham at komme de genstridige Selvejere til Livs, er maaske tvivlsomt, da han døde allerede i Begyndelsen af Aaret 1621. ¹⁾)

Rimeligvis har det hængt saadan sammen med den meget omstridte Kontrakt, at Bønderne virkelig er gaaede ind paa den under Trykket af den dem nylig overgaaede Dom, der fuldstændig gav G. Rantzov Medhold. Senere hen har de da ment at kunne frigøre sig for den, faa den kendt magtesløs, paa Grund af en formel Fejl, som fandtes i den, hvilket jo ogsaa lykkedes.

I den lange Kamp var 4 af Selvejerne bukkede under, var fra Selvejere blevne Fæstebønder. 1579 var der ialt 14 Selvejere: i Harris 2, i Medolden 1, i Døstrup 2, i Vinum 2, i Lovrup 3, i Drengholm 1 og i Vollum 3. I Aaret 1622, Aaret efter G. Rantzovs Død var der kun 10 tilbage, i Aaret 1649 kun 9. ²⁾)

Men var nu denne Ejendomsret til Gaardene saa værdifuld, siden man kæmpede saa haardt for at bevare den? I de fleste Tilfælde kan der vist svares Nej paa dette Spørgsmaal. Flere Steder var, som allerede tidligere berørt, Selvejerens Jordebogsafgifter lige saa store som Fæstebondens. Dette var netop Tilfældet her. Vi har et tydeligt

¹⁾ Jydske Tegn. 14. Juli 1619. Indkomne Breve til danske Kancelli 2°/o 1619. Her findes ogsaa begge G. Rantzovs Breve til Kongen.

²⁾ Trojborgs Jordebøger 1622 og 1649 i Rigsark.

Bevis herpaa i den Omstændighed at der, da P. Rantzov 1580 købte Selvejernes Gaarde, ikke for en eneste af disse Gaardes Vedkommende skete en Forhøjelse af Landgilden. Dette fremgaar ved en Sammenligning imellem P. Rantzovs Mageskiftebrev og Trøjborgs Jordebog for 1582. Som Fæstebønder betalte de kun halv Landeskat og slap endvidere for at betale Leding — i dette Tilfælde Havnepenge.¹⁾ Den Afgift, Husbondhold, som Selvejerne betalte ved Tiltrædelsen af en Gaard, var ganske vist mindre end Fæstebondens tilsvarende Indfæstning, men den eneste virkelige Fordel, den jordegne Bonde havde fremfor Fæstebonden, var dog den, at hans Gaard gik i Arv. Men ret besét var det i Virkeligheden ogsaa en betydelig Fordel. Selvejeren vidste, at naar han forbedrede Gaardens Bygninger eller Drift, saa kom det hans egen Slægt eller hans egne Arvinger tilgode.

Naar G. Rantzov klagede over, at de trøjborgske Bønder havde gjort ham Livet surt, saa var det sikkert sandt. Han synes at have kunnet gøre de Ord til sine, som en fynsk Lensmand tredive Aar senere anvendte om Selvejerne i Nyborg Len: „Der findes ingen saa genstridige som disse jordegne Bønder.“ Men denne Bøndernes Genstridighed og Trods imod Undertrykkelsen forblev ingeniende uden Betydning. Naar det ikke lykkedes Rantzoverne at overføre de fra de holstenske Godser kendte og for Bondestanden saa sørgelige Tilstande til Vestslesvig, saa skyldtes det Bondens egen haardnakkede Modstand. Og naar Forvalteren paa Trøjborg, Kancelliraad Hansen, i Aaret 1768 kunde skildre de trøjborgske Bønders Kaar paa

¹⁾ Jeg antager nemlig, at disse Havnepenge, som Selvejerne her betalte, maa være en Ledingsafgift.

en saadan Maade, at de godt taalte Sammenligning med deres Frænders mod Nord, i „det for Bønderne lyksalige Haderslevhus Amt,“ ¹⁾ saa skyldtes det blandt andet ogsaa denne Selvejernes Kamp i Begyndelsen af det 17. Aarhundrede.

¹⁾ Søren Kleestrup: Betænkninger i Anl. af Gehejmeetatsraad Wedel-Jarlsbergs Vejledn. o. s. v. Kbhvn. 1782. S. 4.

Ungdomsminder fra vort Modersmaals sydligste Grænseegne.

Af L. Petersen, Skoleinspektør i Allinge paa Bornholm.

Dette Tidsskrift har i de senere Aar indeholdt saa mange interessante Aftandlinger om Forholdene paa vort Folks og vort Modersmaals Sydgrænse, at det vel kunde synes overflødig at skrive endnu mere derom. Naar ikke des mindre en Mand, der nu hører til den ældre Slægt og i mere end en Menneskealder kun har staaet i fjærnere Forbindelse med den Egn, hvor han tilbragte sin Barndom og første Ungdom, her forsøger at meddele lidt af sine Minder fra Tiden mellem 1840 og 1860, da er det væsentlig foranlediget ved Hr Pastor emer. C. Mules Aftandling i „Aarbøger“ for 1891, hvis Læsning vakte den Tanke hos mig at føje nogle Træk til det meget sympathetiske Billede, som der (Side 261) er givet af en gammel Hædersmand, og dertil at knytte nogle af mine egne Livserindringer, hvorved der muligvis kunde fremkomme et lille Tidsbillede fra hine bevægede Aar.

Fjølde ¹⁾ Sogn var omkring Midten af dette Aar-

¹⁾ Jeg bruger her overalt den sædvanlige Skrivemaade af Sognets danske Navn, men maa dog bemærke, at den ikke gjengiver dette saaledes, som den virkelige Udtale er og i det mindste meget længe har været der paa Stedet, men snarere saaledes, som det udtales i Nabosognene Jørl og Hjoldelund og længere nordpaa; i selve Sagnet udtales det nemlig med langt og

hundrede det sydligste Sogn i Mellemslesvig, der endnu kunde betegnes som væsentlig dansktalende. En Menneskealder tidligere havde det samme været Tilfældet med Nabosognene mod Sydvest, Syd og Øst, nemlig Olderup, Svesing og Jørl; men allerede før det skæbnesvangre Aar 1848 var Tydsk bleven det overvejende Talesprog i disse Sogne, ligesom tydske (schleswigholsteinische) Sympathier utvivlsomt vare meget mere udbredte der end i Fjorde Sogn. Om det danske Talesprog i denne Grænseegn skal her blot bemærkes, at det i de tre Sogne Fjorde, Svesing og Olderup i alt væsentligt er ens og meget ejendommeligt, ikke alene med Hensyn til Bevarelsen af mangfoldige ældgamle Ord, men navnlig ogsaa med Hensyn til Udtalen, der slet ikke ligner de omliggende Sognes, men har adskilligt tilfælles med den færøiske (søndenfjords¹⁾) og den skaanske Dialekt, hvorfor det heller ikke er saa forunderligt, at den bekjendte frisiske Sproggranser, Pastor N. Outzen i Breklun, kunde falde paa den Tanke, at Indbyggerne i Fjorde skulde være en „dansk Koloni“ fra Skaane,²⁾ — en Mening, der næppe vil finde Tilhængere blandt de Sagkyndige. Saasnart man derimod kommer til Nabosognet mod Nord, Hjoldelund, faar Sproget straks et mere „nordligt“, men „jydsk“ Præg, og i Nabosognet mod Øst, Jørl, begynder det at ligne „Angeldansk“. Jeg maa

meget aabent o; nærmest = dansk aa) og med „mouilleret“ l, medens Endelsens e slet ikke høres; det bør altsaa ved Lydskrift gjængives Fjål.

¹⁾ Jeg vil her blot henlede de Sagkyndiges Opmærksomhed paa den ejendommelige Udtale af det lange å, hvor dette er oprindeligt (i „Aa“, „blaa“ osv.)

²⁾ I hans bekjendte Prisskrift om det danske Sprog i Slesvig, Side 98.

her dog gjøre opmærksom paa, at der i Fjorde Sogn er den for fremmede Sproggranskere meget uheldige Omstændighed tilstede, at naar Mænd, der ikke ere indfødte „Fjoldinger“, give sig til at tale Dansk med Beboerne, ville disse altid søge at pynte paa Sproget ved at give det et mere „nordligt“ Præg, idet de synes at mene, at Sproget i de nordligere Egne ubetinget maa være bedre Dansk end deres eget; dette er Grunden til, at de Sprogprøver, der foreligge fra denne Egn, ofte — trods kjendelig anvendt Umage — lade adskilligt tilbage at ønske; saaledes indeholder den af C. F. Allen meddelte Prøve fra Fjorde („det danske Sprogs Historie i Sønderjylland“, 2. Bind, Side 698—99) flere Fejl i Henseende til Ord og Ordformer netop i den angivne Retning. — At Folkesproget her i 1840—50 allerede havde optaget en stor Del Ord og Vendinger baade fra Plattysk og Højtysk, er bekjendt nok og kunde efter Omstændighederne vel ikke godt være anderledes; disse Ting hørte imidlertid ikke med til Sprogets Kjærne, men dannede snarere en Skal, et løst Paahæng til samme. Gamle Folk i min Barndom vidste ogsaa Besked om mange gode gamle danske Ord, der allerede dengang vare gaaede af Brug, og sikkert ere nu atter flere Ord forsvundne, som endnu brugtes for en Menneskealder siden. ¹⁾ — Et mærkeligt Vidnesbyrd om det danske Folke-

¹⁾ Med Hensyn til det danske Sprogs Udbredelse i Fjorde Sogn i de allerældste Aar kan jeg henvise til Hr. H. V. Clausens Afhandling i „Aarbøger“ for 1892 og det tilhørende Kort; hans Resultater stemme godt med mine Iagttagelser under et kort Besøg for faa Aar tilbage. Det glæder mig, at min lille Fodeby med Rette er betegnet som den mest dansk-talende i Sognet (hele 80 p(ct.)); men jeg skulde næsten tro, at Forholdet for flere af de andre Sognes Vedkommende er lidt gunstigere, end Clausen angiver.

sprogs Livskraft i disse Egne haves deri, at de tyske Kolonister fra Rhinegnene, der omtrent 1760 indkaldtes for at opdyrke Hederne, og hvoraf nogle nedsatte sig i Sognets nordlige Del, allerede i det næste Slægtled vare ligesaa danske som de andre Beboere. ¹⁾ — Som bekjendt havde Tydsk dengang i Aarhundreder været det offentlige Forretningssprog samt Kirke- og Bogsprog; men man maa dog ikke tro, at der aldeles intet Kjendskab fandtes til det danske Bogsprog. Enkelte af Beboerne havde Familieforbindelser nordpaa i de Sogne, hvor der prædikedes Dansk, enkelte havde som Soldater ligget i Garnison i Kjøbenhavn eller andetsteds i Kongeriget, og ad disse og maaske mange andre Veje havde allerede før 1848 enkelte danske Bøger forvildet sig saa langt sydpaa; i mit Fædre-hjem havde vi saaledes (dog nok kun som Laan) Stykker af en gammel dansk Salmebog (formodentlig Ægidius's) og af en Bibellistorie, hvilke jeg i min Barndom læste med megen Interesse og ret godt kunde forstaa, skønt jeg ikke havde faaet mindste Vejledning i dansk Skriftsprog.

Sognets Beboere ere ofte blevne omtalte med Ros, og det i flere Henseender. Allerede Dr. Jensen („Kirchliche Statistik“, Side 753) betegner Menigheden som meget kirkelig sindet og bemærker, at den „lever meget afsluttet for sig selv, har bevaret mange Fjendommeligheder og viser stor Tarvelighed, Sparsommelighed og Arbejdsomhed; ingen Slags Udsvævelser finde Sted, men et stille og alvorligt Væsen er fremherskende; et offentligt Fattigvæsen haves ikke, men der ydes frivillig Understøttelse til de

¹⁾ Jeg har endnu kjendt een af dem, der var kommen herind som et lille Barn, selv nedstammer jeg paa mødrene Side i fjerde Led fra en af de indvandrede Kolonister.

Trængende; disses Tal er ikke stort, derimod findes der hos mange en vis Grad af Velstand, hvor man ikke skulde formode det.“ Denne Skildring passer meget godt paa Tiden 1840—48; senere er der vistnok sket en Del Forandringer i disse Henseender og det ikke til det bedre; dog maa det siges, at de sociale og særlig de sædelige Forhold der i Sognet endnu den Dag idag ere bedre end i de fleste Nabosogne og meget bedre end mangansteds i Kongeriget. Da jeg for fire Aar siden sidste Gang besøgte Egnen, fortalte man mig, at man for nogle Dage siden havde begravet Sognets næstsidste egentlige Fattiglem, og at offentlig Fattighjælp nu væsentlig kun ydedes til Opdragelse af „nogle faa“ uægte Børn. Jeg havde da for nylig havt meget Arbejde med Fattigvæsenets Bestyrelse i den lille Kjøbstadkommune, i hvilken jeg bor, og maatte vel udbryde: „Lykkelige Sogn!“

Man har Grund til at antage, at der gjennem hele det forrige Aarhundrede har hersket megen Sans for aandeligt Liv og kristelig Oplysning i Fjorde Sogn; derom vidner bl. a., at der mangansteds i Husene findes temmelig betydelige Bogsamlinger, indeholdende især gode opbyggelige Skrifter fra 17de og første Halvdel af 18de Aarhundrede, ofte i en noget pietistisk Retning. Enkelte af disse Bøger ere bevislig Dele af den store Samling, som den bekjendte rige Bonde og Legatstifter Lorenz Jensen i Landsbyen Kollund ¹⁾ ejede, og som efter hans Død i 1807 blev solgt „i flere Læs“. Og naar Dr. Jensen beretter (Side 58) efter gamle Dokumenter, at det allerede Aar 1612 blev

¹⁾ Det var at ønske, at denne Mands mærkelige Levnedsløb maatte blive nærmere beskrevet, end det hidtil er sket; han skal have efterladt sig en interessant Dagbog.

gjort Kapellanen („Diakonus“) til Pligt, at han „ligesom hans Fader og Formand“ skulde holde Skole for Ungdommen, og at det seks Aar derefter gjentoges i Eftermandens, Florus Florentius's Bestalling, at han om Vinteren skulde undervise Ungdommen „i Læsning, Skrivning og andre Dyder“, saa ser man tydeligt, hvor tidlig man der havde faaet „Øjet aabnet for Folkeoplysningens Betydning især for det kristelige, men ogsaa for det borgerlige Liv. Det er ogsaa bekjendt, hvorledes Pietismen i sin tidligste og reneste Skikkelse fik betydelig Indgang i Sognet, især ved den meget fortjente Frederik Petersen, som i over tredive Aar og lige til sin Dødsdag (1664—95) var først personel Kapellan („Adjunctus“) hos den gamle residerende Kapellan (nævnte Florus Florentius), siden selv Diakonus, samtidig med at Paulus Fabritius var Sognepræst (1648—1703). Sidstnævnte var den første, der prædikede Højtydsk her i Kirken, og faar iøvrigt det Vidnesbyrd, at han „har stiftet meget godt“, uden at vi dog faa at vide, i hvilken Retning hans Virksomhed gik. ¹⁾ Desto mere kjendte vi til Frederik Petersen (Friedericus Petri). Denne var fra Hersbøl paa Nordstrand, en af de Byer, som gik under i den store Vandflod 1634, hvilken Begivenhed han selv maa have oplevet; han var iøvrigt nær beslægtet med den bekjendte urolige Frederik Brekling, af hvem han rimeligvis var stærkt paavirket. ²⁾

¹⁾ Et godt udført Billede af ham og et af en anden samtidig Gejstlig (saavidt jeg mindes af Florus Florentius) hang endnu i 1855 i Kirkens Chor og hænger der maaske endnu den Dag idag.

²⁾ Se: „Fredrik Brekling, et Bidrag til Pietismens Udviklings Historie“, af L. J. Moltzen. (Kbhvn. 1893.) Side 118.

Som Kapellan i Fjorde mærkede han snart, at der ikke kunde udrettes meget ved en Prædiken, som de Enfoldige ikke kunde forstaa (væsentlig vel paa Grund af det uvante højtydske Sprog), hvorfor han saameget ivrigere lagde sig efter Katekisationen efter Søndagsprædikenen, hvorved han rimeligvis har benyttet sig af det mere jævne og folkelige Plattydsk, maaske endogsaa af det danske Folkesprog. ¹⁾ Disse Katekisationer kunde de kirkelige Myndigheder ikke lide, hvorfor de forbød ham at katekisere efter Prædikenen; han tog da fat paa Gjerningen tidlig om Søndag Morgen i god Overensstemmelse med den gamle Kirkeorden. ²⁾ Alle Sognets „Skolemestere“ maatte da møde i Kirken tilligemed deres Skolebørn, for at lade sig undervise i Børnelærdommen af den „studerede“ Degn, hvilket efter Tidens Lejlighed var i sin rette og gode Orden; thi disse „Skolemestere“ vare i Virkeligheden ikke andet end store Børn, unge Mennesker paa omkring en Snes Aar, der som Omgangs- eller Vinterlærere holdt Skole i Sognets mange (15) Landsbyer, af hvilke næsten enhver havde en lille Skole. I Kirkekyen skulde Degnen (Kapellanen), som anført, selv besørge Skolen, men de følgende Degne gjorde det vistnok i Reglen ved en antagen Hjælpelærer, der underviste under deres Tilsyn; Fr. Petersen forestod imidlertid selv sin Skole, men forsømte derfor ikke sin gejstlige Embedsgjerning; han besøgte flittig sine Sognefolk og bragte

¹⁾ I min Barndom fortalte man Anekdoter, der aabenbart vare meget gamle og kunde tyde hen paa Folkesprogets Brug i Kirken, uden at de dog just kunde henføres til en bestemt Tid.

²⁾ Sammenlign Palladius's Visitatsbog, ved Sv. Grundtvig, Side 67.

det saa vidt, at enhver Familie i Sognet ejede det nye Testament, og mindst Halvdelen af dem hele Bibelen; vare Folk saa fattige, at de selv ikke kunde skaffe sig disse dengang endnu meget kostbare Bøger, saa vidste han Raad til at skaffe dem som Gave, uagtet han selv levede i stor Fattigdom. ¹⁾

Denne pietistiske Paavirkning varede længe, ja i Form af flittig Bibellæsning og stadig Kirkegang holdt den sig gennem Rationalismens Tider lige til henimod Midten af dette Aarhundrede og er vel heller ikke udlødt endnu. Ogsaa for almindelig menneskelig Oplysning var Sansen ikke ringe i min Barndom; mange læste gjerne Rejsebeskrivelser og historiske Skildringer, ligesom der endnu fandtes en levende Tradition om gamle Begivenheder, der havde berørt denne Egn, saaledes om „Stenbokskrigen“ og om „Moskovitterne“ (1713—14), der siges at have afbrændt en af Sognets Landsbyer (Paabøl) paa en eneste Gaard

¹⁾ Medens Sognepræstens Embede („Højtjenesten“, som det kaldtes af Sogneboerne) var ret godt lønnet, var det modsatte Tilfældet med Diakoniet. For dog at bøde noget paa de smaa Indtægter var der lige fra 1612 af tillagt Kapellanen et Privilegium paa Krohold; dog synes det, som om derved oprindelig kun forstodes Ret til at udskænke (hjemmelygget?) Ol for fremmede Gæster (altsaa næppe for Sognets egne Folk), hvilket Kapellanens Kone passende kunde besorge. Denne Rettighed vedvarede længe, vistnok lige til Diakoniatets Ophævelse i 1813, men var dog i den senere Tid stadig overdraget til en Privatmand, hvis Hus derfor kaldtes Degnekroen „e Kosterkro“. — En ejendommelig Kirkeskik kan her passende omtales. Hver Søndag, naar man sang Højmesse-sangen, gik en af Sognets 12 „Eldste“ (han kaldtes „e Krokikker“) fra Kirken ned i begge Kirkelyens Kroer for at se efter, om der fandtes siddende Gæster i Skjænkestuen; fandtes saadanne, bleve de mulkterede. Denne gamle Skik overholdtes endnu i 1861, og vel ogsaa senere.

nær, ligesom de Gamle kunde fortælle meget om Fransk-mændene i 1808 og Kosakkerne i 1813—14. Ogsaa paa andre Omraader kunde Folk være med; enkelte havde et betydeligt mathematisk Talent; man kunde træffe Bønder, som væsentlig ved Selvstudium havde bragt det temmelig vidt i almindelig Regning og Algebra; en anden (da afdød) Bonde havde lært sig selv at blive en duelig Urmager osv. Husfliden var meget betydelig, især blandt Kvinderne, og det horte derfor ogsaa til de store Sjældenheder i dette Sogn at træffe Folk, der ikke gik klædt i hjemmевirket Tøj.

Skolevæsenet var efterhaanden bleven omordnet og væsentlig bragt i Overensstemmelse med Anordningen af 1814. Kapellan-Embedet var bleven nedlagt, saa at Sognepræsten nu var Sognets eneste Gejstlige; i Kirkebyen ansattes en Seminarist som Degn og Skolelærer, ligeledes i Sognets største By Bjerndrup; i Stedet for de øvrige mange smaa Skoler indrettedes fire Distriktskoler og to Vinterskoler, men til disse seks Embeder, som kun vare meget tarveligt lønnede, maatte man som oftest nøjes med Lærere uden Seminarie-Dannelse, ofte indfødte Fjoldinger. En af disse var Jens Petersen, som vi nu skulle sysselsætte os noget nærmere med.

Han var født Aar 1799 i Sognets vestligste By Nordsted, hvor hans Fader Thomas Petersen dengang var Gaardmand; tidligere havde han været Smed, og Rygtet vilde vide, at han dengang havde misbrugt sin Kunst til Fabrikation af falske Penge, hvad man iøvrigt ikke regnede for nogen stor Misgjerning, da mange af de i Omløb værende tydske Smaamønter ogsaa kun vare lidet „ægte“, og Statens egne Seddelpenge vare jo som bekendt saa

„falske“ som vel muligt. Forhaabentlig har der dog ikke været megen Sandhed i dette Rygte, thi Thomas Petersen blev ingen rig Mand; ved sin Død (han blev henimod 100 Aar gammel) efterlod han sig saa lidet af jordisk Gods, at hans Enke, der overlevede ham i mange Aar, maatte ty til gode Menneskers Barmhjørighed for at have sit tarvelige Livsophold. Af hans fem Sønner bleve de to Skolelærere; den ældste af disse, Hans Petersen, blev Seminarist i Tønder 1817 og siden ansat som Lærer i Husum, hvor han naaede til at blive Overlærer ved en af Borgerskolerne og Kantor ved Byens Kirke; han vandt særlig Berømmelse som Geografilærer, og vi ville siden komme tilbage til ham. Broderen Jens derimod begyndte som Tømmermand og Snedker, men om Vinteren, naar dette Arbejde standsede, tog han fat som Skolelærer i Bondelum, den mærkelige lille By, der endnu stadig danner ligesom en dansk Oase helt nede i Sydøst henimod Træaaen. Efter at have tjent Kongen som Soldat i Nyborg voksede hans Lyst til Lærergjerningen; han tog dog ikke paa noget Seminarium, men fik Ansættelse ved Distriktskolen i Løvnsted, ¹⁾ hvor han nu virkede som Lærer

¹⁾ Navnet er her skrevet nøjagtigt efter den stedlige Udtale; Generalstabskortets „Løvested“ og den tyske Skrivemaade „Löwenstedt“ ere begge lige urigtige, og naar Johs. Kok skriver „Løvnsted“, saa retter han sig ogsaa her efter de nordligere Sognes Udtale, ikke efter Stedets egen. — I nyere Tid finder man af og til skrevet „Lyngsted“ (saaledes H. V. Clausen); denne Form stemmer med gamle Dokumenter fra 1295 og 1354 og er altsaa vistnok den oprindelige; hermed kan sammenlignes, at den nærliggende Bro over Østeraaen endnu hedder „Lungvadbro“, hvor der i ældre Tid kun var et bredt Vadested, „Lungvad“. Det maa dog bemærkes, at Ordet „Lyng“ ellers ikke mere kjendes i Sognets danske Folkesprog, idet baade Lyngplanten og den dermed bevoksede

baade Vinter og Sommer i 28 Aar (1828—56). I denne lange Tid blev han efterhaanden Lærer for mange Børn, deriblandt ogsaa for nærværende Meddelelser, som søgte hans Skole i Aarene 1845—54, i de sidste Aar dog nærmest kun om Vinteren. Skolegangen var nemlig saaledes ordnet, at om Sommeren mødte næsten kun de mindre Børn i 6—9 Aars Alderen, og disse kunde da lære de første Begyndelsesgrunde under Lærerens personlige Vejledning; om Vinteren derimod, naar alle de store Børn, der om Sommeren vare sysselsatte med Vogtning eller Arbejde i Mark, Eng og Mose, kom tilbage til Skolen, steg Antallet ofte til 50 à 60 Børn i alle Aldere fra 6 til 16 Aar, og Arbejdet maatte da blive uoverkommeligt selv for den dygtigste Lærer; hans Virksomhed maatte væsentlig omfatte de ældre Børn, der havde været borte om Sommeren, og de yngre maatte som oftest overlades til nogle af de flinkeste blandt de ældre til en Slags „indbyrdes Undervisning“, som dog ingenlunde foregik efter Kunstens Regler med Skilt, Stokke, Piber osv., men paa en langt mere naturlig Maade.

Selvfølgelig var Undervisningssproget det tyske, og i dette Sprog vare alle vore Skolebøger skrevne; men ligesaa selvfølgelig var det, at Børn i 6 til 7 Aars Alderen, som altid talte Dansk i Hjemmet og der kun meget sjælden havde Lejlighed til at høre Plattysk, end sige Højtysk, næsten intet forstod af det fremmede Skolesprog, som de lærte at læse, og at de meget ofte maatte forbinde de

Mark kaldes „Hede“ („e Hi'e“, ligesom i Jylland; Kløkkelyng kaldes mærkeligt nok „hollandsk Hi'e“), — og at Byen nu kun har et meget lille Lyngparti liggende i Nærheden, derimod en meget stor Lyngmark i betydelig Afstand.

besynderligste Forestillinger dermed, naar de saa jævnlig traf paa et tydsk Ord, der kunde have en nærmere eller fjærnere Lydlighed med et Ord af det danske Folkesprog, som det dog stod grumme langt fra med Hensyn til Betydningen. Der kom det nu Jens Petersen til overordentlig stor Nytte, at han var en indfødt „Fjolding“, der ikke skammede sig ved at bruge sit Modersmaal ikke blot som dagligt Omgangssprog med Beboerne, men ogsaa i Skolen, saa vidt det var ham tilladt. Vistnok var det oftere bleven paalagt Lærerne i disse Sprogets Grænseegne i deres Samtaler med Børnene kun at benytte det officielle Undervisningssprog; men der fandtes dog heldigvis mange Præster, selv blandt dem med udelukkende tydsk Dannelse, der ikke havde det mindste imod, at Læreren talte med de mindre Børn i Egnens Folkesprog, for at han derved lidt efter lidt kunde forberede Overgangen til det tydske Skolesprog, hvorved der dog kom nogen Forbindelse i Stand mellem Hjem og Skole. Saaledes var det ogsaa med Præsterne i Fjorde i hine Aar, baade N. C. Stuhr (til 1831), J. H. Deckmann (1832—45) og især H. Hansen (1845—51); den mellemste af disse havde vistnok kun ringe Kjendskab til det danske Folkesprog, men han optraadte ikke fjendtlig derimod (hans Hustru var dansk født), og den sidstnævnte havde afgjort Sympathi for Folkesproget og talte gjerne Dansk med Folk, som daarlig kunde tale Tydsk. — Naar det altsaa jævnlig forekom, at Skolelærerne i Fjorde og Nabosognene ikke selv brugte et eneste dansk Ord i Skolen, ej heller taalte, at Børnene indbyrdes talte Dansk, saa var dette næppe altid Tilsynets Skyld, men laa vel oftest deri, at Lærerne vare fra sydligere tydske Egne og ikke ansaa det for nødvendigt, ja næppe engang for rigtig sømmeligt

at lære det ringeagtede „fattige“ Folkesprog at kjende. De berøvede derved sig selv et Hjælpe-middel af stor Vigtighed, ved hvis fornuftige Anvendelse de kunde have gjort sig deres møjsommelige Arbejde meget lettere og Undervisningen meget behageligere for Børnene, og selvfølgelig kunde have opnaaet et langt bedre Resultat. — Jens Petersen talte altsaa i Begyndelsen altid Dansk (naturligvis i Sognets Dialekt) med de smaa Børn, fortalte dem endogsaa de første bibelske Historier paa dette Sprog, og først naar de saaledes havde faaet et lille Forraad af religiøse Begreber gjennem Modersmaalet optaget i det barulige Sind, begyndte den mere systematiske Undervisning, idet de som Tilhørere og Deltagere traadte ind i Række med de større Børn og fik det samme udførligere paa Tydsk. Det faldt i min Lod i flere Somre at vogte vore Kreaturer paa den tæt op til Skolen stødende Udmark, og mangen en Gang kunde jeg da, 12—14 Aar gammel, en Morgen- eller Eftermiddagstime staa tæt op til Skolens østre Gavlvæg og stille høre til paa hans ligesaa fornuftige som enfoldige Undervisning af de ganske smaa Børn. Naar Pastor Mule ved at omtale denne Hædersmand blandt Sognets Lærere siger, at „Følgen af denne hans praktiske Fremgangsmaade var da ogsaa den, at hans Skole indtog en fremragende Plads blandt de øvrige,“ da har han vistnok Ret; men man maa da vel spørge: Hvorfor gjorde ikke alle de andre Lærere, der kunde tale Folkesproget, det samme som han? Thi af saadanne Lærere fandtes der dog flere, ogsaa i Fjølde Sogn, navnlig den iøvrigt særdeles dygtige Hans Jessen i Bjerndrup; mon det var, fordi de ved deres Uddannelse paa et tydsk Seminarium vare blevne fremmede for Modersmaalet, eller

var det maaske snarere Politiken, der var med i Spillet? Sandsynligvis var det sidste Tilfældet.

Thi det var noget, som alle fremsynede Folk, ogsaa i Fjorde Sogn, i Aarene 1844—47 nok kunde mærke, at det trak op til et Uvejr; enhver politisk Artikel i „Itzehoer Wochenblatt“, et Blad, der læstes af mange Bønder, virkede som en fjærn Tordensky med varslende Glimt, der ikke lignede Kornmod, men virkelige skarpe Lynstraaler. „Det bliver Rebellion!“ plejede den ivrig dansksindede Bonde Thomas Jessen i Bondelum at sige, naar han disputerede alvorlig med Broderen, den ovennævnte Lærer i Bjerndrup, om „Hertugdømmernes Rettigheder“ og de Danskes mangfoldige Krænkelser af dem. Og det blev Rebellion. Jeg mindes endnu tydelig, hvorledes en Løverdags Middag, netop da vi skulde gaa hjem fra Skolen, Budskabet om Christian den Ottendes Død naaede derhen, og en af de første Skoledage derefter, da vi skulde skrive Stil, fortalte Jens Petersen os paa Dansk noget om den afdøde Konges Planer, for saa vidt de berørte denne Egn (Jernbanen fra Flensborg til Husum, Havneanlægget ved denne By, Anlægget af en stor Plantage paa Horsted Hede m. m.), og hvorledes man nu ventede og haabede, at den nye Konge vilde optage og fuldføre disse og flere vigtige Foretagender, — hvilket vi saa skulde gjenfortælle skriftligt paa Tydsk. Men Begivenhederne udviklede sig jo desværre ganske anderledes. Vistnok berørte den treaarige Krig direkte kun lidet Fjorde Sogn, det nærmeste Slag foregik ved Solbro (24. Juli 1850), og kun en eneste Gang havde vi i Sognets nordlige Del prøjsisk Indkvartering i et Par Dage; men en meget stor Del af den værnepligtige Ungdom blev (til Dels ved Tvangsforanstaltninger) tagen til Tjeneste i

den schleswig-holsteinske Oprørshær, og iblandt Befolkningen opstod en stærk Spænding mellem „Dansk“ og „Tydsk“ i mere end sproglig Betydning, hvilket skilte Brødre og tidligere Venner fra hinanden og paa mange Maader havde onde og sørgelige Følger. Naar Pastor Mule udtaler, at Schleswig-Holsteinismen kun havde faaet meget liden Indgang i Fjorde Sogn, vel ikke hos mere end 5—6 af de derværende Familier, da turde det dog nok være, at den velvillige Bedømmer har set altfor mildt til sine Sogneboere; Antallet af tydsksindede Familier i Sognet var virkelig ikke saa ringe i Krigsaarene og nærmest derefter; jeg kunde med Lethed opregne mere end det dobbelte Antal alene i Sognets tre nordligste Byer, hvor jeg var bedst kjendt med Forholdene, og den sydlige Del af Sognet var nok endda gjennemgaaende mere ikke blot tydsktalende men ogsaa tydsksindet end den nordlige. Men vistnok holdt mange af „Tydskerne deres Sympathier saa temmelig skjulte, og kun meget faa optraadte som „Wühlere“; i denne Henseende dannede Fjorde en heldig Modsætning til de omliggende Sogne. Af ægte dansksindede Folk var der heller ikke faa, selv midt under Krigen, da Udsigterne kun vare trange og mørke; men kun faa havde Mod til at fremtræde som Bekjendere, f. Ex. ved deres Omgang med Friserne og med de tydske Borgere i Bredsted (Husumerne vare meget mere moderate), da det let kunde bringe dem i Livsfare, hvad man havde et Exempel paa med en Bonde fra Nordsted. De fleste dansksindede Fjoldinger foretrak at tie og taale, at se Tiden an i det Haab, at den retfærdige Gud nok tilsidst vilde give den retfærdige Sag Sejer.

Hvorledes stod nu Jens Petersen i denne Kampens

Tid? Ja, han stod nok saa temmelig ene, som den eneste virkelig dansksindede Mand blandt Sognets Lærere: muligvis var der een eller to af de andre, der stod noget tvivlraadige om, til hvilken Side de vilde hælde, men de fleste vare afgjort tydsksindede. Jens Petersen blev imidlertid ved med at tale Dansk baade udenfor Skolen med de Voksne og i Skolen med de mindre Børn (ja, naar det kneb, ogsaa med de større og største), ligesaa fuldt under Krigen som før samme, og han lagde aldeles ikke Dølgemaal paa, at hans Hjerte hang ved Danmark. Det kunde jo under disse Omstændigheder ikke fejle, at flere af hans tydsksindede Naboer, der ellers intet kunde have at udsætte paa „den gamle Skolemester“, benyttede den Lejlighed, som Politikken gav dem, til paa mange Maader at drille ham; men han forstod at tage sig Sagen let. Heldigvis havde han hele Tiden en kraftig Støtte i Præsten Hans Hansen. Denne var under hele Krigen Danmark tro, iøvrigt Demokrat i bedste Forstand, altid rede til at antage sig de Ringes og de Forurettedes Sag, selv om han derved mangan en Gang maatte faa Sognets Storbønder til Modstandere. Under Krigsaarene vakte hans politiske Prædikener et stærkt Røre i Sognet; han blev et „Modsigelsens Tegn“ for Mange, og selv hans bedste Venner fandt det i Grunden ganske naturligt, at nogle af Bredstedes ivrigste Schleswigholsteinere en skjøn Dag belejrede Præstegaarden, tog Præsten til Fange og førte ham til Rendsborg, hvorfra han dog et Par Maaneder efter igjen vendte tilbage til sin Menighed. — Jens Petersen led nu vel ingen personlig Overlast for sin Troskab mod Konge og Fædreland; men Politikken bragte ham i et spændt Forhold til hans ældre Broder, den før nævnte Hans Petersen

i Husum, der allerede længe før Krigens Udbrud havde begyndt at give efter for det stærke Tryk søndenfra. Det er bekendt af Allens Værk (2det Bind, Side 415 og fig.), hvorledes denne iøvrigt dygtige Lærer før 1840 udgav en Danmarks-Beskrivelse og i Forening med et Par andre Lærere en Danmarks-Historie, begge paa Tydsk men i dansk Aand, hvorimod han efter 1840 udgav tilsvarende Bøger i aldeles modsat Aand; disse Bøger saavel som hans Kort over det danske Monarki, hvorpaa Hertugdømmerne udtrykkelig vare betegnede som „deutsch“, vare ogsaa blevne anskaffede til Skolen i Lyngsted og bleve af Jens Petersen benyttede ved Undervisningen; men han forstod nok som Bien at udsuge Honningen og lade Giften blive tilbage. Jeg mindes godt, at han engang begyndte en Geografitime, — efter at vi vare blevne færdige med en Oversigt over Europas geografiske Forhold i Almindelighed, — omtrent med disse Ord: „Nu skulle vi særlig sysselsætte os med vort eget Land, som vi se afbildet paa dette Kort (over Danmark med Slesvig, Holsten og Lauenburg); vistnok er det nu i de fleste Skoler her rundt omkring bleven Skik og Brug at regne Tydskland som vort Fædreland i videre Betydning; men vi ville her indtil videre holde os til den gamle Skik og regne Kongeriget Danmark med til vort Fædreland,“ — og i denne Aand fortsatte han.

Det var dog ikke blot i Henseende til Geografien, at „den gamle Skolemester“ var en konservativ Natur; det samme gjaldt om hans religiøse Standpunkt. Her var han strengt rettroende og bibeltroende, og han læste derfor helst gode gamle Bøger fra det forrige Aarhundrede. Jeg veed, at han ogsaa ejede enkelte Bøger, der gik i moderne rationalistisk Retning; han læste disse, for at han kunde

lære af dem i formel Henseende, med Hensyn til Lærestoffets methodiske Behandling; men af Indholdet tog han intet med, hvad der ikke stemmede med hans personlige Opfattelse af Kristendommen. — I enkelte Retninger førte dog Konservatismen ham utvivlsomt altfor vidt. Medens der saaledes i de fleste Skoler som Læsebog brugtes en eller anden „Kinderfreund“ af almindeligt fortællende og belærende Indhold, vilde Jens Petersen ikke bruge andre Bøger til Læseøvelse end Bibelen og Salmebogen, ligesom han ved Sangen ikke brugte andre „Lieder“ end Salmer. I begge Dele havde han vistnok Flertallet af Beboerne paa sin Side, men Undervisningen vandt ikke derved, og jeg tror ogsaa at have bemærket, at han i sine sidste Aar ansaa dette Standpunkt for uheldigt,¹⁾ men han var da altfor fastgroet i Vanen til at foretage en Vending.

Treaarskrigen fik da omsider Ende, og det var utvivlsomt en stor Lettelse for Jens Petersen og mange andre dansksindede Fjoldinger, at de nu vare sig bevidste at høre til det sejrende Parti. Men snart efter fulgte der som bekjendt en Foranstaltning, som kom til at gribe dybt ind i disse Egnes aandelige Livsforhold og maatte blive en Forargelsens-Klippe for mange. Vi sigte naturligvis til Sprogordningen fra 1851, hvorved bl. a. de fire Sogne Fjælde, Hjoldelund, Olderup og Svesing kom til at høre med til det „blandede Sprogdistrikt“, med fuldstændig dansk Skolesprog (undtagen fire tyske Timer ugentlig) og afvekslende dansk og tysk Gudstjeneste. Der er skrevet

¹⁾ I de sidste Aar af min Skoletid gav han saaledes ofte os større Drengene interessante og lærerige Stykker af sine egne Bøger til Gjeennemlæsning, ja endog passende Artikler af den dansksindede „Flensburger Zeitung“, som da paa mange Steder var traadt i Stedet for „Itzehoeer Wochenblatt“.

meget om denne Sprogordning, ogsaa i dette Tidsskrift; her skal kun tales ganske kort om Sagen, der nu maa overlades til Historiens Dom, som sikkert nok i det hele vil falde nær sammen med Biskop Martensens. ¹⁾ Var en lignende Ordning bleven gennemført dengang, da den var paatænkt af Frederik den Sjette i 1810—11, vilde det hele vistnok være gaaet med stor Lethed; 40 Aar senere var det desværre mangansteds forsilde. Om Fjorde Sogn gjælder dette dog efter min Mening ikke ubetinget, ²⁾ men vistnok burde der tages fat med stor Varsomhed, og netop det før fortalte turde indeholde et og andet Fingerpeg i saa Henseende. Kunde man ikke overalt, baade med Gamle og Unge, have begyndt omtrent paa lignende Maade, som Jens Petersen begyndte med sine Skolebørn, og saa lempelig gaa over fra Folkesproget — ikke til det højtydske men til det danske Skriftsprog? Naturligvis maatte man da have søgt at faa Skolelærere — og saa vidt muligt ogsaa Præster —, der hørte hjemme i den paagjældende Egn; for Lærernes Vedkommende maatte dette ogsaa kunne være naaet i Løbet af ganske faa Aar, for Præsternes Vedkommende noget senere; men havde det ikke ogsaa været heldigere, om Fremgangen var sket lidt langsommere?

¹⁾ „Af mit Levned“, 2den Afdelings 1ste Bind, Side 153 og flg.

²⁾ Da jeg i Foraaret 1862 kom til Bornholm, gjorde jeg Bekjendtskab med en der nylig ansat gammel Embedsmand, Forstraad Roggenbau, en født Lauenburger, tydsktalende, men loyal dansk Helstatsmand, godt kjendt med Forholdene i Mølle- og Sydslesvig. Talen kom paa Sprogforholdene; hans Mening var, at Fjorde burde være det sydligste „blandede“ Sogn; i Angel vilde en Omordning af Sprogforholdene i dansk Retning være umulig at gennemføre, „denn da wirkt die Anziehung des grösseren Körpers auf den kleineren gar zu stark.“

Mon ikke hele Bygningen vilde have vundet i Soliditet derved? Og kunde man ikke nok have indrømmet Folkets Selvbestemmelsesret et noget større Spillerum? ¹⁾ — Dette maa nu ikke betragtes som blot „Bagklogskab“; jeg mindes godt, at Pastor Hansen engang i Sommeren 1851 udtalte sig paa lignende Maade hos mine Forældre. Han holdt et Par Gange en dansk Prøveprædiken i Fjælde Kirke; det sagdes, at han lempede sig meget efter Folkesproget (jeg havde ikke selv Lejlighed til at høre disse Prædikener), og vist er det, at Fjeldingerne strømmede til for at høre den folkelige Mand tale Guds Ord paa Modersmaalet. Men som bekjendt faldt han straks efter i Unaade hos de nye Myndigheder, blev vel endogsaa betragtet som „tydsk-sindet“ og var fra nu af en Modstander af Sprogordningen.

Saa skulde der da begyndes paa Indførelsen af Dansk i Sognets Skoler. Et Par af Lærerne, indfødte yngre Mænd, iøvrigt af meget tvivlsomt dansk Sindelag, gik ind paa at undervise paa Dansk, hvorved de beholdt deres Embeder og fik Udsigt til Forfremmelse; de øvrige afgik efterhaanden og erstattedes af „danske“ Lærere. For Jens Petersens Vedkommende stillede Sagen sig paa en ganske ejendommelig Maade. Jeg er tilbøjelig til at tro, at hans nærmeste Foresatte helst vilde beholde ham i Embedet, og der var heller ikke det mindste i Vejen for, at han kunde have begyndt at undervise paa Dansk, naar det maatte ske med List og Lempe. Men han var en konservativ Natur, nu over de Halvtreds, og — det var maaske Hovedsagen — ved at komme paa Pension havde han Udsigt til at komme i en bedre økonomisk Stilling

¹⁾ Sammenlign hermed C. Appels Udtalelser om „Klosterpolitikken“ i „Aarbøger“ for 1893, Side 78 og flg.

end ved at blive i Embedet. Vi maa her kortelig omtale, hvorledes en fortjent Lærer som Jens Petersen blev lønnet for sit Arbejde. Han havde, om jeg mindes ret, 100 Mark Courant i Skoleløn og 200 Mark i Kostpenge, desuden et lille Værelse i Skolehuset og formodentlig frit Brændsel, naar han boede der; han benyttede dog ikke den yderst tarvelige Bolig, thi han havde giftet sig ind paa et lille Parcelsted i Byen, hvor han i sin Fritid drev en lille Jordlod. I Grunden var der ved Udskiftningen tillagt Skolen en temmelig stor Jordlod, mest bevokset med Lyng, tæt ved Skolen, og desuden en noget fraliggende meget god Englod; men Byens Beboere havde foretrukket at beholde disse Lodder som en Fællesejendom for Byen, hvilken de aarlig bortlejede til Indtægt for Byens Kasse, og hvorfor de bl. a. hvert Efteraar kunde gjøre sig en glad Aften. Det var først flere Aar efter den gamle Skolemesters Afgang fra Embedet, at disse Lodder bleve anvendte efter deres Bestemmelse, og at Embedet blev saaledes lønnet, at en Familie nogenlunde kunde leve deraf. Det maa nu vistnok siges, at de fleste Beboere i Egnen vare vante til stor Tarvelighed og derfor maaske syntes, at 300 Mark Courant (= 160 Rbdaler. = 360 Mark Rm.) om Aaret var mange L'enge for en Landsbyskolelærer; men det er ligefuldt et Vidnesbyrd om, at Folk, der iøvrigt nok vide at værdsætte en god Undervisning for deres Børn, ikke desmindre have paafaldende tungt ved at paaskjønne dette i Gjerningen lige overfor de Personer, der maa opslide deres Livs bedste Kræfter ved at meddele en saadan Undervisning.

Man kan da nok forstaa, at der for den gamle vel-tjente Lærer ikke var noget særlig tiltrækkende ved at

forblive længere end nødvendigt i et saa ringe lønnet Embede. Myndighederne bestemte da omsider, at han skulde have Afsked i Naade og hele sin Gage i Pension, saasnart man kunde faa Embedet besat med en duelig dansk Seminarist. Men dermed kneb det, thi der var i hine Aar just ikke Overflødighed af Seminarister, og de duelige vilde tilmed ikke gjærne saa langt ned mod Syd og til saa smaa Embeder. Dette var Grunden til, at Jens Petersen maatte vedblive at fungere indtil 1856. Det skal nu siges til hans Ros, at han heller ikke i disse sidste Aar stod ledig paa Torvet. Kunde han end ikke gennemføre Sprogforandringen, saa kunde han dog i flere Henseender forberede den, og det gjorde han med Glæde. Som ung havde han under Garnisonslivet i Nyborg havt nogen Lejlighed til at lære det danske Skriftsprog og det dannede Talesprog at kjende; som ældre Mand begyndte han nu — ligesom iøvrigt ikke saa faa andre Fjoldinger, selv enkelte med tyske Sympathier — med megen Flid at læse danske Bøger, nærmest vel kun for sin egen Fornøjelse, men til Dels dog ogsaa for sin Skolegjernings Skyld; saaledes fortalte han os undertiden Stykker af Hjorts „Børneven“ til fri Gjenfortælling paa Tydsk. Der blev anskaffet danske Landkort og danske Regnebøger med Rigmøntberegning, og den aldrende Mand veg ikke tilbage for det Bryleri, som disse nye Undervisningsmidler maatte volde ham. Et ret karakteristisk Træk fra denne Tid fortalte han os engang i Skolen. Den Regnebog, der indførtes, var ret god med Hensyn til Indholdet, men dens Sprog var meget skjødesløst behandlet; den var nemlig en daarlig Oversættelse af en tydsk Original (Grünfeldts) og overfyldt med Trykfejl. Da Kirkevisitatoriet nu for-

langte den indført i alle Sognets Skoler, ogsaa i Jens Petersens, uagtet Undervisningssproget der endnu var det tyske, gik han meget villig ind derpaa, men bad blot om, at der til hans eget Brug maatte blive anskaffet et Exemplar af den tyske Original, da han uden den ikke overalt kunde forstaa den danske Udgave og altsaa heller ikke kunde forklare den for Børnene. Til dette beskedne Forlangende bemærkede den ene af Visitatorerne: „Aa hvad, ved Regningen kommer det jo ikke an paa Ordene, men paa Tallene!“ — og troede naturligvis dermed at have rettet et knusende Slag imod den stakkels bondefødte og ulærde Skolemester.¹⁾ Men denne viste, at han ikke havde glemt sit ellefte Bud; han svarede ganske „gelassen“: „Jo, undskyld, Deres Høj — —, naar Børnene skulle lære at regne med Grundighed, kommer det fuldt saa meget an paa Ordene som paa Tallene!“ Den høje Herre maatte vel give ham Ret, og han fik den forlangte Bog.

Omsider lykkedes det dog at faa en Seminarist — rigtignok uden Examen — til at afløse ham, og den gamle Skolemester kunde nu trække sig tilbage i Stilhed. En Plejesøn, han længe havde havt i Huset (selv havde han ingen Børn), forestod hans lille Avlsvæsen, saa han havde det mageligt, vistnok altfor mageligt, paa sine gamle Dage. Jeg besøgte ham flere Gange, naar jeg kom der paa Egnen, sidste Gang i 1871. Meget var da forandret i Fjølde Sogn, men Jens Petersens danske Sind var endnu uforandret; med megen Interesse hørte han paa, hvad jeg

¹⁾ Herpaa kan anvendes, hvad H. V. Clausen siger i „Aar- bøger“ for 1894, Side 88: „Naar nu Embedsmænd hernede vilde opdrage Bønderne, lagde de selv undertiden Mangel paa Opdragelse for Dagen.“

kunde fortælle ham om det fjærne Bornholms Mærkværdigheder, hvorom han iøvrigt havde læst adskilligt i sine danske Bøger, som han ikke havde ophørt med at bruge. I de følgende Aar begyndte hans Sanser stærkt at svækkes, og i 1882 afgik han ved Døden.

Han var en af de Stille i Landet, og mindst af alt havde han vel drømt om at blive omtalt mange Aar efter sin Død i et dansk Tidsskrift; men en af hans fordums Disciple har troet at burde rejse ham denne lille Bautasten.

Indbydelse.*)

Enhver dansk Mand føler vistnok, hvor nødvendig det er, at det Sprog, som vi have arvet fra Fædrene, som er os ligesaa vigtig for Sjælen, som de enkelte Lemmer for Legemet, holdes i Agt og Ære, og nyder den Anerkjendelse, som det fortjener. Derfor er vor Glæde stor over, at et Samfund af ansete Mænd i Kongeriget fortiden offentlig opfordre deres Medborgere til at fremme Oprettelsen af høiere Dannelses-Anstalter i Hertugdømmet for den danske Befolkning. Tydskerne have nok; de have Universitet, Latinskoler, Seminarier; de oprette Realskoler, Bondehøiskoler o. s. v. — Vi have til vort store Uheld intet af Sligt, og maa enten sende vore Sønner og Døttre, som skulle lære noget meer end deres Katechismus, ad Tydskernes slibrige Skolevei, eller lade dem opvoxe i Uvidenhed om det Meste af hvad ethvert Menneske bør ønske at kjende. Men imedens vore mange Brødre i Kongeriget saaledes ile os til Hjælp i vor aandelige Trang, maa vi ikke selv lægge Hænderne i Skjødets; vi ville ellers miste den Agtelse, den Kjærlighed og den Bistand, vi modtage, og hjemfalde til Vankundighed og Verdens Foragt.

*) Denne Indbydelse, der blev vedtaget og underskrevet af „Den slesvigske Forening“s Medlemmer den 12. Juni 1843, altsaa samme Dag som Foreningen blev oprettet, og som i sin Tid vakte stor Opsigt, aftrykkes her efter Originaldokumentet for ikke at gaa i Glemme.

Vi, Undertegnede, have troet, at der kun behøves en offentlig Opfordring til vore slesvigske Landsmænd, for at give dem Leilighed til, paa en virksom Maade at vise deres Deeltagelse for saa skjøn en Sag. Derfor have vi været forsamlede idag, og have besluttet, ved Folkets lovlige Organ, Dannevirke, at indbyde Enhver, som mener det ærligt og redeligt med Folkets Oplysning, til at yde sit Bidrag, lidet eller stort, til sammes Fremme. Vi ere alle villige til, enhver især, at modtage Tilsikringer om Gaver, eller Gaver selv, enten som aarlige eller een Gang for alle, og gjennem vor Formand, Gaardmand Hans Nissen i Hammelev, aflevere dem til vor Casserer, Sognefoged Nis Steffensen i Hammelev, som under vor Garanti vil gjøre dem midlertidig muligst frugtbringende, indtil de tilsigtede Anstalter kunne kaldes ilive. Vi ville desuden sætte os i Forbindelse med de omtalte Folkevenner i Kongeriget, overveie og tage fælles Beslutning med dem angaaende de i Kongeriget og Hertugdømmerne indkommende Midlers mest hensigtsmæssige Anvendelse. Offentlig detailleret Regnskab skal til sin Tid blive aflagt. Ogsaa andre Andragender eller Meddelelser bedes indsendte til vor Formand.

I den Slesvigske Forening, Haderslev, d. 12. Juni 1843.
Hans Nissen, Gaardmand og Sandemand i Hammelev; Formand. Nis Steffensen, Gaardmand og Sognefoged i Hammelev; Casserer. Lauritz Peter Skau, Gaardmand i Sommersted; Secretair. Iver Jochimsen, Gaardmand og Sognefoged i Kafdrup. Bertel Hansen, Gaardmand i Taarning. Iver And. Ravn, Gaardmand i Grønninghoved. Jørg. J. From, Gaardmand, Sandemand og Sognefoged i Fjelstrup. Conrad Iversen, Gaardmand og Sognefoged i Fredstrup. L. Lo-

renzen, Kromand i Høkkelbjerg. Nis Lorenzen, Gaardmand i Lillholt. Peter Raun, Gaardmand i Kjelstrup. Paul Terkilsen Samsøe, Kromand i Sommersted. Bertel Peter Schmidt, Gaardmand i Fredsted. Hans Madsen Schau, Gaardmand i Styding. Peter Nissen Petersen, Gaardmand i Styding. Christian N. Degn, Gaardmand i Maugstrup. Jørg. Petersen, Gaardmand og Sognefoged i Sjølund. Hans Petersen, Gaardmand i Veistruproj. Hans Rudbeck, Gaardmand og Sandemand i Grarup. Nicolai Rudbeck, Gaardmand i Flauth. Nis Jørgen Skøtt, Gaardmand i Erlev. Jacob Hansen Friis, Gaardmand i Fredsted. F. Petersen, Gaardmand og Sognefoged i Stenderup. A. T. Fromm, Gaardmand og Sognefoged i Soed. Jens Lauritzen Skau, Gaardmand og Sognefoged i Sommersted.

To Dokumenter vedkommende Tyreholdet i Stendrup By i det 16de Aarhundrede.

Meddelte af Cand. jur., Proprietær Thygesen af Lykkesgaard ved Kolding, tidligere af samme i 1885 meddelte til Samlinger til jydsk Historie og Topografi.

Aar 1575.

(Originalerne bevares paa Stenderupgaard.)

Vi efterskrevne Magnus Jørgensen i Stubbum, Herredsfoged i Tyrstrup Herred, Iver Pedersen i Stubbum, Hans Dinsen i Gammelby, Sandemænd i forskrevne Herred, kundgjøre, at Aar efter Christi Fødsel 1575 den Tirsdag næst før St. Hansdag Midsommer, da var skicket for os og menige Herredsmænd, som den Dag Ting søgte, beskeden Dannesvend Jens Pedersen i Stendrup *) Sandemand, bedes, fik og fremledte et fuldt Tingsvinde af otte trofaste Dannemænd, som vare Jørgen Iversen i Sigling, Peder Jepsen i Hvindrup, Jep Markvardsen, Jens Persen i Bjert, Nis Mikkelsen, Jes Nielsen i Hejls, Jep Knudsen i Vonsild og Jørgen Hansen i Simmersted, hvilke forskrevne otte Dannemænd udginge og velberaadte igjen indkomne, vunde alle samdregtelig paa Tro, Sjæl og Sandhed, at de forskrevne Dag saa og hørte, at blev vunden inden Ting, at alle Stendrup Bymænd var bleven tilens med hverandre

*) et af de inkorporerede slesvigske Sogne.

om tre Tyre at holde baade Vinter og Sommer, og det Stykke Eng, som haver været dertil af Arilds Tid, som kaldes Tyre-Mader, det skal blive dertil, som det haver været, item efterdi at samme Eng er ikke nok til at holde tre Tyre udaf, da haver hver Mand i Byen bevilliget, at der skal udlægges en Ager udi Trind Lykke fra Byen og ud til Loftskou Dam(?) over hver Mands Jord otte Alen bred, saa den kan erjes (pløjes) otte Alen bred ud fra Gaarden, og skal samme forskrevne Eng og Jord skiftes udi tre Parter mellem de tre Mænd, som Tyrene holder, saa at den ene kan ske saa godt Skjel som den anden; ydermere blev det ogsaa talet, at saamange Køer, som hver Mand haver flere end fire til hver Otting, dem skulde de give 2 Sk. lübs. af hver Ko og Inderster to Skilling lübs. af hver Ko, thi de lægger ingen Jord ud; men Præsten skal være fri uden med den Ager, som forskrevet staaer; der skal de bruge tvertover hans Jord ligesom over de andre Bymænds, som forbemeldt er. Item skal og alle 3 Tyre følge Hjorden om Sommeren, men om Vinteren maa de skifte dennom det imellem enten efter Ottingstal eller efter Køerne, som hver Mand haver til; men kunne de ikke selv enes derom, da skal tolv af de ældste Bymænd sige dem det imellem, det skal være tre Mænd af hver Fjerding. Item skal samme tolv Mænd sige paa, om der klages, at Tyrene ikke vare enten saa skikkelige eller saa fødte, som der sig burde; da skulle de lægge andre dertil, som dennem baade kunne og ville føde og holde, som det sig burde og ret kunde være. Item blev og saa talet, at ingen Mand skal have mere Kræ til Græs om Sommer end som han kan føde om Vinteren paa sit eget Foder, fordi at de kan ikke lægge deres Græsgang

paa dette Enemærke, og paa det sidste blev det ogsaa „gluderitt“, at hvilken som ikke vilde holde alle forskrevne Punkter, thi det er hver Mands Gavn, da skal han give min naadigste Herre 1 Gulden og Lehnsmand 1 Mark og Fogden en Mark lüb. og alle Bymænd en Tønde Øl. — Datum ut supra.

1586.

Vi efterskrevne, Peder Pedersen i Strarup, Herredsfoged i Tyrstrup Herred, Hans Dinsen i Gammelby og Jens Nielsen i Sjølund, Sandemænd i samme Herred, evindeligt med Gud kundgjøre vi, at Aar efter Christi Fødsel 1586, Tirsdag, som var den 31te Maj, da var skikket for os og menige Herredsmænd, som den Dag Ting søgte, ærlige Dannesvend Jens Pedersen i Stendrup, Sandemand i forskrevne Herred, der da bedes, fik og fremledte et fuldkomment Tingsvinde af 8 trofaste Dannemænd, som vare Laue Kock i Groninghoj (Grønninghoved), Jerk Persen, Jens Andersen i Sjølund, Iver Nielsen, Jerk Jespersen i Heils, Eskel Gregersen, Hans Nielsen i Vorgaard og Knud Pedersen i Bigvra (?)*, hvilke forskrevne 8 Dannemænd udginge og velberaadte igjen indkomme, vunde og sagde paa deres gode Tro, Sjæl og Sandhed, at de saa og hørte inden Tyrstrup Herreds fire Tingstokke for Dom og Ret, at Jens Persen i Stendrup lod læse en Grand-Vide inden Tinge; som Stendrup Bymænd havde alle vedtagen, som var udgiven i det Aar, som man da skrev 1575, Tirsdagen næst for St. Hans Dag Midsommer, udi hvilken Grandvide de havde vedtagen at holde 3 Tyre i Stendrup By, og var benævnt, hvad de skulde have derfor, som dennem

*) I et andet Dokument nævnes Bygyraa.

holdt, og saa havde de vedtagen, at Ingen i Stendrup skulde have mere Kræ til Græsning om Sommeren, end som han kunde føde paa hans eget Forindh om Vinter og derpaa begjærede Jens Pedersen i Stendrup en Dom af Peder Pedersen Herredsfoged, om de burde ikke at holde samme Grandvide, som er vunden og bestanden inden Tinge og „forseldh“ (forseglet). Da efter slig Bevist og og efter deres egen Grandvide og Vedtægt, da fandt Peder Pedersen Herredsfoged de Stendrup Bymænd til at holde saavidt som deres eget udgivne Brev og Segl formelder og indeholder og imedens samme Breff og Segl og Grandvide stander ved sin fulde Magt, som Stendrup Grand- og Bymænd haver selv vedtagen at holde. Actum ut supra.

En preussisk Dom fra Anno 1895.

Det tidligere Hertugdømme Slesvigs ældgamle historiske Navn er bleven forbudt indenfor Preussens Grænser ved den flensborgske Landrets Kjendelse af 19. September 1895. Da denne Dom har vakt berettiget Opsigt i vide Kredse, aftrykker vi her dens Motivering, der har Krav paa historisk Interesse. Dommen motiveredes med følgende

Grunde:

Die Angeklagten haben gegen das Urtheil des Königlichen Schöffengerichts zu Apenrade vom 19. September 1895, durch welches sie wegen groben Unfugs zu je 20 *ℳ* Geldstrafe ev. 5 Tagen Haft verurtheilt sind, frist- und formgerecht Berufung eingelegt.

In der Hauptverhandlung vor dem Berufungsgerichte wurde auf Grund der Angaben der Angeklagten folgendes festgestellt:

Die Angeklagten Hanssen, Petersen und Matzen sind Verleger bezw. Redacteur und Drucker der in Apenrade erscheinenden dänisch geschriebenen periodischen Zeitschrift „Hejmdal“. Hanssen ist ausserdem Verleger und Redacteur der periodischen Zeitschrift „Søndagsbladet, Ugeblad for Sønderjylland“. Diesen Titel führt das letztgenannte Blatt auch in den Nummern 29 und 30 des vierten Jahrgangs vom 21. und 28. Juli 1895. In den Nummern 169 bis 174 des „Hejmdal“, 17. Jahrgang, von 1895 findet sich eine Rubrik mit der Ueberschrift „Fra Sønderjylland“, welche Tagesneuigkeiten aus dem zwischen Eider und Königsau belegenen Theile der Provinz Schleswig-Holstein, dem Herzogthum Schleswig enthält.

Die bezeichneten Nummern der beiden Blätter sind in gewöhnlicher Weise hergestellt und verbreitet.

Die Anklage hat hierin den Thatbestand des groben Unfugs gefunden.

Die Angeklagten geben zu, dass sie die Aufnahme

des Wortes „Sønderjylland“ in die genannten Blätter gewusst, Hanssen und Petersen auch, dass sie dieselbe gewollt haben. Matzen behauptet, er habe keinen Einfluss auf den Inhalt des Blattes, als Drucker müsse er aufnehmen, was ihm von der Redaction im Manuscript übersandt werde. Die Angeklagten bestreiten sämmtlich, sich der Verübung groben Unfugs schuldig gemacht zu haben. Sie haben übereinstimmend ausgeführt, dass der Begriff „Sønderjylland“ hier nicht in politischem Sinne gebraucht werde. Dies sei der älteste Name für das Herzogthum Schleswig und werde dem heutigen dänischen Sprachgebrauche entsprechend in diesem Sinne angewandt. Im Sonntagsblatt insbesondere sei die Bezeichnung als Wochenblatt für Südjütland nur deshalb gewählt, weil die Post eine Unterscheidung der für Schleswig erscheinenden Ausgabe desselben von der für das Königreich Dänemark bestimmten verlangt habe. Die Angeklagten geben die Möglichkeit zu, dass diese Bezeichnung auch eine politische Bedeutung haben könne, z. B. wenn sie in einem polemischen Artikel stände, davon sei hier aber nicht die Rede. Dass insbesondere eine Beunruhigung des Publikums nicht angenommen werden könne, gehe schon daraus hervor, dass die inkriminirte Bezeichnung seit Jahren unbeanstandet von ihnen und anderweitig gebraucht sei und noch gebraucht werde.

Es sind aber diese Einwendungen der Angeklagten ohne Grund. Was zunächst die Gebräuchlichkeit der von ihnen für Schleswig gewählten Bezeichnung betrifft, so erzieht die Geschichte dieses Ausdrucks die Haltlosigkeit ihrer darüber aufgestellten Behauptung.

Nachdem Kaiser Conrad II. das Land zwischen Eider und Schlei an Dänemark abgetreten hatte, gehörte das ganze heutige Schleswig zur dänischen Provinz Jütland. Alte Chronisten bezeichnen es bald ohne besondere Unterscheidung als Jütland, bald der geographischen Lage entsprechend als Südjütland. Diese ältesten Bezeichnungen blieben zunächst auch dann noch bei, als durch Errichtung des dänischen Lehnsherzogthums Schleswig, welches seit 1115 einer Nebenlinie des Königshauses angehörte, für das Land zwischen Eider und Königsau eine besondere staatsrechtliche Stellung geschaffen wurde. Ursprünglich nannten sich die Landesherren *duces Iutiae*, doch kommt auch der Titel eines Herzogs von Südjütland vor, z. B. in der im Urtexte allerdings nicht erhaltenen berühmten Con-

stitutio Waldemariana von 1326. Allmählich war es jedoch üblich geworden, das Land auch nach der aufblühenden Hauptstadt Schleswig zu benennen. Diese jüngere Bezeichnung wurde zur officiellen unter dem Grafen Gerhard dem Grossen von Holstein, welcher das Herzogthum 1320, zunächst allerdings nur zeitweilig, für das Haus Schauenburg erworben hatte. Nach dem Bericht des dänischen Generalmajors Baggesen, vgl. Den danske Stat, Kopenhagen 1860/61 S. 5, eines gewiss unverdächtigen Zeugen, verwarf dieser Herrscher den Gebrauch des Namens Südjütland und nannte sich Herzog von Schleswig. Wie derselbe Verfasser berichtet, wurde diese Bezeichnung allmählich die gewöhnliche und ist nach seinem Urtheil die einzige staatsrechtlich gültige. Sie ist auch seit Christian I. von sämtlichen dänischen Königen gebraucht worden und wird noch gegenwärtig nach Ausweis des Gothaischen Hofkalenders im grossen Titel des Königs von Dänemark geführt. Zwar verschwand der alte Name nicht sofort. So nannte sich Gerhards Sohn, Graf Claus, zur Bezeichnung seines Anspruchs auf Schleswig „dominus Sonder-Iutiae“. Noch im Artikel I des Kopenhagener Vergleichs vom 2. Mai 1658 abgedruckt in Falck: das Herzogthum Schleswig, Kiel 1816 S. 57 und im Artikel XXVII des Kopenhagener Friedens vom 27. Mai 1660 wird vom „Herzogthum Schlesswig oder sonst Süder-Jütland genannt“, gesprochen. Bald darauf verschwindet die ältere Bezeichnung auch in dieser sekundären Bedeutung aus den öffentlichen Urkunden. So kennt das Rendsburger Patent vom 30. Mai 1684, vgl. Falck a. a. O. S. 67 ff. und bezüglich späterer Urkunden daselbst S. 81, 82; S. 85—87; S. 88, 89; S. 90—92; S. 92, ferner die Mittheilung aus einem Manuscript des königlichen Historiographen Andreas Höier über die Erbhuldigung des reunirten Halbschieds von Schleswig a. a. O. S. 102—104, in welchem die Vereinigung des gottorpschen Antheils von Schleswig mit dem Königlichen ausgesprochen wird, nur noch ein „Herzogthum Schleswig“. Wenn Büsching in seiner Erdbeschreibung, Hamburg 1770, S. 204, den Ausdruck Südjütland noch gebraucht, so geschieht das nur in einer Aufzählung der historischen Namen der kimbrischen Halbinsel. In der folgenden ausführlichen Beschreibung spricht er nur vom Herzogthum Schleswig und bemerkt sogar, dass der Name „Südjütland“ veraltet und ungebräuchlich geworden sei, a. a. O. S. 231, 232. Wenn demgegenüber ein von deutschem Standpunkte ausgehender

Schriftsteller Wippermann, Staatsgeschichte der Herzogthümer Schleswig und Holstein, Halle 1847, S. 92, die beiden Namen für das Herzogthum noch in diesem Jahrhundert gleichwerthig gebraucht, so geschieht das nicht in Bezug auf die Gegenwart, sondern an einer Stelle, welche die Zeit der Königin Margaretha, wo beide Bezeichnungen noch üblich waren, schildert. In solchem Zusammenhange werden veraltete Namen sehr häufig von Geschichtsschreibern gebraucht, ohne dass diese sie auf unsere heutigen Verhältnisse anwenden wollen.

Allerdings ist dieser Versuch von anderer Seite innerhalb der letzten hundert Jahre mehrfach gemacht worden. Nach dem Erstarken des dänischen Nationalbewusstseins und dänischer Litteratur am Ende des 18. Jahrhunderts wurde mehrfach unternommen, das Gebiet dänischer Cultur weiter südwärts zu dehnen, ein Streben, welches die spätere Politik der eiderdänischen Partei vorbereiten half. Der erste Schriftsteller dieser Richtung war nach Werlauffs Zeugniß, Forsøg til det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig, in den „Prisskrifter angaaende det danske Sprog i Hertugdømmet Slesvig“, Kopenhagen 1819, vgl. S. IV der Werlauff'schen Vorrede, Pontoppidan, welcher über die dänische Sprache in „Südjutland oder dem Fürstenthum Schleswig“ schrieb. Derselbe schrieb aber nach der genannten Quelle, vgl. a. a. O., zu dem Zwecke, „die Eigenschaft des Herzogthums als integrierender Bestandtheil der dänischen Monarchie“ zu beweisen. Denselben Werth hat es, wenn Werlauff und Outzen „Versuch einer gründlichen und unparteiischen Beantwortung der merkwürdigen Preisaufgabe über die dänische Sprache im Schleswigschen“, ebenfalls in den „Prisskrifter“, sich des Namens „Südjutland“ bedienen, oder wenn er in der Vorrede eines Preisrichters zu den Abhandlungen beider gebraucht wird. Beide Schriftsteller behandelten das Verhältniss der dänischen Sprache in Schleswig zur deutschen und die Mittel zur Ausbreitung der ersteren und erwarben sich vor einem dänischen Preisrichtercollegium Preise, welche „ein um der dänischen Sprache Ruhm und Recht besorgter Bürger“ ausgesetzt hatte, vgl. Falck a. a. O. im Anhang S. 142. Von demselben Standpunkte aus gebrauchte Knud Aagaard, „Beskrivelse over Tørring Lehn“, Kopenhagen 1815, den Namen „Sønderjylland“. Er selbst führt in seiner Vorrede, vgl. S. VII, VIII, den Grund an, indem er als dänischer Patriot die Frage aufwirft, ob nicht der Name eines Herzog-

thums Schleswig abzuschaffen und dafür der alte Name Südjütland wieder einzuführen sei. Derartige Beispiele beweisen nicht, dass der alte Name des Landes sich bis in die jüngste Zeit erhalten hat, sondern im Gegentheil, dass er zu politischen Zwecken wieder aus der Vergessenheit hervorgezogen ist. Wie wenig Anklang dieser Versuch bei den Behörden gefunden hat, geht daraus hervor, dass nach dem unglücklichen Ausgange der schleswig-holsteinischen Erhebung, während der Reactionszeit im Jahre 1853 das Königlich dänische Ministerium für Schleswig den Gebrauch des Wortes „Sønderjylland“ in öffentlichen Actenstücken zur Bezeichnung des Herzogthums Schleswig verboten hat, vgl. Schreiben des Appellationsgerichts für das Herzogthum Schleswig in Flensburg vom 29. October 1853 an den Magistrat in Apenrade.

Seit einem Jahrzehnt etwa ist die veraltete Bezeichnung von der dänischen Presse Nordschleswigs, täglich ohne zwingende Nothwendigkeit wieder gebraucht. Diese Presse, unter welche auch die Blätter „Hejmdal“ und „Søndagsbladet“ fallen, will nach der Einverleibung Schleswig-Holsteins in Preussen in der Grenzbevölkerung den Gedanken etwaiger Wiedervereinigung eines Theiles von Schleswig mit Dänemark wachhalten und ihre Aussöhnung mit den heutigen politischen Verhältnissen hintertreiben. Das ist gerichtskundig. Dazu dient ihr auch die wieder hervorgesuchte Bezeichnung Schleswigs mit Sønderjylland, in deren Wortlaut die festgehaltene Zugehörigkeit Schleswig zu Dänemark unmittelbar zum Ausdruck kommt. Diese Annahme ist nicht nur für den Fall zutreffend, dass das Wort „Sønderjylland“ in einem auch sonst polemisch gehaltenen Artikel steht, sondern bei der ausgeprägten nationaldänischen Haltung dieser Blätter auch in einem an und für sich harmlosen Zusammenhange. Dabei ist es völlig unwesentlich, ob etwa der veraltete Ausdruck sich in der neuesten dänischen Litteratur wieder eingebürgert hat und dort vielleicht ohne politischen Nebensinn gebraucht wird. Selbst wenn, was dahingestellt bleiben mag, die in Dänemark erscheinenden Zeitungen in diesem Sinne schreiben sollten, so darf nicht übersehen werden, dass die dänisch geschriebenen Blätter Nordschleswigs zwar in fremder Sprache, aber innerhalb der deutschen Grenze für ein deutsches Publikum geschrieben sind und deshalb ihre Urheber die bestehenden politischen Verhältnisse wie jeder andere Staatsangehörige anerkennen müssen. Daher ver-

stösst die Ausgabe und Verbreitung einer Zeitschrift, in welcher der Widerspruch gegen das Bestehende so unverkennbar zum Ausdruck gebracht ist gegen die öffentliche Ordnung und es wird damit zugleich bei den heftigen politischen Gegensätzen Nordschleswigs auf die Kreise der Lesenden beunruhigend und störend eingewirkt. Die dänisch Gesinnten werden zur weiteren Bethätigung ihrer anti-deutschen Gesinnung, zu offener Unzufriedenheit mit den bestehenden Verhältnissen angereizt, die deutsch Gesinnten auf das tiefste verletzt und gärgert. Die Blätter haben einen grossen Lesekreis und ist deshalb die Beunruhigung nicht auf einzelne Wenige beschränkt, sondern allgemein. Diese Wirkung ist auch eine unmittelbare. Die Feststellung steht nicht im Widerspruch zu der Ansicht des Reichsgerichts, dass von einem strafrechtlichen Ansprüche auf Achtung politischer Ueberzeugungen, deren Verletzung zu Erwidern und selbst den öffentlichen Frieden störenden Gewaltthätigkeiten führen könne, nicht die Rede sein dürfe, vgl. R. G. in Strafsachen 19. 292 ff., denn hier handelt es sich nicht um die Anschauungen einer politischen Partei, deren Erörterung an und für sich die Freiheit gewahrt bleiben soll, sondern um Anschauungen, deren Verwirklichung eine Anklage wegen Hochverraths nach sich ziehen müsste.

Bei der gerichtskundigen politischen Wirksamkeit der Angeklagten ist ferner angenommen, nicht nur, dass sie den eingetretenen Erfolg bei gehöriger Ueberlegung hätten voraussehen müssen, also verschuldet, sondern auch, dass sie ihn vorsätzlich herbeigeführt haben. Dies gilt auch bezüglich des Angeklagten Matzen, welcher als Drucker an und für sich zwar auf den Inhalt der ihm zur Drucklegung vorgelegten Schriften keinen Einfluss hatte, im vorliegenden Fall aber mit dieser seiner Schutzbehauptung keinen Glauben gefunden hat, weil er langjähriger Redacteur und Herausgeber des „Hejmdal“ gewesen ist und noch heute innerhalb der dänischen Agitation nach Kenntniss des Gerichts eine bestimmende Stellung einnimmt.

Er hat daher mit Petersen und Hanssen zur Ausgabe und Verbreitung der Zeitung „Hejmdal“ zusammen gewirkt und Jeder von ihnen ist als Thäter zu bestrafen. Ebenso Hanssen bezüglich der Ausgabe und Verbreitung von Søndagsbladet. Die Verantwortlichkeit der sämmtlichen Angeklagten wird dadurch nicht aufgehoben, dass sie ihr Thun Jahre lang unbehelligt getrieben haben.

Die einzelnen in Betracht kommenden Fälle sind bei jedem Angeklagten als einheitliche That angesehen.

Somit ist thatsächlich festgestellt, dass im Juli 1895 zu Apenrade

- 1) die Angeklagten gemeinschaftlich dadurch, dass sie in der daselbst erscheinenden von Hanssen herausgegebenen periodischen Zeitschrift „Hejmdal“ Nr. 169 bis 174 von 1895,
- 2) der Angeklagte Hanssen dadurch, dass er in der periodischen Zeitschrift „Søndagsbladet“ Nr. 29 und 30 von 1895 die Bezeichnung Schleswigs als „Sønderjylland“ gebraucht und die Zeitschriften mit dieser Bezeichnung ausgegeben und verbreitet haben groben Unfug verübt haben.

Uebertretung gegen §§ 360¹¹, 47, 73 St. G. B., § 20 Ges. vom 7. Mai 1874.

Bei der Strafzumessung fiel zwar zu Gunsten der Angeklagten ins Gewicht, dass sie Jahre lang offenkundig ihre Thätigkeit ausgeübt haben und dabei von den Behörden nicht gestört worden sind. Hierdurch ist bei ihnen das Gefühl der Strafbarkeit ihres Thuns geschwächt worden. Das Gericht würde aus diesem Grunde eine Erhöhung der vom Vorderrichter erkannten Strafe auch dann nicht vorgenommen haben, wenn es hierzu durch Einlegung der Berufung auch von Seiten der Staatsanwaltschaft in der Lage gewesen wäre. Zu einer Herabsetzung der Strafen lag aber eine Veranlassung ebensowenig vor. Denn der Umstand, dass trotz der Feststellung in der Entscheidung gegen Andresen vom $\frac{26. \text{ April}}{26. \text{ Juni}}$ 1895, Actenzeichen O^{65/95}

der incriminirte Ausdruck weiter gebraucht worden ist, die zu Grunde liegende Absicht, eine ruhige ordnungsliebende Bevölkerung aufzuhetzen, sowie Matzens und Hanssens Vorstrafen waren strafscharfend zu berücksichtigen, die vom Vorderrichter erkannte Geldstrafe ist deshalb angewessen.

Wegen der Kosten ist nach § 505 St. P. O. entschieden worden.

(gez.) Muhl.

Claudius.

von Ahlefeld.

„Sønderjydske Aarbøger“

udgives af

H. P. Hanssen-Nørremølle, Gustav Johannsen og P. Skau.

„Sønderjydske Aarbøger“ vil bringe Bidrag til Sønderjyllands Historie og Topographi, Skildringer af Folkelivet i Sønderjylland, politiske Afhandlinger om Nutidsforhold i Sønderjylland m. m.

Subskription paa „Sønderjydske Aarbøger“ modtages i alle Boglader i Sønderjylland, Danmark, Norge og Sverrig. Prisen er 4 Kroner Aargangen; for Medlemmer af danske Foreninger i Nordslesvig 3 Mark.

Indhold:

<i>J. Fausbøl</i> : Polakkerne i Nordslesvig	Side 177.
<i>Axel Olrik</i> : Iver Otteson og Hr. Buske	190.
<i>N. J. Ravn</i> : Jens Lauritzen Skau	197.
<i>C. R.</i> : N. J. Ravn	205.
<i>Nis Hanssen</i> : Allerunderdanigst Fremstilling af nogle Iagttagelser paa en Rejse gjennem det østlige Slesvig . .	207.
<i>M. H. Nielsen</i> : Godske Rantzov og Selvejerne i Løg Herred	225.
<i>L. Petersen</i> : Ungdomsminder fra vort Modersmaals sydligste Grænseegne	251.
Indbydelse	275.
<i>Thygesen</i> : To Dekumenter vedkommende Tyreholdet i Stendrup By i det 16de Aarhundrede	278.
En preussisk Dom fra Anno 1895	282.

NB. En Række Forhold, som Redaktionen ikke har været Herre over, har forsinket Udgivelsen af dette Hæfte.